

Joseph
Anton

VZPOMÍNKY

Salman
Rushdie

Salman Rushdie

Joseph Anton

Vzpomínky

Nakladatelství Paseka
Praha – Litomyšl

PŘELOŽILI LUKÁŠ NOVÝ
A BARBORA PUNGE PUCHALSKÁ

JOSEPH ANTON: A MEMOIR

Copyright © 2012 by Salman Rushdie

All rights reserved

Translation © Lukáš Nový, Barbora Punge Puchalská, 2012

ISBN 978-80-7432-260-0

*Mým dětem
Žafarovi a Milanovi,
jejich matkám
Clarisse a Elizabeth
a všem, kteří pomohli*

*A z minulosti tak učinil prolog
nové hry, v které hlavní roli budeš
hrát ty, s mou pomocí.*

William Shakespeare, *Bouře*

PROLOG

První černý pták

Později, když svět všude kolem něj vybuchoval a smrtonosní černí ptáci se slétali na prolézačku na školním hřišti v celých hejnech, se na sebe zlobil, že zapomněl jméno reportérky BBC, která mu oznámila, že jeho starý život skončil a schyluje se k začátku nového, temnějšího. Zavolala mu domů na jeho soukromou linku, aniž by vysvětlila, kde vzala číslo. „Jaký je to pocit,“ otázala se ho, „vědět, že vás ájatolláh Chomejní právě odsoudil k smrti?“ Bylo úterý, v Londýně panovalo slunečné počasí, ale po její otázce jako by se náhle setmělo. Aniž věděl, co doopravdy říká, odpověděl: „Není to dobrý pocit.“ A pomyslel si: *Jsem mrtvý*. Kolik dní života mi ještě zbývá, ptal se v duchu a napadlo ho, že odpověď bude pravděpodobně v řádu jednociferných čísel. Položil telefon a seběhl po schodech ze své pracovny v horním patře úzkého řadového domu v Islingtonu, kde bydlel. Okna obývacího pokoje měla dřevěné okenice, které teď nesmyslně zavřel a zajistil závorou. Potom zamkl dveře do ulice.

Bylo svatého Valentýna, ale s manželkou, americkou prozaičkou Marianne Wigginsovou, spolu příliš nevycházeli. Šest dní předtím mu řekla, že je v manželství nešťastná, že „se už v jeho přítomnosti necítí dobře“, přestože od jejich svatby uplynulo jen něco málo přes rok, a také on už věděl, že to byl omyl. Pozorovala ho nyní, jak nervózně přechází po domě, zatahuje záclony, kontroluje okenní zástrčky, jak má tou zprávou tělo celé rozechvělé, jako by jím procházel elektrický proud, a tak jí musel vysvětlit, co se děje. Reagovala dobře, začala probírat, co by měli teď dělat. Použila slovo *my*. To bylo odvážné.

Před domem zastavilo auto, které poslala televize CBS. Ve studiu americké televizní společnosti v budově Bowater House v Knightsbridge měl v ranním programu vystoupit naživo prostřednictvím satelitního přenosu. „Měl bych tam jít,“ řekl. „Je to živé vysílání. Nemůžu jen tak nepřijít.“

Téhož dopoledne se měla v pravoslavném kostele na Moscow Road v Bayswateru konat vzpomínková bohoslužba za jeho přítele Bruce Chatwina. Ani ne dva roky předtím slavil své čtyřicáté narozeniny

v Homer End, Bruceově domě v Oxfordshire. Bruce nyní zemřel na AIDS a smrt přišla zaklepat i na jeho vlastní dveře. „A co ta bohoslužba?“ otázala se žena. Nedokázal jí odpovědět. Odemkl vstupní dveře, vyšel ven a nasedl do auta, kterým ho odvezli pryč, a i když to tenkrát nevěděl, takže mu okamžik, kdy opouštěl domov, nepřipadal nijak zvlášť významný, vrátil se do tohoto domu, kde už bydlel celých pět let, až o tři roky později, kdy už mu nepatřil.

Děti ve třídě v Bodega Bay v Kalifornii zpívají smutnou, nesmyslnou písničku. Česala si vlasy jenom jednou do roka, vodnice, zednice, ho, ho, ho. Kolem školy profukuje studený vítr. Z výšky slétne osamělý černý pták a usadí se na prolézačce na hřišti. Ta dětská písnička je donekonečna se opakující popěvek. Začíná, ale nekončí. Prostě se jen pořád dokola opakuje. Hřebenem se přitom málem píchla do oka, vodnice, zednice, rozplácá zadnice, hej! tadyta zabitá retrokva-kvalita, klokani skokani, ho, ho, ho. Na prolézačce sedí čtyři černí ptáci a pak přilétá pátý. Ve škole zpívají děti. Na prolézačce teď sedí stovky černých ptáků a tisíce dalších zakrývají oblohu, jako egyptská rána. Začala píseň, která nemá konce.

Když přiletí hřadovat na prolézačce první černý pták, působí dojmem jednotlivce, je jedinečný, konkrétní. Není nutné z jeho přítomnosti odvozovat obecnou teorii, širší schéma událostí. Později, až nastane pohroma, si lidé snadno vyloží, že ten první pták byl vlastně první vlaštovkou. Ale ve chvíli, kdy usedne na prolézačce, je to jen jeden pták.

V nadcházejících letech se mu bude o této scéně zdát a pochopí, že jeho příběh je jakýmsi prologem: příběhem okamžiku, kdy na prolézačku usedne první černý pták. Na počátku se to týká jen jeho, jednotlivce, je to jedinečné a konkrétní. Nikdo z toho nebude chtít vyvozovat žádné závěry. Uplyne něco málo přes dvanáct let, než se příběh zvětší, než zaplní oblohu, jako archanděl Gabriel stojící na obzoru, jako dvě letadla nalétávající do vysokých budov, jako pohroma představovaná vražednými ptáky v Hitchcockově skvělém filmu.

V kancelářích CBS byl hlavní zprávou dne. Lidé v redakční místnosti a na různých monitorech už používali slovo, které mu brzy mělo být pověšeno kolem krku jako mlýnský kámen. Používali je, jako by bylo synonymem pro „trest smrti“, a on se s nimi chtěl pedanticky přit, že to není jeho skutečný význam. Ale od toho dne to mělo pro většinu lidí na světě znamenat právě toto. A pro něj také.

Fatva.

„Všem hrdým muslimům na celém světě oznamuji, že autor knihy *Satanské verše*, která je namířena proti islámu, Prorokovi a Koránu, jakož i všichni, kdo se nějak podíleli na jejím vydání a byli si vědomi

jejího obsahu, jsou odsouzeni k smrti. Žádám všechny muslimy, aby je popravili, kdekoliv je najdou.“ Někdo mu dal sjetinu tohoto textu, zatímco ho doprovázeli ke studiu, kde se s ním měl konat rozhovor. Jeho staré já chtělo znovu polemizovat, tentokrát se slovem „odsouzení“. Tohle nebyl rozsudek vynesený soudem, který uznával nebo který nad ním měl pravomoc. Byl to výnos krutého a umírajícího starce. Už ale také věděl, že to, čemu bylo jeho staré já přivyklé, je od nynějška k ničemu. Byl teď novým já. Byl předmětem veřejného odsouzení, už nebyl Salmanem, kterého znali jeho přátelé, ale Rushdiem, autorem *Satanských veršů*, názvu v angličtině rafinovaně zkresleného vynecháním určitého členu. *Satanské verše* s tímto členem znamenaly román. *Satanské verše* bez určitého členu byly verše, které jsou satanské, a on byl jejich satanským autorem, „Satanem Rushdym“, rohatým tvorem na transparentech, které nesli demonstranti ulicemi vzdáleného města, oběšencem s vyhrzlým rudým jazykem na narychlo spíchnutých karikaturách. *Pověste Satana Rushdyho*. Jak snadné bylo vymazat minulost člověka a vytvořit novou verzi jeho osoby, zdrcující verzi, proti které se zdálo být nemožné bojovat.

Král Karel I. popíral legitimitu trestu vyneseného proti němu. To však Oliveru Cromwellovi nezabránilo, aby jej nechal popravit.

On žádným králem nebyl. Byl autorem knihy.

Hleděl na žurnalisty, kteří hleděli na něj, a přemýšlel, zda se takto lidé dívají na ty, které přivedli pod šibenici, k elektrickému křeslu nebo gilotině. Když k němu přistoupil jeden zahraniční korespondent a začal se s ním přátelsky bavit, zeptal se toho muže, co si má o Chomejního výroku myslet. Jak vážně by ho měl brát? Byla to jen květnatá řečnická fráze, nebo něco doopravdy nebezpečného?

„Ale prosím vás, nedělejte si s tím zas až tak velké starosti,“ řekl novinář. „Prezidenta Spojených států odsuzuje Chomejní k smrti každé páteční odpoledne.“

Když se ho během vysílání zeptali, jak bude na hrozbu reagovat, odpověděl: „Škoda, že jsem nenapsal kritičtější knihu.“ V tu chvíli i vždycky potom byl hrdý, že řekl právě tohle. Byla to pravda. Neměl pocit, že jeho kniha je obzvláště kritická vůči islámu, ale, jak řekl toho rána v americké televizi, náboženství, jehož představitelé se chovají tímto způsobem, by pravděpodobně trocha kritiky prospěla.

Když rozhovor skončil, sdělili mu, že volala manželka. Zatelefonoval domů. „Nevracej se sem,“ řekla mu. „Čeká tady na tebe před domem dvě stě novinářů.“

„Půjdu do agentury,“ odpověděl. „Zabal mi tašku a sejďeme se tam.“

Literární agentura Wylie, Aitken & Stone, která jej zastupovala, měla kancelář v domě s bílou fasádou ve Fernshaw Road v Chelsea. Před ním žádní novináři netábořili – světová média zjevně nenapadlo, že by v takový den navštívil svého agenta, a když vstoupil dovnitř, všechny telefony v budově zvonily a všechny hovory se týkaly jeho. Gillon Aitken, jeho britský agent, na něj užasle pohlédl. Měl práve na telefonu poslance parlamentu za východní Leicester Keitha Vaze, muže indického původu. Přikryl mluvítko a zašeptal: „Chceš s tím člověkem mluvit?“

Vaz mu během rozhovoru řekl, že to, co se stalo, bylo „otřesné, naprosto otřesné“, a slíbil mu svou „plnou podporu“. O několik týdnů později byl jedním z hlavních řečníků na demonstraci proti *Satanským veršům*, jíž se zúčastnilo přes tři tisíce muslimů, a popsal tuto událost jako „jeden z nejvýznamnějších dnů v dějinách islámu a Velké Británie“.

Zjistil, že nedokáže promýšlet věci dopředu, že nemá tušení, jakou podobu by na sebe měl jeho život nyní vzít ani jakým způsobem si jej naplánuvat. Dokázal se soustředit pouze na to, co bylo tady a teď, a tady a teď byla vzpomínková bohoslužba za Bruce Chatwina. „Kamaráde,“ řekl Gillon, „opravdu tam chceš jít?“ Už se rozhodl. Bruce byl jeho blízkým přítelem. „Seru na to,“ řekl. „Jdeme tam.“

Marianne dorazila s mírně nepřítelným výrazem ve tváři, podrážděná tím, jak se na ni sesypali fotografové, když z domu číslo 41 na St. Peter's Street odcházela. Následujícího dne se ten výraz objevil na titulních stránkách všech novin v zemi. Jedny jej pojmenovaly – dvoupalcovými titulky: TVÁŘ STRACHU. Moc toho nenamluvila. Ani jeden z nich toho moc nenamluvil. Nasedli do svého auta, černého saabu, on za volant, a projeli přes park do Bayswateru. Gillon Aitken s ustaraným výrazem ve tváři, dlouhé, malátné tělo vměstnané na zadní sedadlo, se sezl s nimi.

Jeho matka a nejmladší sestra žily v Karáči. Co s nimi bude? Prostřední sestra, která s rodinou přerušila styky, žila v Berkeley v Kalifornii. Bude tam v bezpečí? Nejstarší sestra Samín, bezmála dvojče (narodila se necelý rok po něm), žila se svou rodinou na předměstí severního Londýna, ve Wembley, nedaleko proslulého stadionu. Co udělat, aby je ochránil? Jeho syn Zafar, jemuž bylo pouhých devět let a osm měsíců, bydlel se svou matkou Clarissou v domě číslo 60 na Burma Road nedaleko Green Lanes v blízkosti Clissoldova parku. V tu chvíli se zdálo, jako by Zafarovy desáté narozeniny byly daleko, předaleko. „Tati,“ zeptal se Zafar jednou, „nenapsal bys něco, co bych

si mohl přecíst i já?“ Připomnělo mu to verš z písne Paula Simona „St. Judy's Comet“, napsané jako ukolébavka pro jeho malého synka. *Když tě nedokážu uspat písni, tak budu nejspíš hloupě vypadat.* „Dobrá otázka,“ odvětil. „Jen co dokončím tuhle knihu, napíšu knížku pro tebe. Platí?“ „Platí.“ Tu první dokončil a vydal, a teď možná nebude mít čas napsat další. *Nikdy neporušuj slib daný dítěti*, pomyslel si, a pak z víru myšlenek honících se mu v hlavě vypadl idiotský dovětek: *Je smrt autora dostatečnou omluvou?*

Jeho myšlenky se točily kolem vraždy.

Před pěti lety cestoval s Brucem Chatwinem po „červeném středu“ Austrálie. Na jakési zdi v Alice Springs si všiml nápisu: VZDEJ SE, BĚLOCHU, TVOJE MĚSTO JE OBKLÍČENO, s námahou se plazil vzhůru po Ayers Rocku, zatímco Bruce, který byl hrdý na to, že se mu nedávno podařilo dojít až do základního tábora pod Mount Everestem, poskakoval před ním, jako by běžel po tom nejmírnějším svahu, naslouchal příběhům místních o případu dítěte, které unesl pes dingo, a přebýval ve špeluňce zvané Inland Motel, kde se rok předtím šestatřicetiletý řidič kamionu jménem Douglas Crabbe začal chovat hrubě k personálu baru, když mu odmítli nalít, protože už byl příliš opilý, a poté co ho vyhodili, v plné rychlosti autem do baru najel a zabil pět lidí.

Crabbe vypovídal v soudní síni v Alice Springs a s Brucem si ho tam šli poslechnout. Byl strážlivě oblečený, zíral do země a mluvil tichým, vyrovnaným hlasem. Trval na tom, že není typem člověka, který by takovou věc udělal, a když se ho zeptali, proč si je tím tak jistý, odpověděl, že řídí kamiony už léta, vždycky „o ně pečoval, jako by byly moje vlastní“ (po těchto slovech následovala odmlka, v níž snad zůstalo nevysloveno slovo „děti“), a napůl zničit nákladák se zcela přičí jeho povaze. Nato členové poroty viditelně ztuhli a bylo zřejmé, že muž nemá šanci vyváznout. „Nejlepší na tom je,“ zamumlal Bruce, „že říká pravdu.“

Jeden vrah si v hloubi duše cenil aut více než lidských bytostí. O pět let později se jiní lidé chystali popravít spisovatele za jeho rouhačská slova, a oním vozem, který milovali víc než lidský život, byla víra či její konkrétní výklad. Jak si připomněl, nebylo to první rouhání, jehož se dopustil. Jeho výstup na Ayers Rock s Brucem by nyní byl rovněž zakázán. Skála vrácená australským domorodcům, která dostala znovu dávné jméno Uluru, byla posvátným územím a turistům již na ni nebyl povolen vstup.

Během letu domů z této australské cesty v roce 1984 začal přicházet na to, jak napsat Satanské verše.

Bohoslužba v řeckém pravoslavném chrámu svaté Sofie eparchie Thyateiry a Velké Británie, postaveném a bohatě vyzdobeném

na způsob byzantského chrámu o sto deset let dříve, se konala ve zvučné, tajemné řečtině. Rituály byly zdobně byzantské. Bla bla bla Bruce Chatwin, zpěvavě odříkávali kněží, bla bla Chatwin bla bla. Vstávali, usedali, klekali si, vstávali a pak znovu usedali. Vzduch byl naplněn zápachem kadidla. Vzpomněl si, jak ho otec vzal jako dítě v Bombaji na modlitbu o svátku Ídu'l-Fitr. Na prostranství určeném k společné modlitbě zvučela arabština, stále se tam bušilo čelem do země a vstávalo s dlaněmi před sebou, jako by vám na nich ležela kniha, a mumlala se neznámá slova v jazyce, jímž nemluvil. „Dělej prostě to, co já,“ řekl mu otec. Jejich rodina nebyla nábožensky založená a na podobné obřady chodili málokdy. Modlitbám se nikdy nenaučil a nechápal jejich smysl. Občasná modlitba založená na napodobování a mechanickém mumlání bylo jediné, co znal. Nesmyslný obřad v kostele na Moscow Road mu proto připadal povědomý. S Marianne seděli vedle Martina Amise a jeho ženy, Antonie Phillipsové. „Máme o tebe strach,“ řekl Martin a objal ho. „Taky mám o sebe strach,“ odpověděl. Bla Chatwin bla Bruce bla. Spisovatel Paul Theroux seděl v lavici za ním. „Řekl bych, že příští týden tady budeme kvůli tobě, Salmane,“ pravil.

Když dorazil, stálo venku na chodníku několik fotografů. O spisovatele obvykle nemívali zájem. Zatímco bohoslužba pokračovala, začali vcházet do kostela novináři. Jedno nepochopitelné náboženství hrálo roli hostitele mediální kauzy vyvolané nepochopitelně násilným útokem jiného. *Jedním z nejhorších aspektů toho, co se stalo*, napsal později, *bylo, že nepochopitelné se stalo pochopitelným, nepředstavitelné představitelným.*

Bohoslužba skončila a novináři se k němu začali tlačit. Gillon, Marianne a Martin se od něj snažili odvrátit jejich pozornost. Jeden neodbytný šedý chlapík (šedý oblek, šedivé vlasy, šedá tvář, šedý hlas) se protlačil davem, strčil mu před obličej diktafon a kladl předvídatelné otázky. „Je mi líto,“ odpověděl. „Jsem tu na vzpomínkové bohoslužbě za svého přítele. Není vhodné dělat tady nějaké rozhovory.“ „Vy to nechápete,“ řekl šedý chlapík a v jeho hlase bylo cítit rozpaky. „Já jsem z *Daily Telegraph*. Poslali mě sem přímo za vámi.“

„Gillone, potřebuju pomoc,“ řekl.

Gillon se sklonil k reportérovi ze své nesmírné výšky a pevným hlasem co nejdůstojněji pronesl: „Běž do prdele.“

„Takhle se mnou nemůžete mluvit,“ odpověděl muž. „Chodil jsem na soukromou školu.“

Tím legrace skončila. Když vyšel na ulici, novináři se tam rojili

jako trubci snažící se probojovat ke své královně, fotografové si lezli po zádech a vytvářeli vratké chumly, z kterých šlehaly blesky. Stál tam, pomrkal, pro tuto chvíli byl na rozpacích, nevěděl, co dělat a kudy a kam se dát.

Zdálo se, že není úniku. Nebylo možné dojít k autu, které bylo zaparkované sto metrů odtud, aniž by člověka nepronásledovaly fotoaparáty a mikrofony a lidé, kteří vychodili nejružnější typy škol a byli sem posláni přímo za ním. Zachránil ho jeho přítel Alan Yentob z BBC, filmař a manažer, který se s ním seznámil před osmi lety, když točil pro program *Arena* dokument o mladém spisovateli, jemuž právě vyšel román *Děti půlnoci*. Alan měl bratra dvojče, ale lidé mu často říkali: „Jako tvoje dvojče vypadá Salman.“ Ani jeden z nich s tímto názorem nesouhlasil, ale dojem přetrvával. Teď se Alanovi nejspíš vůbec nehodilo, aby si ho někdo pletl s jeho falešným dvojčetem.

Alanovo služební auto zastavilo před kostelem. „Nastup si,“ řekl, a pak už ujížděli pryč od povykujících novinářů. Jezdili chvíli sem a tam po Notting Hillu, dokud se dav před kostelem nerozptýlil, a pak se vrátili k místu, kde měl zaparkovaný saab.

Nastoupili s Marianne do vozu, a najednou byli sami a ticho na oba dva těžce dolehlo. Nezapnuli autorádio, protože věděli, že zprávy budou plné nenávisti. „Kam půjdeme?“ zeptal se, i když odpověď znali předem. Marianne si nedávno pronajala malý sklepní byt v jihozápadním rohu Lonsdale Square v Islingtonu, nedaleko od domu na St. Peter's Street; údajně jako pracovnu, ale skutečným důvodem bylo rostoucí napětí mezi nimi. O existenci tohoto bytu vědělo jen pár lidí. Dovolil by jim vše důkladně promyslet a rozhodnout se. Dojeli k němu mlčky. Zdálo se, že není o čem mluvit.

Marianne byla talentovaná spisovatelka a krásná žena, ale už před časem začal přicházet na věci, které se mu nelíbily.

Když se přestěhovala do jeho domu, nechala na záznamníku jeho přítele Billa Buforda, šéfredaktora časopisu *Granta*, vzkaz, že má jiné číslo. „Možná ti bude povědomé,“ pokračoval vzkaz a pak, po tom, co Bill považoval za znepokojivou odmlku, následovala slova: „Dostala jsem ho.“ Požádal ji o ruku ve stavu velkého rozrušení, které následovalo po smrti jeho otce v listopadu 1987, a jejich vztah se zakrátko začal kazit. Jeho nejbližší přátelé – Bill, Gillon Aitken a jeho americký kolega Andrew Wylie a guyanská herečka a spisovatelka Pauline Melvillová – i jeho sestra Samín, k níž měl vždy nejbližší ze všech, ti všichni začali přiznávat, že se jim Marianne nelíbí, což se v okamžiku rozchodu dalo od přátel čekat, a tak tomu nepřikládal přílišný význam. Otřáslo jím

teprve, když ji sám několikrát přistihl, že mu lže. Co si o něm myslela? Často se zdálo, že se na něj hněvá, a když s ním hovořila, měla ve zvyku hledět kamsi za něj, jako by mluvila s duchem. I nadále ho přitahovala inteligencí a vtipem i fyzicky – zvlněnými kaštanovými vlasy, jež jí spadaly do tváře, širokým americkým úsměvem na plných rtech. Stávala se však pro něj záhadou a občas si říkal, že se oženil s kýmsi, koho nezná. Se ženou v masce.

Bylo pozdní odpoledne a jejich soukromé problémy jako by náhle ztratily na významu. Toho dne pochodovaly ulicemi Teheránu davy lidí s plakáty, na nichž byla jeho tvář s vyloupnutýma očima, takže vypadal jako jedna z mrtvol ve filmu *Ptáci* s černými, zakrvácenými, vyklovanými očními důlky. Toto bylo na pořadu dne: temné valentinské přáníčko adresované mu těmito vousatými muži, zahalenými ženami a smrtonosným starcem umírajícím ve svém pokoji, jenž podnikl poslední pokus zajistit si jakousi temnou, vražednou slávu. Poté co se dostal k moci, zavraždil mnohé z těch, kdo mu k ní dopomohli, a všechny ostatní, kteří se mu znelíbili. Odboráře, feministky, socialisty, komunisty, homosexuály, děvky i své vlastní bývalé blízké spolupracovníky. V *Satanských verších* vystupoval imám, který mu byl podobný, imám, z něhož se stal netvor a jehož obrovitá ústa pohltila jeho vlastní revoluci. Skutečný imám zavedl svou zemi do zbytečné války s jejím sousedem a ukončit ji nařídil teprve poté, co zahynula celá jedna generace, stovky tisíc mladých mužů. Prohlásil, že přijmout mír s Irákem je jako pozřít jed, ale pozřel ho. Proti imámovi se pak zvedl hlasitý křik mrtvých a jeho revoluce vešla v nemilost. Hledal způsob, jak kolem sebe shromáždit věrné, a našel jej v podobě knihy a jejího autora. Kniha byla ďáblovým dílem, a tímto ďáblem byl její autor; takového nepřítele potřeboval. Spisovatele tisícího se v sute-rénním bytě v Islingtonu s napůl mu odcizenou manželkou. Právě ten se stal umírajícímu imámovi oním vytouženým ďáblem.

Bylo po vyučování a chtěl se vidět se Zafarem. Zavolał Pauline Melvillové a požádal ji, aby zůstala s Marianne, zatímco bude pryč. Počátkem osmdesátých let byla jeho sousedkou v Highbury Hillu – čilá, okázale gestikulující, dobrosrdečná mišenka, herečka se zásobou příběhů o Guyaně, kde se jeden z jejích předků seznámil s Evelynem Waughem, byl jeho průvodcem, a jak se domnívala, i předlohou pro pana Todda, starého, podivína, který v *Hrsti prachu* zajal v pralese Tonyho Lasta a donutil jej, aby mu předčítal nahlas Dickense; o tom, jak svého manžela Anguse zachránila z cizinecké legie tím, že si stoup-la k bráně pevnosti a ječela, dokud ho nepustili; nebo jak hrála matku

Adriana Edmondsona v populárním komediálním seriálu *Mladí v partě*. V improvizovaných komediálních výstupech pro sebe vytvořila mužskou postavu, která „se stala tak nebezpečnou a děsivou, že jsem s ní musela přestat“, říkala. Několik svých příběhů z Guyany sepsala a ukázala mu je. Byly velmi dobré, a poté co vyšly v její první knize *Proměny*, dostalo se jim všeobecně pochvalných recenzí. Byla mazaná a jen tak ji něco nerozházelo, byl na ni spoleh a měla jeho bezvýhradnou důvěru. Přišla okamžitě, aniž by se na cokoli vyptávala, i když měla právě narozeniny a Marianne nepřijímala bez výhrad. Ulevilo se mu, že Marianne zůstala v suterénu na Lonsdale Square a autem do Burma Road jede sám. Krásný slunečný den, jehož úžasný zimní jas jako by chtěl čelit neradostným zprávám, skončil. Ve chvíli, kdy se děti ubíraly domů, se na únorový Londýn snášela tma. Když dorazil do Clarissina domu, policie už tam byla. „Tak tady jste,“ řekl jeden ze strážníků. „Říkali jsme si, kam jste se asi poděl.“

„Co se děje, tati?“ Jeho syn měl na tváři výraz, jakého by měla být tvář devítiletého chlapce uchráněna. „Říkám mu,“ bystře zareagovala Clarissa, „že se o tebe dobře postarají, dokud se to nepřežene, a že to bude v pohodě.“ Pak ho objala tak, jak to neudělala už pět let, od doby, kdy jejich manželství skončilo. Byla první ženou, kterou kdy miloval. Setkal se s ní 26. prosince 1969, pět dnů před koncem šedesátých let, kdy mu bylo dvaadvacet a jí o rok méně. Clarissa Mary Luardová. Měla dlouhé nohy a zelené oči, jako správná hippie byla v ovčím kožichu, v kudrnatých nazrzlých vlasech měla čelenku a vycházela z ní záře, která by projasnila srdce každému. Přátelé ze světa pop music jí přezdívali Happily, „Naštěstí“ (i když, rovněž naštěstí, tato přezdívka vzala za své spolu s potrhým desetiletím, které jí zplodilo), její matka pila a otec se vrátil domů z války, během níž působil jako pilot značkářské jednotky Pathfinder, s neurózou, a když jí bylo patnáct, skočil ze střechy. Měla bígla jménem Bauble, který jí čural do postele.

Pod jasem, který z ní vyzařoval, se skrývalo mnohé z toho, co v sobě nosila. Nechtěla, aby byly stíny v její duši vidět, a když ji postihl nával melancholie, zavřela se u sebe v pokoji. Možná v sobě cítila otcův smutek a bála se, že by i ji dokázal přimět k témuž činu jako jeho, a tak se pokaždé uzavřela před světem, dokud krize nepřešla. Jmenovala se stejně jako tragická hrdinka románu Samuela Richardsona a vzdělání částečně získala na harlowské technice. Clarissa z Harlow, podivná to připomínka Clarissy Harlowové, dalšího sebevraha v jejím okolí, tentokrát románového – další ozvěna, která naháněla strach

a kterou bylo třeba zahánět oslnivým úsměvem. Její matka Lavinia Luardová, jež měla rovněž poněkud trapnou přezdívku – *Latrínie* –, rodinnou tragédii přimíchala do sklenice ginu a rozpustila ji v něm, aby mohla hrát veselou vdovu před muži, kteří ji využívali. Nejprve to byl ženatý bývalý plukovník královské stráže Ken Sweeting, který se jí přijel dvořit až z ostrova Man, od své ženy však nikdy neodešel a ani to neměl v úmyslu. Poté co se odstěhovala do městečka Mijas v Andalusii, pak následoval zástup evropských marnotratníků, kteří žili na její útraty a rozhazovali její peníze ve velkém. Lavinia byla nejprve silně proti dceřinu rozhodnutí žít s podivným, dlouhovlasým indickým spisovatelem, jehož rodinným zázemím si nebyla jistá a který nevypadal na to, že by oplýval penězi, a později i proti jejímu rozhodnutí si ho vzít. Přátelila se s rodinou Leworthových z kentského Westerhamu a bylo domluveno, že se s její krásnou dcerou ožení jejich syn Richard, povoláním účetní – pobledlý, kostnatý chlapík s warholovsky bělavými vlasy. Chodili spolu, ale Clarissa se zároveň začala potajmu vídat s dlouhovlasým indickým spisovatelem a trvalo jí dva roky, než mezi nimi zvolila, ale jedné noci v lednu 1972, když uspořádal večírek na oslavu nastěhování do nově pronajatého bytu v Cambridge Gardens poblíž Ladbroke Grove, přišla konečně rozhodnutá, a od té doby už byli pořád jen spolu. To ženy si vždy vybíraly, a úlohou mužů bylo projevit vděk, když měli to štěstí, že volba padla na ně.

Všechny jejich roky toužení, lásky, manželství, rodičovství, nevěry (převážně jeho), rozvodu a přátelství byly obsaženy v onom objetí, kterého se mu toho večera dostalo. To, co se nyní dělo, zalilo bolest mezi nimi jako povodeň a odplavilo ji, a pod tou bolestí bylo cosi starého a hlubokého, co nepodlehlo zkáze. Kromě toho byli samozřejmě i rodiči tohoto krásného chlapce, a v této roli byli vždy zajedno. Zafar se narodil v červnu 1979 právě v době, kdy se blížilo dokončení *Dětí půlnoci*. „Drž mi palce a sobě břicho,“ řekl jí. „Píšu jak o život.“ Když jednoho odpoledne nastal planý poplach, pomyslel si: *Tó dítě se narodí o půlnoci*, ale mylil se; narodilo se v neděli 17. června ve 14.15. Napsal to do věnování svého románu. *Zafarovi Rushdiemu, který se vzdor veškerému očekávání narodil odpoledne*. Teď mu bylo devět a půl a úzkostně se ptal: *Co se děje?*

„Potřebujeme vědět,“ řekl policista, „jaké jsou vaše nejbližší plány.“ Než odpověděl, zamyslel se. „Nejspíš půjdu domů,“ řekl nakonec, a to, jak muži v uniformách ztuhli, potvrdilo jeho neblahé tušení. „Ne, pane, to bych nedoporučoval.“ Pak jim řekl, což celou dobu věděl, že

udělá, o suterénu na Lonsdale Square, kde na něj čekala Marianne. „Není obecně známo, že se tam pravidelně zdržujete?“ Ne, není. „To je dobře. Až se vrátíte, nechodte už dnes pokud možno ven. Probíhají jistá jednání a zítra vás vyrozumíme o jejich výsledku, jakmile to půjde. Do té doby byste měl zůstat doma.“

Hovořil se synem, přitáhl si ho k sobě a v tu chvíli si umíňoval, že chlapič řekne co nejvíc a tomu, co se děje, dá co možná nejpozitivnější nádech, věřil, že může Zafarovi pomoci se s tím vším vypořádat tak, že v něm vzbudí dojem, že mu nic nezamlčuje, že mu poskytne rodičovskou verzi, které bude moci důvěřovat a držet se jí, až bude na školním hřišti nebo v televizi vystaven verzím jiným. Škola se zachovala fantasticky, řekla mu Clarissa: odrážela nápor fotografů a televizních štábů, které si chtěly natočit syna muže v ohrožení, a chlapič byli také skvělí. „Beze všeho se za Zafara postavili a umožnili mu prožít normální, či téměř normální školní den. Téměř všichni rodiče jim vyslovili podporu a jednomu nebo dvěma, kteří požadovali, aby Zafar ze školy odešel, protože jeho přítomnost by mohla ohrozit jejich děti, ředitel školy vynadal, takže svůj požadavek nakonec vzali zahanbeně zpátky. Bylo povzbuzující vidět toho dne v akci odvahu, solidaritu a zásadovost, vidět, jak se ty nejlepší z lidských hodnot staví násilí a fanatismu – temné stránce lidské rasy – právě ve chvíli, kdy se zdálo být tak těžké vzepřít se přívalu temnot. Co bylo až do toho dne nemyslitelné, se stalo myslitelným. Ale v Hampsteadu, v Hall School, už odpor vůči temnotám začal.

„Uvidíme se zítra, tati?“ Zavrtěl hlavou. „Ale zavolám ti,“ řekl. „Budu ti volat každý večer v sedm. Pokud tady nebudete,“ řekl Clarisse, „nech mi prosím tě vzkaz na záznamníku, kdy jindy bych měl zavolat.“ Bylo to počátkem roku 1989. Výrazy *osobní počítač*, *laptop*, *mobilní telefon*, *internet*, *Wi-Fi*, *SMS*, *e-mail* byly buď neznámé, nebo zcela nové. Nevlastnil počítač ani mobilní telefon. Ale vlastnil dům, i když v něm nemohl zůstat přes noc, a v tom domě byl záznamník a on si mohl zavolat a *vyslechnout* ho, hle, nový význam pro staré slovo, a převzít, vlastně si *vyzvednout* vzkazy. „V sedm hodin,“ zopakoval. „Každý večer, platí?“ Zafar vážně přikývl. „Dobře, tati.“

Odjel domů sám a všechny zprávy v rádiu byly špatné. Dva dny předtím se konaly demonstrace proti němu před americkým kulturním střediskem v pákistánském Islámábádu. (Nebylo zřejmé, proč byla odpovědnost za *Satanské verše* přičítána Spojeným státům.) Policie začala do davu střílet, a na místě zůstalo pět mrtvých a šedesát zraněných. Demonstranti nesli transparenty s nápisem RUSHDIE, JSEŠ

MRTVÝ. Nebezpečí se nyní kvůli íránskému výnosu značně zvýšilo. Ájatolláh Chomejní byl nejen mocným duchovním. Byl hlavou státu nařizující vraždu občana jiného státu, nad kterým neměl žádnou pravomoc, a měl ve svých službách vrahy, které již v minulosti použil proti „nepřátelům“ íránské revoluce včetně těch žijících mimo Írán. Ještě jeden nový výraz se musel naučit. Právě ho použili v rádiu: *exterritorialita*. Jinými slovy *státem sponzorovaný terorismus*. Voltaire kdysi řekl, že pro spisovatele je výhodné, žije-li poblíž hranic, aby je mohl v případě, že si rozhněvá mocné, přeběhnout do bezpečí. Voltaire sám odešel z Francie do Anglie poté, co urazil šlechtice de Rohana, a zůstal v exilu po dobu sedmi let. Nyní už život za hranicemi země těch, kdo vás pronásledovali, bezpečí nezaručoval. Byla tu možnost *exterritoriální akce*. Jinými slovy, přijdou si pro vás.

Noc na Lonsdale Square byla chladná, tmavá a jasná. Na náměstí hlídkovali dva policisté. Když vystoupil z auta, předstírali, že si toho nevšimli. Jejich obchůzka byla krátká, sledovali ulici kolem bytu sto metrů v obou směrech, a jejich kroky byly slyšet, dokonce i když byl uvnitř. V tom strašidelném tichu přerušovaném kročejemi policistů si uvědomil, že už nerozumí svému životu ani tomu, co by se z něj mohlo stát, a pomyslel si, ten den už podruhé, že mu možná nezbývá ze života dost na to, aby jej pochopil. Pauline odešla domů a Marianne šla spát. Byl to den, na který by nejraději zapomněl. Byl to den, který si bude pamatovat do konce života. Vlezl do postele vedle své ženy a ta se k němu otočila a objali se, strnule, jako nešťastný manželský pár, kterým byli. Pak se jim každému zvlášť, pronásledovanému vlastními myšlenkami, nedařilo usnout.

Kroky. Zima. Černé křídlo třepetající se na prolézačce. *Všem hrdým muslimům na celém světě oznamuji, vodnice, zednice, ho, ho, ho. Aby je popravili, kdekoliv je najdou. Vodnice, zednice, rozplácá zadnice, tadyta zabítá retrokva-kvalita, klokani skokani, ho, ho, ho.*

I

Faustovská smlouva naruby

Když byl ještě malý, otec mu před spaním vyprávěl velké zázračné příběhy z Východu, převypravoval a přetvářel je a po svém je znovu vymýšlel – Šahrazádiny příběhy z *Tisíce a jedné noci*, příběhy vyprávěné na obranu proti smrti, pro pochopení jejich moci civilizovat a zvítězit i nad těmi nejvražednějšími tyrany, zvířecí bajky *Paňčatantry* a divy, které se valily jako vodopád z *Kathásaritságary*, „Océanu příběhů“, ohromného jezera vyprávění vytvořeného v Kašmíru, kde se narodili jeho předkové, či příběhy mocných hrdinů shromážděné v *Hamzánamě* a *Dobrodružstvích Hátima Táího* (také ve filmové verzi, jejíž přídávky k původním příběhům otcovo převyprávění dále rozvíjelo a množovalo). Vyrůstat ponořen do těchto příběhů znamenalo získat dvojí nezapomenutelné poučení: za prvé, že příběhy nejsou pravdivé (žádní „skuteční“ džinové přebývající v lahvích, létající koberce nebo kouzelné lampy neexistovali), právě tím mu ovšem mohly dát pocítit a poznat pravdy, které by mu pravda nemohla sdělit; a za druhé, že všechny patří jemu, stejně jako patřily jeho otci Anísovi a všem ostatním, všechny byly jeho tak, jako byly jeho otce, ty prozářené světlem i ty temné, posvátné i světské, byly jeho, aby je měnil a obnovoval a zahazoval a znovu zahozené sbíral, jak a kdy se mu zlíbilo, byly jeho, aby se jim smál, radoval se z nich a žil v nich, s nimi a skrze ně, aby jim vdechoval život tím, že je bude milovat, a aby od nich na oplátku život dostával. Člověk byl jediným ze živočichů schopným příběhy vyprávět, jediným tvorem na zemi, který je vyprávěl sám sobě, aby pochopil, co je vlastně za tvora. Příběh byl jeho právem, s nímž se narodil, a nikdo ho o ně nemohl připravit.

I jeho matka Nagín pro něj měla příběhy. Narodila se jako Zohra Buttová. Když se provdala za Aníse, změnila si nejen příjmení, ale i jméno, zcela se pro něj přetvořila a odstříhla se od Zohry, na kterou nechtěla myslet a která byla kdysi silně zamilovaná do jiného muže. Zda byla v hloubi srdce Zohrou nebo Nagín, se její syn nikdy nedozvěděl, neboť o muži, kterého opustila, s ním nemluvila a místo svých tajemství se rozhodla prozrazovat ta, jež chovali ostatní. Byla

klepnou světových kvalit, a když seděl na posteli a mačkal jí nohy tak, jak to měla ráda, on, její nejstarší dítě a jediný syn, hltal ony skvělé, občas lascivní lokální zprávy, kterých měla plnou hlavu, ty gigantické, rozvětvené a vzájemně propletené lesy šeptajících stromů života nej-různějších rodin, které v sobě nosila a z jejichž větví viselo šťavnaté, zakázané ovoce skandálu. A začal cítit, že i tato tajemství mu patří, neboť jakmile bylo jednou tajemství vyřčeno, nepatřilo už jí, která je vyslovila, ale jemu, jenž je vyslechl. Pokud jste nechtěli, aby se nějaké tajemství prozradilo, bylo třeba dodržet jediné pravidlo: *Nikomu ho neříkat*. I toto pravidlo mu mělo být později k užitku. Když se stal spisovatelem, matka mu řekla: „Už ti nebudu tyhle věci vyprávět, protože ty je pak použiješ v nějaké knize, a já z toho budu mít malér.“ Měla pravdu a bylo snad opravdu záhodno, aby s tím přestala, ale byla na drbech už natolik závislá, že se jich nedokázala vzdát o nic víc než jeho otec alkoholu.

Vila Windsor, Warden Road, Bombaj 26. Byl to dům na kopci s vyhlídkou na moře a na město rozkládající se mezi kopcem a mořem, a ano, jeho otec byl bohatý, přestože celý život strávil tím, že peníze rozhazoval, takže zemřel jako nuzák, po němž zůstaly jen nesplacené dluhy a svazek rupiových bankovek ukrytý v levém horním šuplíku psacího stolu. Anís Ahmad Rushdie („B. A. Cantab., advokát“, stálo hrdě na mosazném štítku na zdi vedle hlavních dveří vily) zdědil majetek po otci, textilním magnátovi, jehož byl jediným synem, přišel o něj a pak zemřel, což by mohl být šťastný životní příběh, ale nebyl. Jeho děti o něm věděly jisté věci: že ráno býval veselý, dokud se ne-oholil, a pak, poté co strojek odvedl svou práci, začal být podrážděný a musely dávat pozor, aby mu šly z cesty; že když je vzal o víkendů na pláž, byl cestou tam živý a samá legrace, ale při návratu ho popadl vztek; že když hráli s matkou ve Willingdon Clubu golf, musela dbát na to, aby prohrála, přestože jí šel lépe než jemu, protože vyhrávat se jí nevyplatilo, a že když byl opilý, šeredně se na ně šklebil a křivil tvář do bizarních a strašidelných grimas, které je příšerně děsily a jež nikdo mimo rodinu nikdy neviděl, takže nechápal, co mají na mysli, když říkaly, že na ně jejich otec „dělá obličej“. Když ale byly malé, byly tu příběhy, po kterých se šlo spát, a když zaslechly zvýšené hlasy z jiného pokoje, když slyšely, jak matka pláče, nemohly s tím nic dělat. Přetáhly si pokrývky přes hlavu a pohroužily se do snů.

V lednu 1961 odvezl Anís svého třináctiletého syna do Anglie a asi týden předtím, než se hoch začal vzdělávat v Rugby School, sdíleli pokoj v hotelu Cumberland v blízkosti londýnského Marble

Arch. Ve dne chodili nakupovat předepsanou školní výbavu: tvídová saka, šedé flanelové kalhoty, košile Van Heusen s odepínacími polovyztuženými límci, které vyžadovaly použití knoflíčků, jimiž byl límeček připevněn ke košili, a chlapce škrtily a dusily. V Lyons Corner House na Coventry Street popíjeli čokoládové mléčné koktejly a do kina Odeon Marble Arch zašli na komedii *Horoucí peklo u Svatého Trajána* o dívčí internátní škole, která v něm vyvolala touhu, aby jeho vlastní škola nebyla čistě chlapecká. Večer otec koupil v bufetu Kardomah na Edgware Road grilované kuře a donutil ho propašovat je do hotelového pokoje v novém modrém, dvouřadovém seržovém nepromokavém plášti. V noci se otec opil a nad ránem trásl synem tak dlouho, až ho probudil, a křičel na něj oplzlé výrazy, o nichž si chlapec myslel, že je ani nemůže znát. Pak odjeli do Rugby, kde zakoupili červené křeslo a rozloučili se. Anís vyfotografoval syna před internátní školou v modrobíle pruhované čepici Bradley House a nepromokavém plášti vonícím po kuřeti, a kdybyste zahlédli smutek v chlapcových očích, mysleli byste si, že ho vyvolalo vědomí, že odchází do školy tak daleko od domova. Ve skutečnosti se syn nemohl dočkat, až otec odjede, aby se mohl pokusit zapomenout na noci plné sprostých slov a bezdůvodného běsnění. Smutek chtěl pohřbít v minulosti a začít svůj budoucí život. Pak bylo už nejspíš nevyhnutelné, aby si jej zařídil co nejdál od otce a mezi sebe a něj vložil natrvalo celé oceány. Když vystudoval univerzitu a otci oznámil, že chce být spisovatelem, Anís bezděčně vyjekl. „Tohle mám říct přátelům?“ zvolal.

O devatenáct let později, u příležitosti synových čtyřicátých narozenin, mu však poslal vlastnoručně psaný dopis, který byl tou nejcennější zprávou, jakou mohl kdy obdržet. Bylo to jen pět měsíců předtím, než otec ve věku sedmdesáti sedmi let zemřel na rychle postupující mnohočetný myelom – rakovinu kostní dřene. Anís mu dal tímto dopisem najevo, jak důkladně a hluboce četl a pochopil jeho knihy, jak dychtivě se těšil na další, které si přečte, a jak hlubokou otcovskou lásku, kterou půl života nedokázal vyjádřit, k němu cítil. Dožil se toho, že se mohl radovat z úspěchu *Dětí půlnoci* a *Hanby*, ale v době, kdy vyšla kniha, která mu vděčila za nejvíc, už mezi živými nebyl a nemohl si ji přečíst. Snad to bylo dobře, protože také přišel o rozruch, který následoval, byť jednou z mála věcí, o nichž jeho syn nepochyboval, bylo, že v bitvě o *Satanské verše* by měl v otci bezvýhradnou a rozhodnou oporu. Bez jeho myšlenek a inspirujícího příkladu by tento román nikdy nebyl napsal. *Žbabraj nás, tátové a mámy?* Ne, tak jako v té Larkinově básni

to nebylo. A jestliže ano, zároveň mu umožnili, aby se stal člověkem a spisovatelem, jímž se měl stát.

Prvním dárkem, který od otce dostal, dárkem jako zprávou v časové kapsli, které nerozuměl, dokud se nestal dospělým, bylo jeho příjmení. „Rushdie“ byl Anísův vynález; jméno jeho vlastního otce byl slušný jazykolam: Chádža Muhammad Dín Chálíkí Dihlaví, úžasné jméno ze Starého Dillí, jež padlo onomu starosvětskému džentlmenovi nepřičetně zírajícímu z jediné dochované fotografie, úspěšnému průmyslníkovi a občasnému esejistovi, který žil v rozpadajícím se *havéli* ve slavné staré *mahalle* neboli čtvrti Ballímárán, změti úzkých, krivolakých uliček kousek od tržiště Čándní Čauk, jež byla domovem slavného persky a urdsky písícího básníka Ghálíba. Muhammad Dín Chálíkí zemřel mladý a synovi zanechal velké jmění (které ten promrhal) a jméno, jež bylo pro moderní svět až příliš rozvleklé. Anís se přejmenoval na „Rushdieho“ z obdivu k Ibn Rušdovi, na Západě známému pod jménem „Averroes“, španělsko-arabskému filozofovi z dvanáctého století, který pocházel z Córdoba a později se stal *kádím* neboli soudcem v Seville, překladateli a uznávanému komentátorovi Aristotelových děl. Jeho syn nosil toto jméno po dvě desetiletí, než pochopil, že jeho otec, znalec islámu, který zároveň zcela postrádal náboženskou víru, si je vybral, protože ctil Ibn Rušda za to, že stál v čele racionalistické polemiky s dobovým islámským literalismem, a uplynulo dalších dvacet let, než v bitvě o *Satanské verše* zazněla ozvěna této osm set let staré pře.

„Alespoň jdu do té bitvy vybaven správným jménem,“ říkal si v duchu, když mu tato bouře nad hlavou propukla. Jeho otec mu ze záhrobí vtiskl do ruky prapor, pod nímž byl připraven k boji, prapor Ibn Rušda symbolizující intelekt, polemiku, analýzu a pokrok, vysvobození filozofie a vzdělání z okovů teologie, lidský rozum a odpor vůči slepé víře, podřízení, rezignaci a stagnaci. Jít do války se nechtělo nikomu, ale když už se vám připletla do cesty, mohla to také být válka správná, o nejdůležitější věci na světě, a pokud jste se rozhodli ji podstoupit, nebylo od věci nést jméno „Rushdie“ a stát tam, kam vás postavil váš otec, mezi ty, kdo se hlásili k velkému Aristotelovu stoupenci Averroovi, Abul Valídovi Muhammadu ibn Ahmadu ibn Rušdovi.

S otcem měli stejný hlas. Když zvedl doma telefon, Anísovi přátelé se pokaždé domnívali, že hovoří s ním, a musel je zarazit dříve, než řekli něco, co jej uvedlo do rozpaků. Byli si navzájem podobní i fyzicky, a když během klidnějších etap své hrbolaté společné cesty seděli za teplého večera na verandě, nasávali do chřípí vůni buganviley

a vášnivě se přeli o světě, věděli, že ačkoliv se v mnoha věcech neshodnou, jsou oba stejného ražení. A především sdíleli svou nevíru.

Anís byl člověk bezbožný – v Americe dokáže podobný výrok stále ještě šokovat, přestože v Evropě je zcela běžný, a v mnoha zemích zbytku světa je nepochopitelnou představou absence víry těžké dokonce vyjádřit slovy. Ale takový zkrátka byl: bezbožný člověk, který toho o Bohu hodně věděl a často se jím v myšlenkách zaobíral. Vznik islámu ho fascinoval, neboť to bylo jediné z velkých světových náboženství, které se zrodilo v době, o níž existují historické záznamy, a jehož prorokem nebyla legendární postava popsaná a oslavovaná „evangelisty“ píšícími sto i více let po smrti jejího reálného předobrazu ani její stravitelnější verze připravená pro globální konzumaci brilantním propagátorem svatým Pavlem, nýbrž člověk, jehož život byl z velké části zdokumentován, jehož sociální a ekonomická situace byla dobře známa, muž žijící v době hlubokých společenských změn, sirotek, který se stal úspěšným obchodníkem s mystickými sklony a který jednoho dne na hoře Hirá nedaleko Mekky spatřil archanděla Gabriela stojícího na obzoru a zakrývajícího oblohu, jenž mu dal pokyn, aby „četl“, a tak pomalu vytvořil knihu známou pod názvem Čtení: *Korán*.

To pak přešlo z otce na syna: přesvědčení, že zrození islámu je úžasným příběhem, neboť se týká události, k níž došlo *v rámci dějin* a která byla jako taková zjevně ovlivněna událostmi, tlaky a představami doby, v níž se odehrála; že jediným možným přístupem k tomuto tématu je chápat je jako součást historie a pokusit se pochopit, jak byla ona velká myšlenka těmito silami utvářena; a že je možné přijmout Muhammada jako opravdového mystika – právě tak, jako je možné akceptovat, že Johanka z Arku skutečně slyšela hlasy nebo to, že Zjevení svatého Jana bylo „skutečnou“ zkušeností nepokojné duše –, aniž by se člověk musel zároveň nutně domnívat, že kdyby stál onoho dne na hoře Hirá vedle Proroka islámu, také on by archanděla viděl. Zjevení mělo být chápáno jako vnitřní, subjektivní událost, nikoli jako objektivní skutečnost, a zjevený text měl být důkladně zkoumán jako jakýkoliv jiný, s využitím všech kritických, literárních, historických, psychologických, jazykových a sociologických nástrojů. Stručně řečeno, text měl být považován za lidský výtvar, a tedy, jako všechny podobné výtvary, za cosi podléhajícího lidské omylnosti a nedokonalosti. Americký kritik Randall Jarrell vyslovil slavnou definici románu jako „dlouhého textu, s kterým není cosi v pořádku“. Anís Rushdie se domníval, že ví, co je v nepořádku s Koránem: místy byl poněkud zašmodrchaný.

Traduje se, že když Muhammad sestoupil z hory, začal se „čtením“ – sám byl zřejmě negramotný –, a ten z jeho blízkých společníků, který byl právě nejbliž, zapisoval jeho slova na to, co mu přišlo pod ruku (pergamen, kámen, kůže, listí, někdy údajně i kosti). Tyto úryvky textu byly uloženy v truhle u něj doma až do jeho smrti, kdy se jeho společníci shromáždili, aby určili správné pořadí zjevení, a na tomto základě pak vznikl současný kanonický text Koránu. Měl-li být tento text „dokonalý“, bylo zapotřebí, aby čtenář věřil, a) že archanděl předal boží slovo bez přerušování a chyb, s čímž lze souhlasit, neboť o archandělech se předpokládá, že se chyb nedopouštějí; b) že prorok neboli Posel, jak se sám nazýval, si zapamatoval archandělova slova zcela přesně; c) že chvatné zápisy jeho společníků, zaznamenané v průběhu třidvaceti let trvajícího zjevení, byly právě tak bezchybné; a konečně d) že když se sešli, aby uspořádali text do konečné podoby, byla jejich kolektivní vzpomínka na správné pořadí rovněž dokonalá.

Anís Rushdie nenamítal nic proti tezím a), b) a c). Tezi d) však bylo těžší akceptovat, protože, jak mohl každý, kdo Korán četl, snadno nahlédnout, v několika súrách neboli kapitolách dochází náhle k radikální ztrátě souvislosti a změně tématu, přičemž opuštěné téma se občas bez ohlášení objeví v pozdější súře, která byla až do daného místa o něčem úplně jiném. Anísovu celoživotní touhou bylo rozluštit tato vzájemně spolu nesouvisející místa a tak dospět k textu, který bude jasnější a srozumitelnější. Je třeba říct, že to nebyl plán tajný nebo skrývaný; diskutoval o něm otevřeně s přáteli při večeři. Bylo stěží představitelné, že by toto podnikání mohlo revizionistickému učenci přinést jakékoli riziko, mráz po zádech nikomu neběhal. Snad to bylo tím, že doba byla jiná a podobné myšlenky bylo možné rozvíjet beze strachu z odvety, nebo že se společnosti, v níž byly rozebírány, dalo věřit, anebo byl snad Anís naivní blázen. V podobném ovzduší, připouštějícím položení jakékoli otázky, každopádně vychovával své děti. Nic nebylo zakázáno. Neexistovala žádná tabu. Všechno, dokonce i písmo svaté, bylo možné zkoumat a – čistě teoreticky – i vylepšovat. On sám to nikdy neudělal. Když zemřel, mezi jeho písemnostmi se nenašel žádný text. Jeho poslední roky byly ve znamení alkoholu a obchodních neúspěchů a měl málo času i chuti na těžkou dřinu, jakou hluboké studium Koránu představovalo. Možná to byl koneckonců jen jakýsi vzdušný zámek či obyčejné alkoholické tlachání. Ale jeho syna to poznamenalo. Toto byl druhý velký Anísoův dar jeho dětem: onen očividně nebojácný skepticismus doprovázený téměř naprostou svobodou vůči náboženské víře. Jisté formální povinnosti

se však alespoň naoko dodržovaly. „Maso z vepřů“ se u Rushdieových nejedlo a na jejich jídelním stole byste nenalezli ani podobně zapovězené „pozemské i mořské mrchožrouty“; goanské karí s garáty na něm chybělo. Občas došlo i k návštěvě *ídgháhu* a rituálním modlitbám, při kterých se klanělo a padalo na tvář. Jednou nebo dvakrát do roka přicházel půst během období, které indiští muslimové, hovořící spíše urdsky než arabsky, nazývali častěji ramzán nežli ramadán. Krátce k nim také docházel *maulví*, náboženský učenec najatý Nagín, aby jejího pohanského syna a dcery naučil základům víry. Když se děti proti tomuto drobnému mužičkovi připomínajícímu Ho Či Mina vzbouřily a dobíraly si ho tak nemilosrdně, že si na jejich neúctu k posvátným věcem musel rodičům postěžovat, Anís a Nagín zareagovali smíchem a postavili se na jejich stranu. *Maulví*, proklínaje nevěřící pohany, nasupeně odkráčel a už se nevrátil, a k žádným dalším pokusům o náboženskou výchovu již poté nedošlo. Pohani vyrůstali po pohansku a alespoň ve vile Windsor to jinak nevadilo.

Když se k otci otočil zády, na sobě modrobíle pruhovanou čepici Bradley House a seržový přšiplášť, a vrhl se rovnýma nohama do svého anglického života, hřích cizinctví byla první věc, která mu byla dána jasně na srozuměnou. Až do této chvíle se nepovažoval za člověka, který by se od ostatních v čemkoliv odlišoval. Po absolvování střední školy nikdy nezapomněl lekci, které se mu na ní dostalo: vždy se najdou tací, kteří vás nemají rádi, kterým připadáte stejně neznámí a cizí, stejní vetřelci jako zelení mužičci nebo vesmírný sliz, a nemá smysl snažit se jejich názor změnit. Proměna v cizince: to bylo poučení, kterého se mu mělo dostat znovu později za dramatictějších okolností.

V anglické internátní škole počátkem šedesátých let rychle zjistil, že je možné udělat tři velké chyby, pokud z nich ale uděláte jenom dvě, může vám být odpuštěno. Těmi chybami bylo: být cizincem, být chytrý a neobstát ve sportu. Chytří cizinci, kterým se v Rugby vedlo dobře, byli zároveň suverénními hráči kriketu, případně, jak tomu bylo u jednoho z jeho vrstevníků, Pákistánec jménem Zia Mahmúd, byli dobrými karbaníky; Zia se v dospělosti stal jedním z nejlepších světových hráčů bridže. Chlapci, kteří sportovním nadáním nevládli, si museli dávat pozor, aby nebyli příliš chytří a pokud možno nepůsobili příliš cizokrajně, což byla ze všech tří chyb ta nejhorší.

On se dopustil všech tří. Byl cizincem, byl chytrý a sport mu nic neříkal. V důsledku toho byly roky strávené na škole převážně

nešťastné, ačkoliv z akademického pohledu odcházel z Rugby s převládajícím pocitem, že se mu dostalo úžasně dobrého vzdělání – a s onou posilující vzpomínkou na skvělé učitele, která nás, pokud máme štěstí, provází po celý zbytek života. Jedním z nich byl P. G. Lewis, nevyhnutelně známý pod přezdívkou „Pig“, který v něm podnítil takovou lásku k francouzštině, že se v průběhu jednoho trimestru dostal ze skupiny nejzaostalejších na špičku třídy; dalšími byli učitelé dějepisu J. B. Hope-Simpson, známý rovněž jako „Hope Stimulus“, a J. W. „Gut“ Hele, pod jehož kvalifikovaným vedením dokázal získat tzv. *exhibition*, menší stipendium na studium historie na staré alma mater svého otce, cambridgeské King's College, kde se setkal s E. M. Forsterem a objevil sex – nikoliv ovšem současně. (O něco menší hodnotu patrně mělo, že Hope-Simpson jej seznámil s Tolkienovým *Pánem prstenů*, který ho zasáhl jako infekční nemoc, jíž se už nikdy nedokázal zbavit.) Jeho starý učitel angličtiny Geoffrey Helliwell vystoupil v britské televizi den po vyhlášení *fatvy*. Smutně vrtěl hlavou a tázal se laskavým, zastřeným, potrhým hlasem: „Kdo by si pomyslel, že se tak milý a tichý hoch může dostat do takových problémů?“

Do internátní školy v Anglii ho nikdo jít nenutil. Nagín se představa poslat jediného syna do zámořských dálav přímo přičila. Anís mu tuto příležitost nabídl a vyzval ho, aby se příslušné přijímací zkoušky pokusil složit, ale i poté, co uspěl, a místo v Rugby tak měl jisté, bylo konečné rozhodnutí ponecháno na něm. Po letech pak žasl nad onou volbou učiněnou třináctiletým chlapcem zakořeněným v rodném městě a šťastným ve společnosti přátel, kterému se (až na drobný problém s maráthštinou) ve škole dařilo a který byl miláčkem svých rodičů. Proč se rozhodl hodit to všechno za hlavu a odcestovat přes půl světa kamsi do neznáma, daleko od všech, kdo ho milovali, a všeho, co dobře znal? Byla to snad vina literatury (neboť knihomolem rozhodně byl)? V takovém případě by viníky mohli být jeho milovaní Jeeves a Bertie, případně hrabě z Emsworthu a jeho vypasená prasnice Císařovna ze zámku Blandings. Nebo ho přesvědčily pochybné půvaby světa Agathy Christie, přestože její slečna Marplová se usadila ve vesnici, v níž docházelo k největšímu počtu vražd v Anglii, St. Mary Mead? Či snad Arthur Ransome a jeho knihy o Vlaštokách a Amazonkách tropících alotria na anglických jezerech a mnohem strašlivější literární eskapády Billyho Buntera, tloušťka ze směšné Greyfriars School spisovatele Franka Richardse, mezi jehož spolužáky byl přinejmenším jeden Ind, Hari Džamséth Rám Singh, „temný nabob z Bhanípuru“, hovořící bizarní, syntakticky

pokroucenou angličtinou („tato pokroucenoplnost“, jak by to nejspíš sám označil, „byla fantastickózní“)? Bylo to jinými slovy *děťinské* rozhodnutí vydat se do imaginární Anglie, která existovala pouze v knihách? Nebo to byla známka, že uvnitř onoho „milého, tichého hoch“ se skrývá podivnější bytost, člověk mimořádně dobrodružného ducha vybavený dostatkem kuráže, aby se odvážil skočit do tmy právě proto, že jde o krok do neznáma – mladík, který vytušil, že jako dospělý v sobě nalezne schopnost přežít a dokonce uspět kdekoliv na světě, kam ho jeho pouť dovede, a který se až příliš snadno, ne-li přímo bezohledně, dokázal vydat za snem „jiných světů“, odtrhnout se od lákadel, a ovšem i nudy „domova“, opustit zarmoucenou matku a sestry a nijak zvlášť toho nelitovat? Možná z obojího trochu. Ať tak či onak – skočil a u nohou se mu začaly větvit rozečkané cesty času. Vydal se na západ a přestal být tím, kým se mohl stát, kdyby byl zůstal doma.

Růžový kámen zasazený do Doktorovy zdi, pojmenované po legendárním řediteli doktoru Arnoldovi a tyčící se nad proslulým hřištěm „The Close“, nesl nápis, jenž budil zdání, že je oslavou aktu revolučního obrazoborectví. „Na paměť hrdinského skutku Williama Webba Ellise,“ stálo tam, „jenž projevil obdivuhodnou lhostejnost vůči dobovým pravidlům kopané a jako první popadl míč a dal se s ním do běhu, čímž přivedl na svět charakteristický rys ragby.“ Příběh Webba Ellise byl ovšem spíš legendou a škola byla vším, jen ne centrem obrazoborectví. Vzdělávali se zde synové burzovních makléřů a advokátů a „obdivuhodná lhostejnost vůči dobovým pravidlům“ nebyla součástí osnov. Proti pravidlům bylo strčit obě ruce do kapes. Totéž platilo pro „běhání po chodbách“. Naproti tomu pennalismus, jenž znamenal, že mladší chlapec fungoval jako neplacený sluha chlapce staršího, a bití byly nadále povoleny. Tělesné tresty mohl udílet správce školy nebo dokonce i starší hoch ve funkci vedoucího. Během jeho prvního trimestru byl tímto vedoucím jistý R. A. C. Williamson, který nechával rákosku viset všem na odiv nad dveřmi své studovny. Byly na ní zářezy, z nichž každý znamenal jeden výprask, který Williamson uštědřil.

On sám bit nikdy nebyl. Byl „milý a tichý hoch“. Naučil se pravidlům a úzkostlivě je dodržoval. Osvojil si školní slang. Modlitbám před spaním na kolejích se říkalo *dics* (z latinského *dicere*, mluvit), *topos* (z řeckého slova pro *místo*) znamenalo záchody a hrubý výraz *oiks*, „křupani“, se používal pro mimoškolní obyvatele města Rugby, které proslulo výrobou cementu. Ačkoliv se „tři chyby“ neodpouštěly, dělal,

co mohl, aby mezi ostatní zapadl. V šestém ročníku dostal Královninu medaili za historický esej o Napoleonově ministru zahraničních věcí, cynickém, amorálním prostopášníkovi s koňskou nohou Talleyrandovi, kterého se energicky zastával. Stal se tajemníkem školní debatní společnosti a výmluvně argumentoval ve prospěch pennalismu, onoho bizarního otroctví, které bylo zrušeno nedlouho poté, co ukončil školní docházku. Pocházel z konzervativní indické rodiny a radikální nebyl v žádném smyslu. Rasismus však pochopil rychle. Když se vrátil do své malé studovny, několikrát našel esej, který napsal, roztrhaný na kusy a rozházený po sedadle svého červeného křesla. Jednou mu kdosi napsal na zeď ČERNÝ HUBY TÁHNĚTE DOMŮ. Zaťal zuby, ignoroval urážky a pokračoval. Rodičům se s tím vším svěčil teprve poté, co ze školy odešel (když jim to řekl, byli zděšeni, že si tak bolestné věci nechal pro sebe). Matka jeho nepřítomností trpěla, otec obětoval na jeho studium celé jmění, nebylo tedy namístě si stěžovat. A tak ve svých dopisech domů vytvářel své první fiktivní prózy o idylických školních letech naplněných sluncem a kriketem. Ve skutečnosti se mu v kriketu nedařilo a Rugby v zimě bylo lezavě mrazivé, zvláště pro chlapce z tropů, který předtím nikdy nespal pod silnými příkrývkami a špatně pod jejich tíhou usínal. Když je ale odhodil, klepal se zimou. I na toto břemeno si musel zvyknout, a zvykl si. V noci, po večeři, se ve společné ložnici kovové rámy postelí začaly otřásat, jak chlapci ulevovali svým adolescentním pudům, a bouchání postelí o trubky topení podél zdi naplňovalo velké tmavé místnosti noční hudbou nevýslovné touhy. I v tom, stejně jako ve všem ostatním, se snažil svým vrstevníkům přizpůsobit a připojit se k nim. Jak již bylo řečeno, nebyl od přírody vzpurný. V oněch dávných dobách dával přednost Rolling Stones před Beatles a poté, co ho jeden z jeho přátelstějších spolubydlících, vážný chlapec s andělským vzezřením jménem Richard Shearer, přiměl, aby si poslechl desku *The Freewheelin' Bob Dylan*, stal se Dylanovým nadšeným vyznavačem; v hloubi duše však byl konformní.

Přesto se vzápětí po příchodu do Rugby vzbouřil. Škola trvala na tom, aby se všichni chlapci zapsali do jednotky kadetů, navlékli se do khaki mundúru a ve středu odpoledne absolvovali v bahnitém terénu vojenský výcvik. Nepatřil k těm, které by něco takového bavilo – připadalo mu to spíš jako svérázné mučení –, a hned v prvním týdnu školy zašel za správcem školy, doktorem Georgem Dazeleym, člověkem typu potrhlého vědce s mírnou povahou a zářivým neveselým úsměvem, aby mu vysvětlil, nemá zájem se výcviku účastnit. Dazeley ztuhl, na tváři mu zazářil úsměv a poněkud chladně mu vysvětlil, že

cvičení jsou povinná. Chlapec z Bombaje, do kterého zničehonic vjela nezvyklá tvrdohlavost, se vzdorně napřimil. „Pane,“ řekl, „generace mých rodičů nedávno vedla osvobozenou válku proti Britskému impériu, a proto nemohu v žádném případě přistoupit na to, že bych se stal součástí jeho ozbrojených sil.“ Tento neočekávaný výbuch postkoloniální vášně Dazeleyho zarazil; apaticky couvl a řekl: „Dobrá, zůstaňte tedy ve studovně a učte se.“ Když mladý odpírač vojenské služby opouštěl jeho kancelář, Dazeley ukázal na obraz na zdi. „To je major William Hodson,“ řekl. „Hodson z Hodsonova jízdního pluku. Byl to chlapec z Bradley House.“ William Hodson byl britský důstojník kavalérie, který po potlačení Velkého indického povstání (jemuž se v Rugby říkalo *indická vzpoura*) v roce 1857 dopadl posledního mughalského panovníka, básníka Bahádura Šáha Zafara, a zavraždil jeho tři syny, svlékl je do naha, zastřelil, obral je o šperky a jejich těla pohodil u jedné z dillíských bran, nadále známé jako *Chúni darvása*, Krvavá brána. To, že Hodson byl někdejší obyvatel Bradley House, jen posílilo hrdost mladého indického rebela na to, že odmítl vstoupit do armády, v níž sloužil kat mughalských princů. Dazeley neurčitě a možná v rozporu se skutečností dodal, že má za to, že Hodson byl jednou z předloh postavy Flashmana, hrubiána z románu Thomase Hughese *Školní dny Toma Browna*, odehrávajícího se právě v Rugby. Zatímco na trávníku před školní knihovnou stála Hughesova socha, tady v Bradley House shlížel z obrazu někdejší student, který byl údajně předlohou nejslavnějšího hrubiána v anglické literatuře. Zdálo se, že to dává smysl.

Poučení, kterých se člověku ve škole dostane, nejsou vždy těmi, jež se škola domnívá, že poskytuje.

Následující čtyři roky trávil středeční odpoledne čtením sci-fi románů se žlutou obálkou, které si půjčoval z městské knihovny, a k tomu pojídal sendviče s vajíčkovým salátem, bramborové lupínky, pil coca-colu a z tranzistorového rádia poslouchal program písniček na přání *Two-Way Family Favourites*. Stal se odborníkem na tzv. zlatý věk sci-fi a hltal mistrovská díla jako *Žá, robot* Isaaca Asimova, kde byly zakotveny tři zákony robotiky, *Tři stigmata Palmera Eldritche* Philipa K. Dicka, romány Zenny Hendersonové, divoké fantazie L. Sprague de Campa a především v duchu stále jej pronásledující povídky „Devět miliard božích jmen“ Arthura C. Clarka o světě tiše se blížícím ke konci, jakmile bude jeho tajemný účel, vytvoření seznamu všech božích jmen, naplněn skupinkou buddhistických mnichů se superpočítačem. (Stejně jako jeho otec byl fascinován Bohem, i když náboženství ho příliš

nezajímalo.) Ono období čtyř a půl roku, kdy propadl fantastice a živil se lahůdkami ze školního bufetu, nejspíš nebylo tou největší revolucí, jakou svět zažil, ale pokaždé když viděl spolužáky, jak se klopýtavě vracejí ze svých válečných hrátek, vyčerpaní, zablácení a potlučení, uvědomil si, že prosadit si své stojí někdy za to.

Pokud šlo o Boha, poslední zbytky víry byly z jeho mysli vymazány silnou averzí k architektuře školní kaple. O mnoho let později, když náhodou městem projížděl, ho šokovalo zjištění, že neogotická stavba Herberta Butterfielda je ve skutečnosti velmi krásná. Jako školák ji považoval za ohyzdnou, a v onom období života poznamenaném četbou science-fiction dospěl k názoru, že nic nepřipomíná tolik jako cihlovou vesmírnou loď připravenou ke startu. Jednoho dne, když na ni zíral z okna třídy v New Big School během hodiny latiny, se mu v hlavě zrodila otázka. „Jakýpak asi Bůh,“ ptal se v duchu, „by žil v tak ošklivém domě?“ Vzápětí se dostavila odpověď: je jasné, že žádný Bůh, který si sám sebe váží – ve skutečnosti ovšem neexistoval žádný Bůh, ani ten se špatným architektonickým vkusem. Do konce hodiny se z něj stal nekompromisní ateista, a aby to dokázal, odkráčel během přestávky odhodlaně do bufetu a zakoupil si šunkový sendvič. Vepřové okusil toho dne poprvé a to, že ho Všemohoucí nesrazil bleskem k zemi, mu bylo důkazem čehosi, co už dávno tušil: že tam nahoře nikdo, kdo by vrhal blesky, není.

Uvnitř kaple se během jednoho trimestru připojil ke zbytku školy, aby nacvičili a pak i zazpívali „Halleluja“ v rámci uvedení oratoria *Mesiáš* s profesionálními sólisty. Účastnil se povinných ranních a večerních modliteb – vzhledem k tomu, že v Bombaji navštěvoval Katedrální školu, neměl o co se opřít, pokud by býval chtěl přijít s důvodem, který by ho od mumlání křesťanských modliteb osvobodil –, a nemohl popřít, že se mu chvalozpěvy, jejichž hudba mu povznášela srdce, líbí. Nikoli však všechny; nemusel například *zřít úžasný kříž / na němž zemřel pán slávy*; avšak ve svém osamění se ne-ubránil dojetí, když se po něm chtělo, aby zpíval *Noc je tmavá a domov v dáli, / veď mne dál, pane a králi*. Rád měl i latinský zpěv písně *Jdou zástupy věrných s jásotem a chválou*, jakýmsi způsobem ji zbavující jejího náboženského ostnu: *venite, venite in Bethlehem*. Líbil se mu chorál „Zůstaň se mnou“, protože ve Wembley jej zpíval stotisícíhlavý dav před finálovým zápasem Anglického poháru, a jiný, jemuž soukromě říkal „zeměpisný“ – „Den, jež jsi mi dal, Bože, teď končí“ – a který v něm vyvolával sladký stesk po domově: *Slunce, s nímž náš den se loučí, / na západě* (zde si v duchu doplňoval „na východě“) *naše bratry budí*. Jazyk nevíry byl výrazně chudší než řeč

víry; přinejmenším její hudba se však stávala plně rovnocennou písňím věřících, a jak procházel léty dospívání a zlatý věk rockové hudby mu plnil uši svými chytlavými melodiemi – „*I can't get no*“, „*hard rain*“, „*try to see it my way*“, „*da doo ron ron*“ –, i chvalozpěvy ztrácely trochu ze své moci. A ve školní kapli byly ještě další věci, které dokázaly pohnout srdcem nevěřícího knihomola: pomník Matthewa Arnolda a jeho nevědoucím armádám střetávajícím se za noci, jiný, věnovaný básníkovi Rupertu Brookovi, který podlehl komářímú štípnutí, zatímco bojoval proti jedné takové armádě a teď odpočíval kdesi daleko v cípu pole, jež je navždy Anglií, a především památník Lewise Carrolla s tennielovskými siluetami tančícími kolem jeho okrajů v černém a bílém mramoru tak trochu – ale ano! – čtverylku. „Že nepůjde, že nemůže, že nepůjde, že nemůže s nimi na tanec“, zpíval si tiše pro sebe. „Že nepůjde, že nemůže, že nepůjde, že nemůže, že nemůže s nimi na tanec.“ Byl to jeho soukromý chvalozpěv na sebe samotného.

Před odchodem z Rugby spáchal hroznou věc. Všichni absolventi školy směli uspořádat „výprodej studovny“, který jim umožňoval přenechat své staré psací stoly, lampy a jiné krámy za drobný finanční obnos mladším chlapcům. Vyvěsil tedy na dveře své studovny seznam, stanovil skromné vyvolávací ceny věcí, které už nepotřeboval, a čekal. Většina položek byla silně opotřebovaná; měl však červené křeslo, které bylo nové, když mu ho otec koupil. Křeslo po jediném uživateli bylo při výprodejích vysoce kvalitní, vyhledávanou raritou, a jeho červené vyvolalo několik seriózních nabídek. Nakonec vytrvali dva aktivní zájemci: jeden z jeho poskoků, jistý P. A. F. Reed-Herbert, známý jako „Weed Herbert“, malý, obrýlený ubožák, který ho uctíval, a starší chlapec jménem John Tallon, který pocházel z Bishop's Avenue, milionářské ulice v severním Londýně, a pravděpodobně si mohl dovolit nabídnout slušnou částku.

Když se přiřazování zpomalilo – nejvyšší nabídku, něco kolem pěti liber, podal Reed-Herbert –, dostal strašlivý nápad. Tajně požádal Tallona, aby přihodil a svou nabídku zvýšil na *osm liber*, a slíbil mu, že částku po něm v případě, že nebude překonána, nebude chtít. Pak při *discs* řekl vážně Reed-Herbertovi, že nemá pochyb o tom, že jeho bohatý soupeř Tallon je připraven jít ještě výš, snad až na celých dvanáct liber. Viděl, jak se chlapec protáhla tvář, zaznamenal jeho zdrcený výraz, a chopil se příležitosti. „No, kdybys mi hned teď nabídl řekněme deset liber, mohl bych aukci uzavřít a vyhlásit křeslo za prodané.“ Reed-Herbert vypadal nervózně. „To je spousta peněz, Rushdie,“ řekl. „Přemýšlej o tom při modlitbě,“ opáčil Rushdie velkomyslně.

Sotva *dics* skončily, Reed-Herbert na špek skočil. Machiavelista Rushdie se na něj povzbudivě usmál. „Výborně, Reed-Herberte.“ Chladnokrevně chlapce přesvědčil, aby přihodil proti sobě samému a zdvojnásobil svou nejvyšší nabídku. Červené křeslo mělo nového majitele. Modlitba prokázala svoji moc.

Došlo k tomu na jaře roku 1965. O devět a půl roku později, během volební kampaně v Británii v říjnu 1974, zapnul televizi a zahlédl závěr projevu kandidáta krajní pravice, rasistické, fašistické, silně protipřistěhovalecké Britské národní fronty. Jméno kandidáta se na obrazovce objevilo v titulku. *Anthony Reed-Herbert*. „Weed Herbert!“ vykřikl zděšeně. „Můj bože, já jsem stvořil nácka!“ Všechno bylo rázem jasné. Reed-Herbert, připravený o víc, než si mohl dovolit, potměšilým, bezbožným Indem, si svůj hořký hněv pěstoval po celé bídné dětství, nezabyl se jej ani ve své ještě bídňější dospělosti a stal se rasistickým politikem, aby se mohl pomstít všem černým hubám, ať už prodávaly předražená červená křesla nebo ne. (Byl to ale opravdu on? Nemohlo jít jen o shodu jmen? Ne, říkal si, musí to být malý P. A. F., který mezitím vyrostl.) Ve volbách v roce 1977 získal Reed-Herbert ve volebním okrsku východní Leicester šest procent, celkem 2967 hlasů. V srpnu 1977 se ucházel o hlasy voličů znovu v doplňovacích volbách v Birminghamu a skončil třetí, před kandidátem Liberální strany. Naštěstí to bylo jeho poslední významné vystoupení na celonárodní scéně.

Mea culpa, pomyslel si prodejce červeného křesla. *Mea maxima culpa*. V pravdivém příběhu jeho školních let bylo vždycky hodně osamělosti a trochu smutku. Ale byla tam také tato skvrna na jeho charakteru; tento nezaznamenaný, neodčiněný zločin.

Když byl v Cambridgi druhý den, zúčastnil se shromáždění studentů prvního ročníku ve velké síni King's College a s úžasem pohlédl na obrovskou hlavu Noela Annana, podobnou brunelleschiovské kupoli. Lord Annan, děkan King's College, budící dojem impozantní katedrály, jejíž součástí tato kupole byla, před ním stál v celé své slávě chladných očí a buclatých rtů. „Jste tady,“ řekl shromážděným studentům, „ze tří důvodů. A těmi jsou: Intelekt! Intelekt! Intelekt! První, druhý, třetí prst se zapíchl do vzduchu, když je vypočítával. Později ve svém projevu překonal dokonce i tento postřeh. „Nejdůležitější součástí vašeho vzdělávání zde nebude probíhat v posluchárnách či knihovnách nebo pod vedením pedagogů,“ pronesl zpěvavým hlasem.

„Bude k němu docházet, až budete sedět pozdě v noci na pokojích svých kolegů a budete jeden druhého obdělávat.“

Odešel z domova uprostřed války, nesmyslného indicko-pákistánského konfliktu ze září 1965. Kvůli věčnému jablku sváru, Kašmíru, se rozpoutala pětítýdenní válka, v níž zemřelo na sedm tisíc vojáků a na jejímž konci Indie získala sedm set čtverečních mil pákistánského území, zatímco Pákistán se zmocnil dvou set čtverečních mil území indického, a jinak se nedosáhlo absolutně ničeho. (V *Dětech půlnoci* během právě této války zabijí většinu členů Salimovy rodiny padající bomby.) Několik dní pobýval u vzdálených příbuzných v Londýně v místnosti bez jediného okna. Telefonicky se nebylo možné s rodinou spojit a telegramy z domova, jak se dozvěděl, putovaly celé tři týdny. Neexistoval způsob, jak zjistit, co se doma děje. Jediné, co mohl udělat, bylo sednout na vlak do Cambridge a doufat. Na ubytovnu Market Hill, která patřila ke King's College, dorazil ve špatném stavu, který dále zhoršovala obava, že univerzitní léta, která ho čekají, budou opakováním převážně nešťastných let v Rugby. Naléhavě žádal otce, aby ho do Cambridge neposílal, i když už byl přijat. Řekl mu, že se nechce vracet do Anglie, aby tam strávil další léta mezi všemi těmi nevrlymi, studenými psími čumáky. Nebylo snad možné zůstat doma a přihlásit se na školu s teplokrevnějšími tvory? Anís, někdejší absolvent King's College, ho nicméně přesvědčil. Pak mu řekl, že musí změnit obor studia. Promarnit tři roky studiem historie je nesmysl. Na univerzitě měl oznámit, že chce přestoupit na ekonomii. Otec přidal i hrozbu: pokud to neudělá, nezaplatí mu školné.

Tři obavy – z nevlídné anglické mládeže, z ekonomie a z války – ho tížily tak, že první den na King's College zjistil, že nedokáže vstát z postele. Tělo mu připadalo těžší než obvykle, jako by ho stahovala zpět sama zemská přitažlivost. Ve stavu spíše deprimovaném ignoroval několikere zaklepání na dveře pokoje s interiérem poněkud skandinávsky laděného designu. (Psal se rok, kdy Beatles vydali desku *Rubber Soul*, a neustále si pobrukoval píseň „Norwegian Wood“.) Ale k večeru ho obzvláště naléhavé zabušení donutilo přece jen vstát. Za dveřmi stála vysoká postava s vlnitými světlými vlasy jako Rupert Brooke, na tváři neoblomně přátelský výraz a široký úsměv bývalého etonského studenta. „Jan Pilkington-Miksa – jsem napůl Polák,“ sdělil mu tento anděl vítající ho u brány budoucnosti, který jej s halasnou dobrosrdečností uvedl do jeho nového života.

Pilkington-Miksa, velmi neškodný druh absolventa anglické soukromé školy, vypadal přesně jako všechny ty stvůry z Rugby, které

mu tolik znepríjemňovaly život, ale byl přímo ztělesněním vlídnosti a zdálo se, že mu byl poslán jako znamení, že tentokrát bude všechno jinak. A také bylo; Cambridge do velké míry vyléčila rány, jež mu uštědřilo Rugby, a ukázala mu, že existují i jiné, přitažlivější verze Anglie, které lze obývat a v nichž se může snadno cítit jako doma.

Tolik k první obavě. Co se týče ekonomie, byl zachráněn druhým vlídným andělem, studijním vedoucím doktorem Johnem Broadbentem, učitelem anglické literatury, mužem tak úžasně pohodovým, že mohl být (byť nebyl) předlohou sebevědomého a ultraliberálního doktora Howarda Kirka, hrdiny románu Malcolma Bradburyho *Člověk dějin*. Když zasmušile oznámil, že bude muset změnit obor studia, neboť na tom trvá jeho otec, Broadbent opáčil: „A co chcete vy sám?“ Inu, o ekonomii samozřejmě neměl zájem; dostal stipendium na historii a chtěl ji také studovat. „Nechte to na mně,“ řekl Broadbent a napsal Anísovi Rushdiemu zdvořilý, leč strohý dopis, v kterém mu sdělil, že podle názoru školy není jeho syn Salman způsobilý ekonomikou studovat, a pokud by na tom nadále trval, bylo by lépe, kdyby syn univerzitu opustil a uvolnil místo někomu jinému. Anís Rushdie se o ekonomii víckrát nezmínil.

Také třetí obava byla brzy zažehnána. Válka na subkontinentu skončila a všichni jeho blízcí byli v bezpečí. Jeho univerzitní život mohl začít.

Zažíval věci, jaké se daly očekávat: našel přátele, přišel o panictví, naučil se obskurní hru se zápalkami z filmu *Loni v Marienbadu*, setkal se s E. M. Forsterem a sehrál s ním melancholickou partii kroketu v den, kdy zemřel Evelyn Waugh, pozvolna pochopil význam slova „Vietnam“, pozoroval, jak ochabuje konzervativnost jeho názorů, byl zvolen do Footlights a stal se v té oslnivé skupině – Clive James, Rob Buckman, Germaine Greerová – jedním z drobnějších zdrojů světla a byl u toho, když Germaine předváděla striptýz v šatu řádové sestry, z něhož se vymanila, aby pod ním odhalila skafandr, to vše na malé klubové scéně v Petty Cury o patro níž pod kanceláří čínských Rudých gard, kde byla na prodej Rudá knížka předsedy Maa. Vyzkoušel marihuanu, jeho známý z pokoje naproti přes chodbu zemřel po požití nekvalitní drogy a jiný zase podlehl poškození mozku; třetí, který zemřel brzy po promoci, ho zasvětil do hudby Captaina Beefhearta a Velvet Underground; líbily se mu minisukně a průhledné halenky; psal krátce pro studentské noviny *Varsity*, dokud se nerozhodly, že jeho služby nepotřebují; hrál v Brechtovi, Ionescovi a Benu Jonsonovi; a vetřel se na květnový ples Trinity College s budoucím uměleckým

kritikem *Times*, aby si poslechli Françoise Hardyovou, jak zpívá onu hymnu neopřetované lásky, „Tous les garçons et les filles“.

V pozdějších letech často hovořil o tom, jak byl v Cambridgi šťastný, a rozhodl se, že zapomene na hodiny tíživé samoty, kdy sedával v pokoji a plakal navzdory kráse, jíž plála hned vedle jeho okna kolejší kaple (bylo to v posledním roce studia, kdy bydlel v přízemí schodiště S na koleji samotné, v pokoji s vyhlídkou až kýčovitě úchvatnou – na kapli, trávník, řeku, lodičky). V onom posledním roce se vrátil z prázdnin ve skleslé náladě. Byl konec léta roku 1967, Léto lásky, kdy jste, pokud jste mířili do San Franciska, museli mít ve vlasech vetknuty květiny. On byl bohužel v Londýně a neměl, koho by miloval. Náhodou se ocitl v samém centru toho, „kde to“, jak se tehdy říkalo, „frčelo“ – bydlel v pronajatém pokoji na konci King's Road, kde se nacházel podnik World's End, nad butikem Granny Takes a Trip, který byl ze všech nejvíc „in“. Jednou z tamních zákaznic byla manželka Johna Lennona Cynthia.

Říkalo se, že k nim patří rovněž Mick Jagger. I zde se mu dostalo poučení. Naučil se neříkat „skvělý“ nebo „pohoda“. V butiku se k vyjádření mírného uznání užívalo slova „krásný“, a když jste chtěli o něčem říct, že je to krásné, řekli jste „fakt pěkný“. Zvykl si zasvěceně pokyvvovat hlavou. Ve snaze být „in“ mu pomáhalo, že je Ind. „Indie, kámo,“ říkali lidé. „Pecka.“ „Jasně,“ odpověděl a pokýval hlavou. „Mahariši,“ říkali lidé. „Nádhera.“ „Ravi Shankar, kámo,“ opáčil. Na tomto místě lidem obvykle došla zásoba Indů, o kterých by se dalo mluvit, a nadále už jen blaženě pokyvovali hlavou. „Jasně,“ říkali všichni. „Jasně.“

Ještě hlubšího ponaučení se mu dostalo od dívky, která vedla obchod, éterické postavy vysedávající v tom módně zatemněném prostoru prosyceném vůní pačuli a zvuků sitáru, kde si po chvíli začal být vědom slabé fialové záře, v níž bylo možné rozeznat pár nehybných tvarů. Jednalo se pravděpodobně o oděvy, nejspíš na prodej. Nechtěl se ptát. Děsilo ho to tam. Ale jednoho dne sebral odvalu a sešel dolů, aby se představil. *Ahoj, já bydlím nahoře, jmenuju se Salman*. Dívka přistoupila blíž, takže spatřil její pohrdavý výraz. Pak pomalu, módně pokrčila rameny.

„Bavit se je pasé, člověče,“ řekla.

Po King's Road si vykračovaly se smíchem ty nejkrásnější dívky na světě v šatech, které odhalovaly až neuvěřitelně mnoho, doprovozené rovněž rozesmátými, naparujícími se muži, kteří byli právě tak neuvěřitelně vyšňořeni – v dlouhých kabátech s vysokými límci,

v nabíraných košilích, kalhotách do zvonu z mačkaného sametu a v botách z imitace hadí kůže. Zdálo se, že je jediný, kdo neví, co to je být šťastný.

Vrátil se do Cambridge s pocitem, že ve zralém věku dvaceti let mu život uniká mezi prsty. (I ostatní postihl splín z blížícího se konce studia. Dokonce i vždy veselý Jan Pilkington-Miksa byl v těžké depresi; překonal ji však a prohlásil, že se rozhodl pro dráhu filmového režiséra a má v plánu vydat se hned po studiích do jižní Francie, protože, jak bezstarostně dodal, „tam nejspíš režiséry potřebují“.) Stejně jako v Rugby našel útočiště v práci. *Lidský rozum si musí vybrat / mezi dokonalostí života nebo díla*, napsal Yeats, a vzhledem k tomu, že dokonalý život mu byl zjevně nedostupný, bylo třeba se zaměřit na práci.

Právě v tomto roce se dozvěděl o satanských verších. V druhé fázi studia historie se očekávalo, že si ze široké nabídky témat vybere tři a soustředí se na ně. Rozhodl se, že bude pracovat na období indického boje za nezávislost na Britech počínaje povstáním roku 1857 až po vyhlášení nezávislosti v srpnu 1947 a na významném prvním století historie Spojených států mezi lety 1776 a 1877, tedy od Prohlášení nezávislosti do konce obnovy Jihu po občanské válce; třetím tématem, jež se toho roku objevilo v nabídce poprvé, byl „Muhammad, vzestup islámu a raný chalífát“. V roce 1967 se o proroka islámu v Cambridgi zajímalo jen málo studentů – dokonce tak málo, že přednášející pověřený výukou tohoto kurzu přednášky zrušil a odmítl se věnovat hrstce těch, kteří si jej zvolili. Dal tím najevo, že téma není nadále k dispozici a je třeba si zvolit jiné. Všichni ostatní studenti skutečně Muhammada nechali plavat a vybrali si nové téma. On však pocítil, jak v něm bobtná jeho stará tvrdohlavost. Bylo-li téma jednou navrženo, nebylo možné ho zrušit, i kdyby o ně projevil zájem jediný student; takové bylo pravidlo. A on je studovat chtěl. Byl po otci – bezbožník, leč fascinovaný bohy a proroky. Byl také alespoň částečně produktem hluboce zakořeněné muslimské kultury jižní Asie, dědicem uměleckého, literárního a architektonického bohatství mughalů a jejich předchůdců. Byl rozhodnutý se tématu věnovat. Potřeboval k tomu jediné – historika, který byl ochoten jej při práci vést.

Ze tří velkých historiků, kteří tehdy na King's College působili, měl za sebou nejvíc publikací a nejlepší pověst Christopher Morris, který se zabýval zejména politickým myšlením tudorovské éry, církevními dějinami a osvěcenstvím. John Saltmarsh, známý svými rozčuchanými bílými vlasy, mohutnými kotletami a spodkami, jež mu vykukovaly z nohavic nad bosýma nohama v sandálech, byl jedním ze slavných

místních excentriků a bezkonkurenčním odborníkem na historii školy a kaple i širšího okolí, a často jej bylo možné spatřit, jak se s batohem na zádech potuluje po venkovských cestách kolem Cambridge. Morris i Saltmarsh byli žáky sira Johna Claphama, vědce, který založil dějiny ekonomie jako seriózní obor studia, a oba uznávali, že poslední člen místní historické trojice, medievalista Arthur Hibbert, je zároveň její největší hvězdou – podle legendy, která se o něm na škole vyprávěla, si během vlastních závěrečných zkoušek z historie vybral otázky, o kterých toho věděl nejméně, aby stihl odpovědi dokončit v přiděleném čase. Bylo rozhodnuto, že nejvhodnější osobou, s kterou má v dané věci jednat, je právě Hibbert, a ten s tím bez sebemenších námitek souhlasil. „Nejsem na tuhle oblast odborník,“ řekl skromně, „ale něco málo snad vím, takže pokud budete souhlasit, jsem ochoten se role vedoucího vaší práce ujmout.“

Tvrdohlavým mladým studentem postávajícím v jeho studovně a usrkávajícím ze sklenky sherry byla tato nabídka vděčně přijata. A tak došlo k podivné situaci. Téma Muhammada, vzestupu islámu a raného chalífátu nikdy předtím v nabídce nebylo, v daném školním roce, 1967–68, si ho vybral jen tento zatvrzelý student a následující rok nebylo pro nedostatek zájmu znovu navrženo. Pro onoho jediného studenta bylo uskutečněnou vizí jeho otce. Věnoval se v něm životu Proroka a zrození náboženství jako událostem, jež byly součástí dějin – analyticky, uvážlivě, *řádně*. Snad bylo vypsáno speciálně pro něj.

Na začátku jejich společné práce mu dal Hibbert radu, na kterou nikdy nezapomněl. „Nikdy o historii nepište,“ řekl, „dokud neuslyšíte mluvit lidi.“ Léta o tom přemýšlel a nakonec pochopil, že jde o zásadu dobře uplatnitelnou i v oblasti literatury. Pokud jste neměli potuchy, jak lidé mluví, neznali jste je dostatečně dobře, a nemohli – *neměli* – jste vyprávět jejich příběh. Způsob, jakým lidé mluvili, v krátkých úsečných frázích nebo v dlouhých, plynulých nesouvislých blocích, o nich vypovídal mnohé; prozrazoval místo jejich původu, jejich společenské postavení, jejich založení – klidné či prchlivé, dobrosrdečné či chladné, vulgární či způsobné, zdvořilé či hrubé –, a za tímto založením i jejich pravou povahu, ať už šlo o intelektuály nebo prostáčky, lidi upřímné či záludné, a ano, dobré nebo zlé. I kdyby se od Hibberta naučil jen tohle, stačilo by to. Získal však mnohem víc. Poučil se o světě. A v tomto světě se rodilo jedno z největších světových náboženství.

Byli to kočovníci, kteří se právě začali usazovat. Jejich města byla založena teprve nedávno. Mekka byla stará jen několik generací. Jathrib, později přejmenovaný na Medinu, byla skupina tábořišť v okolí oázy, dosud neobehnaná hradbami. Ve svém novém způsobu života se dosud cítili nejistě a mnozí s ním nebyli spokojeni.

Kočovní společnost byla konzervativní, svázaná množstvím pravidel, a blaho skupiny stavěla nad svobodu jednotlivce, ale byla zároveň otevřená všem. Vládl v ní matriarchát. Pod záštitou jejích širokých a početných rodin mohly najít ochranu a pocit identity a sounáležitosti dokonce i osiřelé děti. To všechno se nyní měnilo. Město představovalo patriarchát a jím preferovaná rodinná jednotka byla svému okolí uzavřená. Dav těch, kdo byli zbaveni občanských práv, každým dnem rostl a nervózněl. Mekka ale vzkvétala a starší, kteří v ní vládli, byli s takovým vývojem spokojeni. Majetek se nyní dědil po mužské linii. I to bylo v souladu s přáním vládnoucích rodin.

U bran města stály chrámy tří bohů – al-Lát, al-Manát a al-Uzzá. Okřídlených bohů, připomínajících vznešené labutě či anděly. Pokaždé když obchodní karavany, z nichž město čerpalo své bohatství, opouštěly brány města nebo se jimi vracely, zastavily se u jednoho z chrámů, aby složily oběť – dnešními slovy zaplatily daň. Chrámy ovládaly nejbohatší rodiny v Mekce a velká část jejich bohatství pocházela z těchto „obětí“. Okřídlené bohyně stály v samém středu ekonomiky nového města, městské civilizace, která zde vznikala.

V budově známé pod názvem Ka'aba ve středu města se nacházely modly stovek bohů. Jedna z těchto soch, zdaleka ne ta nejoblíbenější, představovala božstvo zvané al-Láh, tedy *bůh*, podobně jako al-Lát znamenalo *bohyně*. Al-Láh byl neobvyklý tím, že se nespecializoval – nebyl bohem deště, bohem bohatství, bohem války ani bohem lásky, nýbrž poněkud nekonkrétně bohem všeho. Snad právě pro tuto neschopnost specializace nebyl příliš oblíben. Lidé, kteří bohům obětovali, tak obvykle činili z konkrétních důvodů – pro uzdravení dítěte, úspěch obchodního podnikání, kvůli suchu, hádce, milostnému vztahu. Před tímto nekonkrétním, všestranným božstwem dávali přednost bohům, kteří byli ve svém oboru odborníky. Al-Láh se navzdory tomu měl stát populárnějším než jakékoliv pohanské božstvo v minulosti.

Muž, který později vymanil al-Láha z téměř úplného zapomnění, stal se jeho Prorokem a učinil ho rovnocenným protějškem starozákonního Boha, který řekl Mojžíšovi „Jsem, který jsem“, i novozákonního Boha trojjediného, byl Muhammad ibn Abdulláh z rodu Hášimovců (kterému v době jeho dětství nastaly těžké časy), sirotek žijící v domě

svého strýce Abú Táliba. Jako mladík začal strýce doprovázet na jeho obchodních cestách do Sýrie. Během nich se téměř jistě poprvé setkal s křesťany, přívrženci nestoriánské sekty, a vyslechl jejich příběhy, z nichž mnohé přizpůsobovaly starozákonní a novozákonní příběhy místním podmínkám. Podle nestoriánů se například Ježíš Kristus narodil v oáze pod palmou. Později, v Koránu, zjevil archanděl Gabriel Muhammadovi *súru* známou jako „Marjam“ neboli Marie, v níž se Ježíš rovněž narodil pod palmou v oáze.

Muhammad ibn Abdulláh vyrostl a získal si pověst zkušeného obchodníka a čestného člověka, což mu ve věku pětadvaceti let vyneslo nabídku k sňatku od starší a bohatší ženy, Chadídži, a následujících patnáct let jej provázely úspěchy v podnikání i manželské štěstí. Zjevně však vyhledával chvíle samoty, a řadu let trávil celé týdny jako poustevník v jeskyni na hoře Hirá. Když mu bylo čtyřicet, narušil jeho samotu anděl Gabriel a přikázal mu, aby začal se „čtením“. Muhammad v první chvíli napadlo, že přišel o rozum, a utekl. Na místo se vrátil, aby anděla vyslechl, teprve poté, co jej manželka a blízcí přátelé přesvědčili, že by bylo moudré se na horu vydat znovu a přesvědčit se, zda se s ním opravdu nesnaží spojit Bůh.

Nebylo těžké obdivovat mnohé z toho, co následovalo, když se obchodník proměnil v Božího posla, sympatizovat s ním, když byl pronásledován a nakonec uprchl do Medíny, a cítit úctu k jeho rychlému vzestupu v respektovaného zákonodárce, schopného vladaře a zkušeného vojevůdce. Bylo také snadné pozorovat, jak svět, jemuž byl Korán zjeven, a události v Poslově životě přímo toto zjevení ovlivnily. Když byli muslimští muži zabiti v bitvě, Anděl okamžitě vyzval jejich bratry, aby se oženili s vdovami po nich, a truchlící ženy tak nebyly ztraceny pro víru tím, že by se znovu vdaly za jinověrce. Když se o Prorokově oblíbené Aiše proslýchalo, že se poté, co se ztratila v poušti, s jistým Safvánem ibn Marvánem dopustila nevhodného chování, Anděl Páně spěšně sestoupil na zem a poukázal na to, že tomu tak nebylo; podle Božího názoru se ona ctnostná žena žádné nepřístojnosti nedopustila. Obecněji vzato bylo zřejmé, že étos Koránu, hodnotový systém, který prosazoval, byl v podstatě mizejícím souborem předpisů kočovných Arabů, matriarchální, solidárnější společnosti, která neopomíjela ani osud sirotek, jakým byl koneckonců samotný Muhammad, jemuž podle jeho vlastního mínění dával obchodní úspěch právo být členem vládnoucího orgánu města, avšak toto postavení mu bylo odepráno, protože postrádal mocnou rodinu, která by za něj bojovala.

Byl v tom fascinující paradox: v podstatě konzervativní teologie, ohlížející se s láskou zpět za mizející kulturou, se stala revoluční myšlenkou, protože lidé, které přitahovala nejsilněji, byli ti, kdo byli marginalizováni urbanizací – bouřící se chudí, dav z ulice. Snad právě proto byl islám, tato nová myšlenka, elitou z Mekky vnímán jako hrozba, vystaven krutému pronásledování a jeho zakladateli byla možná – pouze možná – účinná atraktivní nabídka, jejímž cílem bylo si jej koupit.

Historické záznamy byly neúplné, ale většina nejvýznamnějších sbírek *hadísů* neboli ústního podání o životě Proroka, které sestavili Ibn Ishák, Vákidí, Buchárí a Tabarí, vyprávěla příběh o incidentu, jenž vešel později ve známost jako případ satanských veršů. Prorok jednoho dne sestoupil z hory a přednášel *súru* (číslo 53) zvanou *an-Nadžm*, Hvězda. Obsahovala tato slova: „Uvažovali jste o al-Lát a al-Uzzá a Manát, té třetí, jiné? To jsou vznešené labutě, v jejichž přímluvu lze věru doufat.“ O něco později – po několika dnech? týdnech? měsících? – se Prorok na horu vrátil, a když opět sestoupil, zahanbeně prohlásil, že byl při své předchozí návštěvě oklamán; v přestrojení za archanděla se mu zjevil Dábel a verše, jež mu byly zjeveny, proto nebyly božského, nýbrž satanského původu, a bylo třeba je okamžitě z Koránu vymazat. Anděl při této příležitosti přinesl od Boha nové verše, které měly ty satanské verše v knize nahradit: „Uvažovali jste o al-Lát a al-Uzzá a Manát, té třetí, jiné? Ony nejsou nic než jména, kterými jste je vy a vaši otcové nazvali. Vy syny byste měli mít a On pouze dcery? To vskutku rozdělení by bylo nerovné.“ Tímto způsobem bylo Čtení očištěno o Dáblovo dílo. Otázky však přetrvávaly: proč Muhammad původně přijal první, „falešné“ zjevení jako pravdivé? A k čemu došlo v Mekce v období mezi oběma zjeveními – satanským a andělským?

Vědělo se o tom tolik: Muhammad chtěl být lidmi z Mekky přijat. „Toužil,“ napsal Ibn Ishák, „po způsobu, jak je přilákat.“ Když pak lidé slyšeli, že přijal tři okřídlené bohyně, zpráva byla všeobecně s radostí přijata. „Byli nadšeni a velmi potěšeni tím, jak mluvil o jejich bozích,“ napsal Ibn Ishák, „a prohlašovali: ‚Muhammad mluvil o našich bozích nádherným způsobem.‘“ Buchárí pak podal tuto zprávu: „Prorok... padl tváří k zemi odříkávaje *an-Nadžm*, a spolu s ním padli tváří k zemi muslimové, pohané, džinové a všechny lidské bytosti.“

Proč tedy později Prorok své tvrzení odvolal? Západní historikové (skotský odborník na islám W. Montgomery Watt či francouzský marxista Maxime Rodinson) přišli s politicky motivovaným výkladem

této epizody. Chrám tří okřídlených bohů byly pro vládnoucí elitu města, elitu, z níž byl Muhammad vyloučen, podle jeho názoru nespravedlivě, důležité z ekonomického hlediska. Ona „nabídka“, která mu byla učiněna, tedy možná zněla nějak takto: pokud by Muhammad, archanděl Gabriel nebo Alláh vyslovili souhlas s tím, aby ptačí bohyně byly uctívány stoupenci islámu – samozřejmě nikoli jako bohyně rovné Alláhovi, ale coby druhotné, méně významné bytosti, jako například andělé (ti se ostatně v islámu již vyskytovali, takže komu by ublížilo, kdyby přibýly tři další, již nyní v Mekce oblíbené a lukrativní postavy?) –, pronásledování muslimů by ustalo a Muhammad sám by dostal místo v městské radě. Právě tomuto pokušení pak Prorok krátce podlehl.

Co se tedy stalo? Nedodrželi snad městští potentáti dohodu, neboť se domnívali, že flirtováním s mnohobožstvím se Muhammad v očích svých následovníků zdiskreditoval? Odmítali jeho stoupenci přijmout zjevení týkající se bohů? Litoval Muhammad sám toho, že se zpronevěřil vlastním ideálům a podlehl volání sirén přijatelnosti? Odpověď s jistotou nebylo možné a mezery v historických záznamech musela vyplnit představivost. Korán se však zmiňoval o tom, že pokušení byli vystaveni všichni proroci. „Nevyslali jsme před tebou posla ani proroka, aby satan nebyl podvrhl do přání jeho něco nevhodného,“ uváděla dvaadvacátá *súra*. Pokud tedy případ satanských veršů byl Muhammadovým pokušením, je třeba říci, že z něj vyšel docela obstojně. Přiznal skutečnost, že byl pokušení vystaven, a zároveň je zavrhl. Tabarí ho cituje takto: „Vymyslel jsem si proti Bohu jisté věci a přičítal mu slova, která nevyřkl.“ Monoteismus islámu zůstal poté, co byl podroben zkoušce ohněm, neochvějný a silný navzdory pronásledování, vyhnanství a válce, Prorok zanedlouho zvítězil nad svými nepřáteli a nová víra se šířila jako vítězný požár po celém světě.

„Vy syny byste měli mít a On pouze dcery? To uskutku rozdělení by bylo nerovné.“

„Skutečné“ verše, andělské nebo božské, mluvily jasně: právě ženství okřídlených bohů – „vznešených labutí“ – bylo příčinou jejich méněcennosti a nepravosti a prokázalo, že nemohly být Božími dětmi podobně jako andělé. Zrození velké myšlenky někdy odhalí její budoucí tvář; způsob, jímž nové přichází na svět, je proroctvím toho, jak se bude chovat, až zestárne. Při zrodu této konkrétní myšlenky byla ženskost nahlížena jako překážka dosažení vznešenosti.

Dobrý příběh, pomyslel si, když o tom všem četl. Již tehdy snil, že se stane spisovatelem, a založil onen příběh kamsi do kouta mysli, aby se k němu mohl případně v budoucnu vrátit. O dvacet let později zjistil přesně, jak dobrý byl.

JE SUIS MARXISTE, TENDANCE GROUCHO, hlásal nápis na jedné z pařížských zdí onoho revolučního jara. Několik týdnů po pařížských událostech v květnu 1968 a pár nocí před jeho promoci se nějaký anonymní chytrák, dost možná marxista Grouchova typu, rozhodl přemalovat mu jeho buržoazní, elitářský vysokoškolský pokoj a na stěny a nábytek, o gramofonu a oblečení nemluvě, vychrstl kýbl omáčky s cibulí. V duchu dávné tradice spravedlnosti a práva, jíž se koleje v Cambridgi pyšnily, King's College rozhodla, že je za ten binec odpovědný sám, ignorovala jeho námitky a informovala jej, že pokud škodu neuhradí, nebude připuštěn k promoci. Byl to první, leč bohužel ne poslední případ, kdy byl falešně obviněn ze šíření špíny.

Zaplatil a ve vzdorné náladě vyrazil na promoci v hnědých botách. Okamžitě ho vytáhli z průvodu jeho náležitě černě obutých vrstevníků a nařídili, aby se přezul. Lidé v hnědých botách byli z jakýchsi záhadných důvodů považováni za nepřiměřeně oděné, a i v tomto případě se jednalo o rozsudek, proti kterému nebylo možné se odvolat. Opět ustoupil, letěl se přezout, jen tak tak se stihl do průvodu vrátit, a když na něj přišla řada, musel uchopit univerzitního úředníka za malíček a stoupat za ním pomalu vzhůru, kde na mohutném trůnu dřepěl prorektor. Poklekl u starcových nohou, pozvedl ruce, dlaně sepnuté v gestu úpěnlivé prosby, a latinsky požádal o titul, na jehož získání, nemohl se zbavit dojmu, tři roky velmi usilovně pracoval, podporován s vynaložením značných prostředků rodinou. Byl poučen, že má držet ruce vysoko nad hlavou, aby se prorektor, až se bude naklánět, aby je stiskl, ze svého velkého křesla nepřekotil a nespadl na něj.

Při vzpomínce na tyto okamžiky jej vždy šokovala vzpomínka na jeho pasivitu, jakkoliv bylo těžké si představit, co jiného mohl udělat. Mohl odmítnout škodu uhradit, mohl se odmítnout přezout, mohl odmítnout vkleče pokorně žádat o svůj bakalářský titul. Raději se však podvolil, aby jej dostal. Vzpomínka na toto podvolení dále posílila jeho tvrdohlavost a oslabilu ochotu ke kompromisům, k ustupování nespravedlnosti bez ohledu na přesvědčivost jejích důvodů. Jakákoliv nespravedlnost u něj pak už vždy vyvolávala vzpomínku na omáčku. Nespravedlnost byla hnědá, hrudkovitá tuhnoucí kapalina, jež

štíplavě páchla po cibuli a vháněla slzy do očí. Příkoří byl pocit, jaký člověk zažívá, když běží na poslední chvíli zpátky do svého pokoje, aby si přezul zapovězené hnědé boty. Byla to situace, kdy je člověk nucen žebrot na kolenou v mrtvém jazyce o něco, co mu právem náleží.

O mnoho let později vyprávěl tento příběh na slavnostní promoci v Bard College. „Toto je poselství, které jsem si odvodil z podobenství o neznámém omáčkovém atentátníkovi, o zakázané obuvi a vrávoravém prorektorovi na trůnu a jež vám zde dnes předávám,“ řekl třídě promujících jednoho slunečného odpoledne roku 1996 v Annandale-on-Hudson ve státě New York. „Za prvé, pokud za vámi někdy v životě přijdou a obviní vás z nějakého takového omáčkového útoku – k čemuž nepochybně dojde –, přičemž vy na něm neponesete žádnou vinu, nenechte si to hodit na krk. Za druhé: ti, kdo vás odmítnou přijmout, protože máte na nohou nevhodné boty, nestojí za to, abyste se nimi setkali. A za třetí: před žádným člověkem si neklekejte. Braňte svá práva.“ Členové tohoto ročníku si pro své tituly doskákali, někteří bosí, jiní s květinami ve vlasech, rozjásaní, zvedající zaťaté pěsti, roztančení, bez zábran. *Tak to má být*, pomyslel si. Byl to přímo protipól cambridgeské formálnosti, a neobyčejně jej těšil.

Rodiče na jeho promoci nepřijeli. Otec prohlásil, že letenky jsou pro ně příliš drahé. Nebyla to pravda.

Mezi jeho vrstevníky byli spisovatelé – Martin Amis, Ian McEwan –, jejichž kariéra odstartovala, jakmile se vyklubali ze skořápky, a kteří se vznesli do výšky jako vznešené labutě. Jeho vlastní rané naděje naplněny nebyly. Nějaký čas bydlel v Acfold Road nedaleko Wandsworth Bridge Road, v podkroví domu, který sdílel se svou sestrou Samín a třemi přáteli z Cambridge. Vytáhl za sebou schůdky, zavřel padací dveře a byl sám v trojúhelníkovém, dřevěném světě, v němž předstíral, že píše. Neměl tušení, co vlastně dělá. Dlouho se žádná kniha nerýsovala. V těchto raných časech jeho osobnost nepříznivě poznamenal zmatek, který, jak později pochopil, byl jeho vnitřním zmatkem, konsternací z toho, kým a čím se stal poté, co byl zbaven svých bombajských kořenů. Často býval nabroušený a zaplétal se do vášnivých hádek o malichernostech. Dráсал ho vnitřní spár napětí a musel se namáhat, aby skryl strach. Nic z toho, o co se snažil, se nedařilo. Aby té unikl podkrovní marnosti, začal hrát v alternativních divadelních spolcích – „Sidewalk“, „Zatch“ – v Oval House

v Kenningtonu. Navlékl se do dlouhých černých šatů, nasadil si blond paruku, a aniž si oholil knír, hrál jakousi mužskou tetu Sally v kusu napsaném kolegou z Cambridge Dustym Hughesem. Účinkoval v britské verzi muzikálu *Viet Rock*, agitky proti válce ve Vietnamu pocházející od newyorské skupiny La MaMa. K jeho vlastnímu tvůrčímu vývoji však tato vystoupení příliš nepřispěla, a k dovršení všeho se ocitl na mizině. Rok po absolvování Cambridge byl na podpoře. „Tohle mám říct přátelům?“ zvolal Anís Rushdie, poté co mu oznámil své literární ambice, a když teď stál ve frontě spolu s ostatními nezaměstnanými, začínal chápat, co měl otec na mysli. V domě na Acfold Road však neměl problémy sám. Samín měla neúspěšný poměr s jedním z jeho přátel z univerzity, Stephenem Brandonem, a když jejich vztah zkrachoval, vydala se zpátky domů. Vystřídala ji mladá žena jménem Fiona Ardenová, kterou pak jedné noci našel bezvládně ležet pod schody poté, co spolykala ampulku prášků na spaní. Křečovitě se ho chytla za zápěstí, a odjeli pak spolu sanitkou do nemocnice, kde jí vypumpovali žaludek a zachránili život. Z podkroví se po tomto incidentu odstěhoval a v Chelsea a Earls Court vystřídal několik bytů pronajatých společně se spolubydlicími. O čtyřicet let později se o Fioně doslechl znovu. Byla baronkou, členkou Sněmovny lordů a úspěšnou podnikatelkou. Mládež na tom byla často mizerně a boj o uplatnění vysiloval, ale někdy pak přece jen přišly lepší časy.

Nedlouho poté, co z Acfold Road odešel, jakýsi místní chuligán dům zapálil.

Dusty Hughes sehnal práci jako reklamní textař v agentuře J. Walter Thompson na Berkeley Square. Ze dne na den si finančně výrazně polepšil a s krásnými blond modelkami točil reklamy na šampony. „Měl bys to taky zkusit,“ řekl mu. „Je to hračka.“ Absolvoval tedy zkušební test – sepsal reklamní text na čokoládové bonbóny After Eight a slogan vyzývající řidiče, aby používali bezpečnostní pásy, na melodii písně Chucka Berryho „No Particular Place to Go“ a pokusil se, jak po něm chtěli, vysvětlit návštěvníkovi z Marsu maximálně sto slovy, co je to chléb a jak připravit toust – a neuspěl. Podle názoru úctyhodné JWT mu chybělo potřebné nadání. Nakonec sehnal práci u menší a méně významné agentury Sharp MacManus na Albemarle Street, a zahájil tak konečně svou profesní kariéru. Hned první den mu dali za úkol vymyslet reklamu pro časopis se slevovými kupóny, který nabízel doutníky ve vánočním balení na způsob prskavek. V hlavě měl naprosté prázdno. „Kreativní ředitel“ Oliver Knox, který se později stal slavným romanopiscem, se mu nakonec naklonil přes

rameno a zamumlal: „Pět třaskavých nápadů od Players, a vánoce budou mít jiskru!“ *Aha*, pomyslel si a připadal si hloupě, *tak takhle se na to musí*.

V kanceláři seděl s tmavovlasou kráskou Fay Coventryovou, která chodila s Tomem Maschlerem z nakladatelství Jonathan Cape. Každé pondělí mu vyprávěla historky z víkendů strávených s jejich zábavnými přáteli „Arnoldem“ (Weskerem), „Haroldem“ (Pinterem) a „Johнем“ (Fowlesem). Byly úchvatné – kolik legrace ti všichni společně užili! Závist, zášť, touha a zoufalství se v srdci mladého reklamního textaře převalovaly jedno přes druhé. Svět literatury byl na dosah ruky a zároveň strašlivě daleko. Když Fay z firmy odešla, provdala se za Maschlera a později se stala uznávanou gastrokritičkou, pocítil téměř úlevu, že literární svět, do kterého mu umožnila tak trýznivě nahlédnout, se mu znovu vzdálil.

Univerzitu dokončil v červnu 1968. *Děti půlnoci* vyšly v dubnu 1981. Trvalo mu téměř třináct let, než vůbec začal. Během této doby napsal nesnesitelné množství nesmyslů. Byl mezi nimi román „Pírova kniha“, který nemusel být špatný, kdyby věděl, jak jej napsat. Šlo o příběh svatého muže, *píra*, který byl v zemi podobné Pákistánu zneužit dalšími třemi muži, vojákem, politikem a podnikatelem, jako vůdce převratu, po němž se měl stát pouhou loutkou, zatímco skutečnou mocí by disponovali oni. Ukázalo se ale, že je schopnější a nelitostnější než jeho stoupenci, kteří si uvědomili, že pustili ze řetězu monstrum, jež nedokážou ovládat. Bylo to mnoho let předtím, než ájatolláh Chomejní ovládl revoluci, v níž měl sehrát podobnou roli. Kdyby byl román napsán přímočaře jako politický thriller, mohl k něčemu být; místo toho byl však vyprávěn jako „proud vědomí“ několika různých postav a stal se víceméně nesrozumitelným. Nikomu se nelíbil. Na vydání neměl šanci. Bylo to dítě, které se narodilo mrtvé.

A mělo být hůř. BBC vyhlásila soutěž, jejímž cílem bylo nalézt nového televizního dramatika; zaslal do ní hru, ve které vystupovali dva zločinci ukřižovaní společně s Kristem a hovořící spolu ještě před jeho příchodem na Golgotu na způsob Beckettových tuláků Didiho a Goga. Hra se (jak jinak) nazývala „Křížový výslech“. Byla nehorázně hloupá. Soutěž nevyhrála. Po ní následoval další text románové délky, „Protivník“, psaný v pynchonovském stylu a tak špatný, že ho nikdy nikomu neukázal. Nad vodou ho teď držela jen reklama. Mluvit o sobě jako o prozaikovi neměl odvalu. Byl reklamním textařem, který jako všichni reklamní textaři snil o tom, že se stane spisovatelem. Zatím věděl jen to, že k tomu dosud nedošlo.

Bylo zvláštní, že tak zapřísáhlé nenáboženský člověk se dál snažil psát o víře. Víra ho opustila, ale téma zůstalo a dotíralo na jeho představitost. Jeho bezbožnou mysl formovaly struktury a metafory náboženství (hinduismu a křesťanství stejně jako islámu) a velké existenciální otázky, kterými se zabývala – Kde jsme se tu vzali? A když už jsme tady, jak máme žít? –, byly i jeho otázkami, i když závěry, k nimž dospěl, nevyžadovaly verdikt žádného božského arbitra a zcela určitě ani výklad a s ním související sankce ze strany jakékoliv pozemské kněžské třídy. První román *Grimus* mu vydala Liz Calderová u Victora Gollancze, odkud později přešla do nakladatelství Jonathan Cape. Vycházel z *Mantik ut-tair* neboli *Ptačího sněmu*, mystické výpravné básně súfijského muslima Faríduddína Attára, narozeného v Níšápúru v dnešním Íránu ve dvanáctém století, čtyři roky po smrti nejslavnějšího místního rodáka, Omara Chajjáma. Jeho dílo – jakási obdoba *Poutníkovy cesty* Johna Bunyana – popisuje dudkem vedenou výpravu třiceti ptáků, provázenou sérií utrpení a zjevení, přes sedm údolí ke Káfu, hoře s kruhovým úpatím, která je domovem jejich boha Simurga. Když dorazí na vrchol hory, žádného boha nenajdou a dostane se jim vysvětlení, že jméno Simurg, rozdělené na své dvě slabiky, znamená „třicet ptáků“. Poté co překonali trýzné spojené s jejich výpravou, se tak ptáci sami stali bohem, kterého hledali.

„Grimus“ byla přesmyčka jména „Simurg“. V jeho převyprávění Attárova příběhu ve vědeckofantastickém stylu hledal Indián s nepříliš uctivým jménem Třepetající se orel tajemný Ostrov telat. Román vyvolal většinou odmítavé, občas téměř posměšné reakce, a jeho přijetí jím hluboce otřásl. Aby nepodlehł zoufalství, napsal kvapně krátkou satirickou prózu, v níž byla kariéra indické ministerské předsedkyně Indiry Gándhíové přenesena do světa bombajského filmového průmyslu. (Vzdáleným vzorem pro ni byla satira Philipa Rothe o Richardu M. Nixonovi *Náš klan*.) Vulgárnost celého příběhu – ústřední hrdince, vlivné filmové hvězdě, v jedné fázi vyroste na těle penis jejího mrtvého otce – se zasloužila o to, že stejně rychle, jak vznikl, byl i odmítnut. Níž se už nedalo klesnout.

Šesté údolí, jímž cestovalo třicet ptáků v Attárově básni, bylo místem zmatku, kde začali pociťovat, že nic nevědí a ničemu nerozumějí, a následkem toho propadli beznaději a zármutku. Sedmým údolím bylo údolí smrti. Mladý reklamní textař a neúspěšný romanopisec si v polovině sedmdesátých let připadal jako jednatřicátý zoufalý pták.

Svět reklamy s ním navzdory své pověsti velkého nepřítele talentu zacházel vcelku vlídně. Pracoval nyní u větší agentury Ogilvy & Mather, jejíž zakladatel David Ogilvy byl autorem slavného výroku: „Zákazník není žádný blbec, je to vaše manželka.“ Vyskytlo se pár zádrhelů, například když mu jistá americká letecká společnost odmítla dovolit, aby v jejích reklamách figurovaly černé letušky, přestože šlo o členky jejího vlastního personálu. „Co by tomu asi řekly odbory?“ otázal se, a zástupce klienta odpověděl: „Vy jim to jistě nepovíte, že?“ Jindy odmítl pracovat na reklamě pro solené hovězí firmy Campbell, protože se vyrábělo v Jižní Africe a Africký národní kongres vyzval k bojkotu zboží tohoto druhu. Mohli ho vyhodit, ale zadavatel na tom netrval, a tak vyhozen nebyl. Ve světě reklamy sedmdesátých let se nekonformní lidé a podivíni nepropouštěli. Propouštění byli ti, kdo usilovně dřeli a ze všech sil se snažili si práci udržet. Pokud člověk předstíral, že je mu to fuk, do práce chodil pozdě a vysedával a popíjel na dlouhých obědech, dočkal se povýšení a lepšího platu a bohové se ze svých výšin jeho kreativní výstřednosti usmívali, přinejmenším dokud v zásadě odváděl práci, kterou po něm vyžadovali.

Většinu času měl to štěstí, že pracoval s lidmi, kteří ho oceňovali a podporovali, s nadanými jedinci, kteří často chápali reklamu tak jako on, coby odrazový můstek k lepším věcem nebo jako zdroj snadného příjmu. Připravil reklamní spot na lepicí pásku Scotch Magic Tape, v němž John Cleese demonstroval její přednosti, zejména to, že je po aplikaci neviditelná („A tady vidíte, že na rozdíl od této obyčejné pásky, která, jak vidíte, vidět je, vidět není“); jiný, na barvu na vlasy firmy Clairol s názvem Loving Care, režíroval Nicolas Roeg, slavný tvůrce filmů *Představení* a *Ted se nedívej*. Po dobu téměř šesti měsíců roku 1974, kdy byl v důsledku hornické stávky pracovní týden zkrácen na tři dny a v nahrávacích a dabingových studiích na Wardour Street docházelo ke každodenním výpadkům elektřiny a obrovskému chaosu, točil tři spoty týdně pro *Daily Mirror* a navzdory všem problémům byly do jednoho odvysílány včas. Po téhle zkušenosti se už v oblasti filmu nebylo čeho obávat. Díky reklamě se také seznámil s Amerikou, když ho vyslali na cestu napříč Spojenými státy, aby se podílel na sérii reklam pro U. S. Travel Service se sloganem „Velké americké dobrodružství“ a fotografiemi legendárního Elliota Erwitta. S dlouhými vlasy a knírem dorazil na sanfranciské letiště, kde nápis na velké ceduli hlásal: PÁR MINUT PROHLÍDKY NAVÍC JISTĚ STOJÍ ZA TO, ŽE VAŠE DĚTI ZACHRÁNÍME PŘED METLOU DROG. Jakýsi úžasně křupansky vyhlížející Američan souhlasně ceduli glosoval. Pak, jako by se změnil v kohosi

zcela jiného a aniž by si byl vědom jakýchkoliv rozporů ve svém postoji, se obrátil k dlouhovlasému cizinci s knírem – který vypadal, nutno přiznat, jako by měl v úmyslu zamířit rovnou do Haight-Ashbury, světové metropole „alternativní kultury“ sexu, drog a rock’n’rollu – se slovy: „Chlapče, je mi tě opravdu líto, protože u tebe něco najdou, i když budeš úplně čistej.“ Žádné drogy však mladému reklamnímu textaři podstrčeny nebyly, a tak mohl do kouzelného království konečně vstoupit. Když dorazil do New Yorku, hned první večer se musel obléknout do té nejprapodivnější z uniforem, obleku s kravatou, aby ho přátelé mohli vzít na drink do baru Windows on the World v nejvyšším patře Světového obchodního centra. Na tenhle první obraz nikdy nezapomněl – na ony mohutné budovy, které jako by říkaly: *Jsme tu navždy.*

Sám si připadal trapně provizorně. Zatímco jiného by pravděpodobně těšilo, že se úspěšně zapracoval, v jeho případě mírnila vnitřní neklid skutečnost, že byli s Clarissou šťastni. Ony niterné problémy, zejména opakovaně potvrzená neschopnost nastoupit standardní spisovatelskou dráhu, však nadále ovládaly jeho myšlenky. Rozhodl se zapomenout na kritiku ze strany jiných a místo toho se pustit do své vlastní. Začínal už chápat, že nedostatky jeho psaní souvisí s čímsi nedostatečným, nesprávně pochopeným, v něm samém. Nestal-li se spisovatelem, kterým se vnitřně cítil být, bylo to tím, že nevěděl, kým je, a pozvolna na to ze svého potupného místa na literárním dně začínal přicházet.

Byl přistěhovalcem. Byl jedním z těch, kdo skončili daleko od místa, z něhož vzešli. Přistěhovalectví zpřetrhalo všechny tradiční kořeny jeho já. Zakořeněné já vzkvétalo v místě, které dobře znalo, mezi jinými, kteří je dobře znali, drželo se zvyků a tradic, s nimiž bylo spolu s celým společenstvím obeznámeno, a mluvilo vlastním jazykem uprostřed jiných, kteří činili totéž. Z těchto čtyř kořenů – místa, společenství, kultury a jazyka – přišel o tři. Do milované Bombaje už nemohl; rodiče prodali ve stáří jeho někdejší domov, aniž by se o tom s kýmkoliv radili, a ze záhadných důvodů utekli do pákistánského Karáčí. Život tam je ale neuspokojoval; proč by také měl? Ve srovnání s Bombají bylo Karáčí totéž jako Duluth vedle New Yorku. Důvody, jež pro přestěhování uvedli, také nepůsobily věrohodně. Tvrdili, že se v Indii jako muslimové cítili stále víc jako cizinci. Údajně také chtěli najít dcerám vhodné muslimské manžely. Bylo to matoucí.

Po dlouhých letech naplněných lhostejností vůči náboženské víře se oháněli náboženskými důvody. Nevěřil jim ani minutu. Byl přesvědčen, že k tomu, aby prodali dům, který jim byl tak dlouho domovem, a opustili město, jež milovali, je musely dohnat obchodní, daňové či jiné konkrétní problémy. Bylo tu cosi podezřelého, jakési tajemství, které mu nechtěli odhalit. Když se o tom někdy zmínil, nedočkal se odpovědi. Tuto záhadu nikdy nerozluštil. Oba jeho rodiče zemřeli, aniž přiznali existenci jakékoliv tajné příčiny. Ani v Karáči se však nechovali zbožněji než v Bombaji, takže vysvětlení odkazující na postavení muslimů i nadále působilo neadekvátně a nepravdivě.

Bylo znepokojující nechápat, proč se jeho život tak proměnil. Často si připadal nesmyslně, ba absurdně. Byl chlapcem z Bombaje, který svůj život přesadil do Londýna mezi Angličany, ale často mu připadalo, že nenáleží tam ani onam. Zůstával zakořeněn v rodném jazyce, ale začal si uvědomovat, jak hluboce pociťuje ztrátu ostatních kořenů a jak zmatený je z toho, kým se stal. Miliony migrantů se v téže době potýkaly s kolosálními problémy v podobě bezdomovectví, hladu, nezaměstnanosti, nemocí, pronásledování, odcizení, strachu. Byl jedním z těch šťastnějších, ale jeden velký problém zasáhl i jeho: problém autenticity. Přestěhované já se nevyhnutelně proměnilo z homogenního v heterogenní; náleželo nyní více místům, a místo aby se utvrdilo ve své jedinečnosti, násobilo se, neboť muselo reagovat na více forem bytí a s nimi spojený chaos. Bylo možné vyhnout se vykořeněnosti a místo toho zakořenit ve více prostředích? Netrpět ztrátou kořenů, ale těžit z jejich přemíry? Tyto různé kořeny by ovšem musely být stejně nebo téměř stejně silné, a měl obavu, že jeho vazba na Indii se oslabila. Potřeboval se znovu dobrat své indické identity, kterou ztratil nebo jejíž ztráta mu zjevně hrozila. Já tkvělo jak ve svém původu, tak v cestě, na niž se vydalo.

Aby poznal význam této cesty, musel začít znovu od začátku a učit se za pochodu.

Právě v tomto bodě svých meditací si vzpomněl na „Salíma Sináího“. Tento ur-Salím ze západního Londýna byl sekundární postavou jeho zavrženého rukopisu „Protivníka“ a byl záměrně vytvořen jako alter ego. Jméno „Salím“ bylo narážkou na bombajského spolužáka Salíma Merchanta (a rovněž blízké „Salmanovi“) a „Sináí“ na muslimského polyhistora Ibn Sínu (Avicennu) z jedenáctého století, podobně jako bylo jméno „Rushdie“ odvozeno od Ibn Rušda. Salím z „Protivníka“ byl značně nevýrazný chlapík, který si zasloužil, aby ulicí Ladbroke Grove odkráčel do zapomnění, měl ale vlastnost, která

náhle nabyla na významu: narodil se o půlnoci ze 14. na 15. srpna 1947, v okamžiku „půlnoční svobody“, kdy Indie dosáhla nezávislosti na britské nadvládě. Nabízela se otázka, zda si tenhle bombajský Salím, půlnoční Salím neříká o svou vlastní knihu.

Sám se narodil na den přesně osm týdnů před koncem impéria. Vzpomněl si na otcův víteček: „Narodil se Salman, a osm týdnů nato vzali Britové nohy na ramena.“ Salímův výkon byl ještě impozantnější: Britové utekli přesně v okamžiku, kdy se narodil.

Na svět přišel na klinice doktora Širodkara – slavného gynekologa V. N. Širódkara, vynálezce známého „Širódkarova stehu“ neboli cervikální cerkláže –, a nyní se chystal tohoto lékaře pod novým jménem vzkřísit. Čtvrť Westfield Estate s vyhlídkou na Warden Road (dnes přejmenovanou na Bhulabhai Desai Road) a s vilami odkoupenými od odcházejících Angličanů a pojmenovanými po britských královských palácích Glamis, Sandringham, Balmoral a Windsor – jeho domovem – se znovuzrodila pod názvem Methwoldovy vily a z „Windsoru“ se stal „Buckingham“. Katedrální škola, založená „pod záštitou Anglo-skotské vzdělávací společnosti“, si své jméno podržela, zatímco drobné i významnější příhody z dětských let – ztráta konečku prstu v zabouchnutých dveřích, smrt spolužáka při vyučování, „The Clouds Will Soon Roll By“ v podání Tonyho Brenta, jazzové muzicírování o nedělních dopoledních v Kolabě a Nánávatího aféra, slavná kauza, v níž úspěšný důstojník námořnictva zavraždil milence své manželky a postřelil také ji, dostaly fikční převlek. Brány paměti se otevřely a minulost vtrhla dovnitř. Měl v hlavě knihu, stačilo ji napsat.

Na okamžik se zdálo, že by to mohl být prostý román o dětství, ale záhy se začaly projevovat důsledky data narození. Jestliže Salím Sinái, znovu vytvořený v jeho fantazii, a znovuzrozený národ byli dvojčaty, kniha musela vyprávět příběh obou. Dějiny se hrnuly do stránek jeho knihy, dějiny velké i soukromé, tvořivé i ničivé, a on pochopil, že také tento rozměr jeho předchozí díla postrádala. Byl vzděláním historik, a součástí jeho literární tvorby muselo být tudíž i klíčové téma historického bádání, totiž pochopení toho, že životy jednotlivců, komunit, národů a společenských tříd jsou sice utvářeny velkými silami, ale přesto si občas uchovávají schopnost směřování těchto sil změnit. Začínalo jej to vzrušovat. Našel místo, kde se soukromé protínalo s veřejným, a svou knihu se chystal vystavět na této křižovatce. Politické a osobní už nebylo možné oddělovat. Nepsala se už doba Jane Austenové, která v celém svém díle, vzniklém během napoleonských válek, necítila potřebu se o těchto válkách vůbec zmínit a pro niž bylo hlavní

úlohou britských vojáků nosit uniformy a být ozdobou společenských sešlostí. Nebylo již rovněž možné psát uhlazenou angličtinou E. M. Forstera. Indie nebyla uhlazená. Byla *drsná*. Byla drsná, přelidněná, vulgární a hlučná a vyžadovala jazyk, který by tomu odpovídal, a on byl odhodlán se pokusit takový jazyk nalézt.

Uvědomoval si, že se pouští do obrovského projektu, ve kterém buď vyhraje, nebo prohraje úplně všechno, a že riziko neúspěchu je daleko větší než naděje na úspěch. Došel rovněž k závěru, že mu to nevádí. Pokud se měl ještě jednou naposledy pokusit dosáhnout toho, o čem snil, nechtěl, aby výsledkem jeho úsilí byla neškodná, konzervativní, průměrná kniha. Chystal se udělat z uměleckého hlediska to nejnáročnější, na co dokázal pomyslet, a tohle bylo ono, tenhle zatím bezejmenný román, „Sinái“, ne, to by nešlo, lidé by si mysleli, že se týká konfliktu na Blízkém východě nebo Desatera přikázání, „Dítě půlnoci“, ale těch dětí bude muset být víc, že, kolik se jich mohlo narodit úderem půlnoci, stovky, snad i tisíce, a proč ne tisíce a jedno, takže „Půlnoční děti“? Ne, to zní nudně, jako když se pedofilové shromažďují na černý sabat, ale... *Děti půlnoci*? To je ono!

Záloha na *Grimuse* činila královských sedm set padesát liber a práva na překlad byla prodána do Francie a Izraele, takže v bance měl nějakých osm set dvacet pět liber, a tak se zhluboka nadechl a navrhl Clarisse, že se vzdá svého dobře placeného místa u Ogilvyho a že spolu pojedou do Indie na tak dlouho, nakolik jim vystačí peníze, budou cestovat co nejlevněji, zkrátka se ponoří do nevyčerpatelné indické reality, aby se z toho rohu hojnosti mohl zhluboka napít a pak se vrátit domů a psát. Okamžitě souhlasila. Miloval ji pro jejího dobrodružného ducha, téhož, který ji odvedl od matkou schváleného pana Leworthyho z kentského Westerhamu do jeho náruče. Ano, všechno vsadí na jednu kartu. Až doteď ho podporovala a bude mu oporou i nadále. Vydali se na svou indickou odyseu, nocovali v levných podnicích, cestovali dvacet hodin v autobusech, kde jim za jízdy zvracela na nohy kuřata, hádali se v Chadžuráhu s vesničany, kteří považovali slavný chrámový komplex s tantrickými plastikami za obscenní a určený jen pro turisty, znovuobjevovali Bombaj a Dillí, pobývali u starých rodinných přátel a nejméně jednoho obzvláště nepohostinného strýce a jeho nové a ještě méně pohostinné australské ženy, která konvertovala k islámu a nemohla se dočkat, až vypadnou, a pak ho, o mnoho let později, žádala dopisem o peníze. V Benáresu objevil útulek pro vdovy a v Amritsaru navštívil Džalijánválskou zahradu, dějiště nechvalně známého masakru z roku 1919

spáchaného vojáky generála Dyera, a pak se vrátil, naplněn Indií až k prasknutí, aby svou knihu napsal.

O pět let později se s Clarissou vzali, narodil se jim Zafar, román byl hotov a našel nakladatele. Když na jednom autorském čtení v publiku povstala indická žena a řekla: „Děkuji vám, pane Rushdie, protože jste vyprávěl můj příběh,“ cítil, jak se mu dojetím svírá hrdlo. Jiná Indka na jiném čtení řekla: „Pane Rushdie, četla jsem váš román *Děti půlnoci*. Je velmi dlouhý, ale dočetla jsem ho. A chtěla bych vám položit jednu otázku: co jste jím chtěl říct?“ Jakýsi goanský novinář mu sdělil: „Máte štěstí, že jste dokončil svoji knihu jako první,“ a ukázal mu na stroji napsanou kapitolu svého vlastního románu o chlapci narozeném v Goe o téže půlnoci. Časopis *New York Times Book Review* uvedl, že román „působí dojmem, jako by celý jeden kontinent našel svůj hlas“, a mnoho literárních hlasů jižní Asie, hovořících nesčetnými jazyky subkontinentu, na to zareagovalo hlasitým: „Ani náhodou!“ Dostavilo se také mnoho věcí, o nichž se ani neodvážil snít – literární ceny, komerční úspěch a s tím vším spojená popularita. Indie si knihu zamilovala a jejího autora si přivlastnila stejným způsobem, jakým si doufal on znovu přivlastnit ji, a takové ocenění předčilo jakoukoliv literární cenu. Na samém dně našel dveře poslušné pokynů sezame, otevři se, jež vedly na svěží vzduch nahoře. Po Chomejního *fatvě* se na témže dně ocitl znovu, a znovu tam našel sílu jít dál a být o to víc sám sebou.

Po indické výpravě se částečně vrátil k reklamě a přesvědčil nejprve Ogilvyho a později agenturu Ayer Barker Hegemann, aby ho zaměstnali na dva či tři dny v týdnu, což mu dovolovalo věnovat se čtyři až pět dní knize, z níž se vyvinuly *Děti půlnoci*. Po jejich vydání došel k názoru, že přišel čas, aby s touto prací bez ohledu na její finanční přínos jednou provždy skončil. Měl malého synka a peněz nebylo nazbyt, ale musel to udělat. Zeptal se Clarissy, co si o tom myslí. „Museli bychom se připravit na to, že budeme chudí,“ řekl jí. „Jasně,“ odpověděla bez váhání. „Musíš do toho jít.“ Komerční úspěch knihy, který ani jeden z nich nečekal, jim pak připadal jako odměna za společnou ochotu provést skok ze zajištěné existence do finanční nejistoty.

Když odcházel, jeho šéf se domníval, že chce dostat přidáno. „Ne,“ řekl. „Chci jen zkusit psát na plný úvazek.“ Ach tak, odpověděl šéf, vy tedy chcete přidat *hodně*. „Ne, opravdu,“ řekl. „Nechci se s vámi handrkovat. Podávám jenom výpověď s třicetidenní lhůtou. Ode

dneška za jednatřicet dnů sem přestanu chodit.“ Hmm, opáčil šéf. Tolik peněz vám opravdu dát nemůžeme.

O jednatřicet dní později, v létě roku 1981, se stal spisovatelem na plný úvazek, a pocit osvobození, když naposledy odcházel z kanceláře agentury, byl opojný a povznášející. Vysvlékl se z reklamy jako z nechtěné kůže, ačkoliv byl nadále v koutku duše hrdý na svůj nejznámější slogan „Nechutně dobré!“ (který stvořil pro reklamu na šlehačkové dorty) a na svou kampaň se slovy s „bublinkou“ pro bublinkovou čokoládu Aero (o níž hlásaly billboardy, že je IRRESISTIBUBBLE a ADORABUBBLE, na bocích autobusů se skvěl nápis TRANSPORTABUBBLE, reklama zaměřená na prodejce používala výraz PROFITABUBBLE a samolepicí etikety na výkladních skříních hlásaly, že čokoláda je AVAILABUBBLE HERE). Když pak v témže roce *Děti půlnoci* získaly Man Bookerovu cenu, první telegram, který dostal – tehdy ještě poštovní zásilky takového druhu existovaly –, byl od jeho předtím poněkud dezorientovaného šéfa. „Gratuluju,“ stálo v něm. „Jeden z nás to někam dotáhl.“

Toho večera, kdy Man Bookerovu cenu dostal, krácel právě s Clarissou k Stationers' Hall, když potkal ráznou libanonsko-australskou nakladatelku Carmen Callilovou, zakladatelku feministického nakladatelství Virago. „Salmane,“ vykřikla na něj, „drahoušku, ty to vyhraješ!“ V tu chvíli si byl jistý, že mu přinesla smůlu a že neztvídá. Seznam finalistů byl impozantní. Doris Lessingová, Muriel Sparková, Ian McEwan... neměl šanci. A k tomu D. M. Thomas s románem *Bílý hotel*, který mnozí kritici pokládali za mistrovský kus. (Obvinění z četných výpůjček z knihy Anatolije Kuzněcova *V rokli čeká smrt*, které – alespoň v očích některých lidí – pověst knihy poskvřnilo, mělo teprve přijít.) Ne, řekl Clarisse: zapomeň na to.

O mnoho let později mu členka poroty, významná moderátorka televizních programů o umění Joan Bakewellová řekla, že se bála, aby se Malcolm Bradbury, předseda poroty, nepokusil převládat své kolegy a přesvědčit je, aby vybrali *Bílý hotel*. V důsledku toho se ona a dva další porotci, kritička Hermione Leeová a profesor Sam Hynes z Princetonské univerzity, před závěrečným zasedáním sešli a vzájemně se ujistili, že se nenechají zviklat a budou hlasovat pro *Děti půlnoci*. Nakonec pro *Bílý hotel* hlasovali Bradbury a pátý porotce, Brian Aldiss, a *Děti půlnoci* zvítězily nejtěsnějším možným způsobem – třemi hlasy proti dvěma.

D. M. Thomas na slavnostním předávání cen nebyl a jeho redaktorka Victoria Petrie-Hayová byla z představy, že možná bude muset přijmout cenu za něj, tak nervózní, že pila až příliš rychle. Po vyhlášení vítězných knihy na ni znovu narazil. V tu chvíli už měla trochu v hlavě a přiznala, že se jí ulevilo, že nebude muset Thomasovu děkovnou řeč číst. Vytáhla projev z kabelky a hekticky mávala obálkou sem a tam. „Teď nevím, co s tím,“ řekla. „Dej to sem,“ řekl jí rozpustile. „Postarám se o to.“ Byla natolik mimo, že udělala, co jí navrhl. Následující půl hodiny měl Thomasův projev v kapse. Pak se v něm hnulo svědomí, a tak opilou redaktorku vyhledal a stále ještě zalepenou obálku jí vrátil. „Radši si tohle nech,“ řekl jí.

Své redaktorce Liz Calderové ukázal důstojně vyhlížející, v kůži vázaný výtisk *Dětí půlnoci* a otevřel ho na místě, kde byl vložen ozdobný list s nápisem VÍTEZ. Byla tak šťastná a nadšená, že na stránku vylila sklenku šampaňského, aby knihu „pokřtila“. Slova se lehce rozmazala, a on hrůzou vykřikl: „Podívej, co jsi udělala!“ O pár dní později mu organizátoři ceny poslali nový, neposkrvňený list, ale tou dobou už nestál o jiný než ten pokřtěný, nesoucí šmouhu vítězství. Nikdy ho za nový nevyměnil.

Začala šťastná léta.

Bylo jich sedm, víc, než je mnoha spisovatelům dopřáno, a během zlých časů, které následovaly, za ně byl vděčný. Dva roky po *Dětech půlnoci* vydal *Hanbu*, druhou část diptychu, v kterém zkoumal svět, z něhož vzešel, dílo záměrně koncipované tak, aby bylo formálním opakem svého předchůdce, zabývající se z převážné části nikoliv Indií, nýbrž Pákistánem, kratší, se sevřenějším dějem, napsané nikoli v první, ale třetí osobě, s řadou postav střídajících se uprostřed scény místo jediného dominantního vypravěče a antihrdiny. Nenapsal je z lásky; jeho pocity vůči Pákistánu byly zuřivé, satirické, osobní. Pákistán byl místem, kde mnoha bezmocným vládla hrstka darebáků, kde zkorumpovaní politici a bezohlední generálové uzavírali spojelectví, vytlačovali se navzájem z pozic a jeden druhého popravovali v jakési ozvěně císařského Říma, kde šílení tyraní spali se svými sestrami, své koně jmenovali senátory a drnkali si na lyru, zatímco město zachvacovaly plameny. Pro běžného Římana – stejně jako pro běžného Pákistánci – však vražedný, psychotický chaos uvnitř paláce neznamenal žádnou změnu. Palác zůstal palácem. Vládnoucí třída nadále vládla.

Pákistán byl velkým omylem jeho rodičů, hrubou chybou, která ho připravila o domov. Nebylo těžké vidět v něm i omyl historický, zemi vycházející z nedostatečně propracované vize, založené na mylné představě, že náboženství může spojit národy (Paňdžábc, Sindhy, Bengálce, Balúče, Pathány), které zeměpisné podmínky i dějiny dlouho rozdělovaly, zemi, která se zrodila jako znetvořený pták – „dvě křídla bez těla, roztržená zemskou masou jejího největšího nepřítele, nespojená ničím než Bohem“ –, jehož východní křídlo následně spadlo. Jak zní plesknutí jednoho křídla? Odpovědí na tuto verzi slavného zenového kóanu bylo nepochybně „Pákistán“. V *Hanbě*, jeho pákistánském románu (řeceno zjednodušeně, neboť v *Dětech půlnoci* se vyskytovala spousta pákistánských reálií a v *Hanbě* zase pořádný kus Indie), byla proto komedie černější, politika krvavě komičtější, jako kdyby, říkal si v duchu, pohromy v palácích dvanácti císařů nebo v shakespearovské tragédii předváděli kašpaři, lidé nehodní vysoké tragédie – jako kdyby *Krále Leara* měli hrát cirkusoví klauni, takže se stal zároveň tragédií i fraškou, jakousi cirkusovou katastrofou. Kniha uháněla vpřed rychlostí, která pro něj byla nová; poté co psaním *Dětí půlnoci* strávil pět let, dokončil *Hanbu* za pouhý rok a půl. I nový román se všude či téměř všude dočkal nadšeného přijetí. V Pákistánu samotném byl diktátorem Ziaulem Hakem zakázán, což se dalo očekávat, jelikož Hak byl předlohou pro postavu „Razy Hajdara“. Mnoho výtisků se však do Pákistánu přece jen dostalo; od tamních přátel se dozvěděl, že řada jich byla pro pašována prostřednictvím diplomatické pošty různých velvyslanectví, jejichž personál knihu s nadšením četl a pak předával dál.

O několik let později se doslechl, že v Íránu *Hanba* dokonce dostala literární cenu. Vyšla persky bez jeho vědomí ve státě posvěcené pirátské verzi a pak byla oceněna jako nejlepší překladový román roku. Nikdy tu cenu nepřevzal ani mu o ní neposlali oficiální vyrozumění, ale podle informací, které z Íránu přicházely, měla za následek, že když o pět let později vyšly *Satanské verše*, hrstka íránských knihkupců prodávajících anglicky psané knihy předpokládala, že s novým titulem nebudou mít problém vzhledem k tomu, že režim již vyslovil souhlas s autorovým předchozím dílem; tak se stalo, že výtisky *Satanských veršů* byly po jejich prvním vydání v září 1988 dovezeny, a aniž by vzbudily jakýkoliv odpor, v prodeji zůstaly celých šest měsíců až do vyhlášení *fatvy* v únoru následujícího roku. Nikdy se nedozvěděl, zda tomu tak opravdu bylo, ale doufal, že ano, protože to potvrzovalo jeho domněnku, že vřava nad knihou byla organizována z nejvyšších míst, nikoliv naopak.

V polovině osmdesátých let však byla *fatva* jen nepředstavitelným mrakem, který byl skryt za vzdáleným obzorem. Úspěch jeho knih mu mezitím posílil sebevědomí. Cítil, jak se hluboko v něm cosi uvolnilo, a stal se šťastnějším, laskavějším, bylo snadnější s ním být. Zvláštní však bylo, že starší spisovatelé ho v oněch konejšivých dnech varovali, že nastanou horší doby. Angus Wilson ho nedlouho po svých sedmdesátinách pozval na oběd do klubu Athenaeum, a když autorovi *Anglosaských postojů a Starců v zoo* naslouchal, jak nostalgicky hovoří o dnech, „kdy jsem býval v módě“, pochopil, že je mu jemně dáváno na vědomí, že vítr se neustále mění; včera mladík, o kterého mají všichni zájem, zítra melancholický, všemi ignorovaný senior.

Během návštěvy Ameriky u příležitosti vydání *Děti půlnoci* se nechal vyfotografovat Jill Krementzovou a seznámil se s jejím manželem, Kurtem Vonnegutem; pozvali ho na víkend do svého domu v Sagaponacku na Long Islandu. „Berete to svoje psaní vážně?“ zeptal se ho Vonnegut nečekaně, zatímco seděli na slunci a popíjeli pivo, a když odpověděl, že ano, autor *Jatek číslo 5* mu řekl: „Pak si uvědomte, že přijde den, kdy nebudete mít co psát, přesto ale budete muset nějakou knihu napsat.“

Cestou do Sagaponacku četl balík recenzí, které mu poslalo jeho americké nakladatelství Alfred A. Knopf. Bylo mezi nimi i překvapivě velkorysé hodnocení od Anity Desaiové z *Washington Post*. Pokud měla o knize dobré mínění ona, mohl si gratulovat, možná opravdu napsal něco, co stálo za to. Byla tu i kladná recenze v *Chicago Tribune* z pera Nelsona Algrena. *Muž se zlatou paží, Špacír po divokejch končinách...* od tohoto Nelsona Algrena? Milence Simone de Beauvoirové, přítele Ernesta Hemingwaye? Bylo to, jako by zlatý věk literatury natáhl z minulosti ruku, aby ho pomazal. Nelson Algren, říkal si s úžasem. *Myslel jsem, že už zemřel*. Do Sagaponacku dorazil dříve, než byli domluveni. Vonnegutovi byli na cestě z domu na oslavu kolaudace nového domu jejich přítele a souseda... Nelsona Algrena. Byla to úžasná náhoda. „No,“ řekl Kurt, „jestli recenzoval tvou knihu, tak se s tebou určitě rád setká. Zavolám mu, že přijdeš s námi.“ Zašel dovnitř. Za chvíli se vrátil od telefonu s propadlým výrazem v obličeji. „Nelson Algren právě zemřel,“ řekl. Připravil večírek, a pak dostal infarkt a zemřel. První hosté, kteří přijeli, jej našli mrtvého na podlaze v obýváku. Jeho recenze na *Děti půlnoci* byla poslední věcí, kterou kdy napsal.

Nelson Algren, pomyslel si s úžasem. *Myslel jsem, že už zemřel*. Vonnegutova nálada Algrenovou smrtí potemněla. I jeho teď napadaly

samé chmurné myšlenky. Náhlý, nepředvídatelný pád na zem čeká nás všechny.

Úspěch *Děti půlnoci* u americké kritiky nakladatelství Knopf překvapil. Přijel do New Yorku na vlastní náklady jen proto, aby byl u toho, až román vyjde, a nebyly připravovány žádné rozhovory, dokonce ani poté, co vyšly první pozitivní recenze. Po počátečním malém nákladu se kniha dočkala podobně velkého dotisku a paperbackového vydání, a to bylo vše. Měl nicméně to štěstí, že si u vchodu do kanceláří v čísle 201 na Východní padesáté ulici potrásl rukou se samotným legendárním Alfredem A. Knopfm, starším zdvořilým pánem v přepychovém kabátě a tmavém baretu. Setkal se také s vytáhlým, přemýšlivým šéfredaktorem Robertem Gottliebem, který se sám těšil téměř legendární pověsti. Odvedli ho do jeho kanceláře, vyzdobené fábory a přáními k padesátinám, a Gottlieb mu během rozhovoru řekl: „Teď když už vím, že jste mi sympatický, vám můžu říct, že jsem si myslel, že to tak nebude.“ To ho šokovalo. „Proč?“ zeptal se a tápavě hledal slova: „Nelíbila se vám snad moje kniha? Vydali jste ji přece...“ Bob zavrtěl hlavou. „To nebylo tím,“ řekl. „Ale nedávno jsem četl úžasnou knihu od opravdu skvělého autora, a když jsem ji dočetl, myslel jsem si, že už nebudu schopen mít rád nikoho, kdo pochází z muslimského prostředí.“ To jej ohromilo ještě víc. „Co to bylo za úžasnou knihu?“ zeptal se Gottlieba, „a kdo je ten skvělý autor?“ „Ta kniha,“ řekl šéfredaktor, „se jmenuje *Mezi věřícími* a napsal ji V. S. Naipaul.“ „Tu si tedy,“ odpověděl, „rozhodně musím přečíst.“

Zdálo se, že si Gottlieb neuvědomuje, jak na něj jeho slova zapůsobila, a dlužno přiznat, že byl k autorovi, o kterém se zprvu domníval, že mu nebude sympatický, i nadále nesmírně pohostinný, jelikož ho pozval na večeri domů do Turtle Bay, snobské části Manhattanu, mezi jejíž obyvatele patřili mimo jiné Vonnegut, Stephen Sondheim a Katharine Hepburnová. (Sedmdesátiletá filmová hvězda se nedlouho předtím objevila na prahu Gottliebova domu po sněhové bouři s lopatou v ruce a nabídla se, že z jeho střechy odhází sníh.) Gottlieb byl také v představenstvu New York City Ballet George Balanchinea a pozval svého nového, mladého indického autora – který kdysi viděl Balanchineovu největší lásku Suzanne Farrellovou tančit v Londýně s baletem Maurice Bějarta poté, co se s tímto velkým ruským choreografem pohádala – na jejich představení. „Má to jen jednu podmínku,“

řekl Bob. „Musíte zapomenout na Bějarta a souhlasit, že Balanchine je Bůh.“

Gottlieb mu nabídl i literární pohostinství. Když v roce 1987 odešel od Knopfa a stal se po Williamu Shawnovi šéfredaktorem časopisu *The New Yorker*, dveře tohoto úctyhodného periodika se konečně otevřely a autor *Dětí půlnoci* směl vstoupit. Za Shawnovy vlády zůstávaly pevně zavřené, a Salman nepatřil k těm, kdo konec triapadesátiletého panování slavného šéfredaktora oplakávali. Gottlieb mu otiskoval prózu i nebeletristické články a byl vynikajícím, pečlivým a vášnivým redaktorem dlouhého eseje „Na cestě z Kansasu“ (1992) na téma *Čaro-děje ze země Oz*, jedné z nejlíbeznějších ód – jak ho Gottlieb právem přiměl zdůraznit – na přátelství v dějinách filmu.

Během let *fatvy* viděl Gottlieba pouze jednou. Liz Calderová a Carmen Callilová uspořádaly v klubu Groucho v Soho společnou oslavu svých narozenin a jemu se podařilo na chvíli tam zaskočit. Poté co Boba pozdravil, šéfredaktor velmi emocionálně pravil: „Já tě vždycky před všemi bráním, Salmane. Vždycky lidem říkám, že kdybys věděl, že tvoje kniha bude zabíjet, samozřejmě bys ji nenapsal.“ Napočítal velmi pomalu do deseti. Neslušelo by se tomuto starému muži jednu vrazit. Lepší bylo se omluvit a prostě odejít. Naklonil hlavu v nesmyslném gestu a otočil se na podpatku. V letech, která následovala, spolu nemluvili. Vděčil Gottliebovi za mnohé, ale ta poslední slova mu uvízla v hlavě a věděl, že stejně jako Gottlieb nepochopil dopad svého výroku o Naipaulově knize, když se setkali poprvé, neuvědomil si ani, co vlastně řekl při jejich posledním setkání. Domníval se, že se chová přátelsky.

V roce 1984 se jeho manželství skončilo. S Clarissou byli spolu čtrnáct let a postupně se sobě vzdálili, aniž si toho povšimli. Clarissa toužila bydlet na venkově, a tak jedno léto strávili prohlídkami domů na západ od Londýna, ale jemu nakonec došlo, že kdyby se přestěhoval na venkov, zbláznil by se. Byl městský kluk. Řekl jí to, a ona se s tím smířila, ale zůstávalo to mezi nimi. Zamilovali se, když byli oba velmi mladí, a teď, když o něco zestárli, se jejich zájmy často různily. Existovaly jisté roviny jeho londýnského života, které ji nijak zvlášť nezajímaly. Jednou takovou rovinou byla jeho angažovanost v boji proti rasismu. Již delší dobu se podílel na práci Camdenského výboru pro komunitní vztahy a dobrovolnou práci v této skupině, kde dohlížel na komunitní pracovní tým, považoval za důležitou. Ukázala

mu město, o kterém předtím věděl jen málo, Londýn přistěhovalců, plný bídy a předsudků, to, co později nazval *městem viditelným, ale neviděným*. Město přistěhovalců bylo právě zde, všem na očích, ve čtvrtích Southall, Wembley, Brixton a Camden, avšak v té době byly jeho problémy až na krátké výbuchy rasového násilí do značné míry ignorovány. Byla to dobrovolná, záměrná slepota: nechuť akceptovat město a svět, jaké doopravdy byly. Spoustu volného času věnoval práci v oblasti rasových vztahů a své zkušenosti z práce pro výbor využil pro polemický program televizního kanálu Channel Four pod názvem „Nové impérium uvnitř Británie“, pokus o popis zrodu nové nejchudší třídy Britů černé a hnědé pleti; jak se ukázalo, ani způsob, jakým vystupoval v tomto pořadu, Clarissu nijak zvlášť nezajímal.

Jejich největší problém však byl intimnější povahy. Už od narození Zafara si přáli, zejména Clarissa, další děti, a ty nepřicházely. Místo nich následovala série časných spontánních potratů. K jednomu došlo již před Zafarovým početím a narozením a dva další následovaly později. Ukázalo se, že problém je genetického rázu. Zdědil (pravděpodobně z otcovy strany) onemocnění známé jako *prostá chromozomální translokace*.

Chromozom je tyčinka s genetickou informací; všechny lidské buňky obsahují dvaadvacet párů těchto tyčinek a třiadvacátý pár, který určuje pohlaví. Ve vzácných případech se kousek genetické informace oddělí od jednoho chromozomu a připojí se k jinému. Vzniknou tak dva vadné chromozomy, jeden s příliš malou genetickou informací, druhý s příliš velkou. Při početí se pak polovina náhodně vybraných otcových chromozomů spojí s polovinou matčinou a vytvoří novou sadu párů. Pokud otec trpí prostou chromozomální translokací a jsou vybrány *oba* jeho vadné chromozomy, dítě se narodí normálně, zdědí však otcovo onemocnění. Pokud není vybrán *ani jeden* z vadných chromozomů, těhotenství proběhne obvyklým způsobem a dítě onemocnění nezdědí. V případě, že se spojení zúčastní *pouze jeden* ze dvou problémových chromozomů, nevznikne plod a dojde k samovolnému potratu.

Snaha počít dítě se stala svého druhu biologickou ruletou. Šťěstí jim nepřálo a oba je udolal stres ze všech těch potratů a zmařených nadějí. Tělesně spolu přestali žít. Ani jeden už neunesl představu dalšího pokusu následovaného dalším selháním. Snad bylo i lidsky nemožné, aby mu Clarissa nekladla za vinu konec svého snu o rodině s houfem dětí, které by se staly smyslem jejího života. Bylo nemožné, aby i on tuto vinu necítil.

Každý dlouhodobý vztah, jehož součástí již není sex, je pravděpodobně odsouzen k zániku. Třináct ze čtrnácti společných let jí byl bezvýhradně věrný, ale ve čtrnáctém roce pouto věrnosti prasklo nebo se dlouhodobým působením eroze porušilo: na literárních cestách do Kanady a Švédska se dopustil krátké nevěry a v Londýně pak jedné delší, se starou přítelkyní z Cambridge, která hrála na housle. (Clarissa mu byla nevěrná jen jednou, ale k tomu došlo už dávno, v roce 1973, kdy ještě psal *Grimuse*, a ačkoliv byla krátce v pokušení opustit ho a odejít, brzy se milence vzdala a oba na tu epizodu zapomněli, či téměř zapomněli. Nikdy rozhodně nezapomněl jméno svého soka. Znělo až neuvěřitelně, Aylmer Gribble.)

V té době si byl hloupě jistý, že své románky utajil tak dobře, že jeho žena nic neví ani netuší. Když se za nimi později ohlížel, ohromilo ho, že si mohl něco takového namlouvat. Samozřejmě o nich věděla.

Vydal se do Austrálie, kde se zúčastnil festivalu v Adelaide a pak se vypravil s Brucem Chatwinem do pouště. V Alice Springs poprvé spatřil v knihkupectví paperbackové vydání knihy Robyn Davidsonové *Stopy*, popisující její putování přes Gibsonovu poušť pouze v doprovodu velbloudů, které pochytila a sama vycvičila. Jeho redaktorka z nakladatelství Jonathan Cape Liz Calderová knihu a její neohroženou autorku po vydání chválila, a on tehdy přezíravě poznamenal: „Proč se trmácet přes poušť, když můžeš letět airbusem?“ Teď ale viděl na vlastní oči místa, o kterých kniha vyprávěla, a tak si ji koupil. Udělala na něj dojem. „Měl by ses s ní setkat, až budeš v Sydney,“ řekl Bruce. „Pojďme jí zavolat. Mám její číslo.“ „Bodejť bys ho neměl,“ opáčil. Ve slavných Bruceových zápisnicích značky Moleskine byla telefonní čísla každého člověka na zeměkouli, který něco znamenal. Kdybyste ho požádali o přímou linku na anglickou královnu neuvedenou v telefonním seznamu, sdělil by vám ji během vteřiny.

Robyn, světlovláska s modrýma očima, úzkostná, vůbec ne jeho typ, ho pozvala na večeri do svého domečku v Annandale, a oba jejich setkání pořádně zasáhlo. Když šla vytáhnout z trouby kuře, zjistila, že je pořád ještě studené. Byla tak rozrušená, že zapomněla troubu zapnout. Jejich tři roky trvající poměr začal druhý den ráno a byl dokonalým protipólem jeho dlouhého, klidného, většinou šťastného vztahu s Clarissou. Silně se navzájem přitahovali, ale ve všech ostatních ohledech byli vzájemně neslučitelní. Ječeli na sebe téměř každý den.

Vzala ho do australského vnitrozemí a on, městský tvor, byl ohromen její schopností přežít v divočině. Spali pod širákem a nezavraždili

je škorpióni, nepochutnali si na nich klokani ani je nerozdupala při tanci obří stařena z dávného Času snění. Byl to pro něj zcela mimořádný dar. Převáželi její velbloudy ze „stanice“ neboli ranče na australském severozápadě, v blízkosti Žraločí zátoky (kde si zaplavala s delfíny a viděl dům postavený jen z mušlí), do jejich nového domova na pozemku jejího přítele jižně od Perthu. Dozvěděl se o nich dvě nové věci. Za prvé, že spokojeně holdují incestu; nejmladší člen skupiny byl plodem nikoho nepohoršujícího svazku mezi velbloudím samcem a jeho matkou. (Dostal mimochodem jeho jméno, přesněji řečeno jeho poaustralštěnou verzi „Selman“.) Za druhé, když se velbloud rozlítí, jeho lejno se změní ze suchých neškodných pelet v tekutý sprej, který dostřelí na značnou vzdálenost od podrážděného dromedára. Za nevrlym velbloudem se nikdy neochomýtejte. Obojí byla důležitá ponaučení.

Přestěhovala se do Anglie, ale ukázalo se, že je nemožné, aby spolu žili, a během posledního roku se víc než tucetkrát rozešli. Dva měsíce po jejich posledním rozchodu se probudil uprostřed noci ve svém novém bydlišti na St. Peter's Street, protože v ložnici někdo byl. Vyskočil nahý z postele. Odemkla si svým klíčem – nevyměnil totiž zámky – a trvala na tom, že si „spolu musí promluvit“. Když odmítl a pokusil se z pokoje odejít, popadla ho a krátce nato mu dupla podpatkem na nohu. V jednom z prstů na noze pak ztratil cit. „Kdybych byl já žena a ty muž, jak bys tohle nazvala?“ zeptal se. Došlo jí, co chce říct, a odešla. V jejím prvním a jediném románu *Předkové* se pak objevila velmi odpudivá postava Američana, který byl sadistickým milencem hlavní hrdinky. Když se jí v rozhovoru, který poskytla *Guardianu*, zeptali: „Byl předlohou pro tuto postavu Salman Rushdie?“, odpovíděla: „Ne tolik jako v první verzi.“

Začínal se v něm formovat román, ale jeho přesná povaha mu unikala. V hlavě měl fragmenty vyprávění a postav a utkvělou představu, že přes obrovské rozdíly mezi těmito zlomky patří všechny do téže knihy. Její přesný tvar a povaha mu však zůstávaly nejasné. Věděl jen tolik, že bude rozsáhlá a široce rozkročená přes prostor i čas. Kniha plná cest. To mu vyhovovalo. Poté co dokončil *Hanbu*, byla první část jeho plánu u konce. Zabýval se a věděl, jak se zabývat, světy, z nichž vyšel. Nyní je potřeboval spojit s velmi odlišným světem, do kterého svůj život přesadil. Začínal chápat, že právě tohle a ne Indie nebo Pákistán, politika či magický realismus bude jeho skutečným tématem,

kterým se bude trápit po zbytek života, ona velká otázka, *jak se svět propojil*, nikoliv pouze to, jak se Východ smísl se Západem a Západ s Východem, ale jak minulost utváří současnost, zatímco přítomnost mění naše chápání minulosti, a jak svět představ, domov snů, umění, kreativity a dokonce i víry prosakuje hranicemi, které jej oddělují od každodenního, „skutečného“ místa, kde se lidské bytosti mylně domnívají, že žijí.

Na stále se zmenšující planetě docházelo k následujícímu: lidé – komunity, kultury – již nežili v malých, navzájem od sebe oddělených příhrádkách. Nyní se všechny ty malé příhrádky otevíraly, a člověk v jedné zemi mohl přijít o práci kvůli machinacím měnového spekulantů z jiné, daleké země, jehož jméno neznal a jehož tvář nikdy nespatřil, a jak nám sdělili teoretici nové vědy o chaosu, zatřepotá-li křídly motýl v Brazílii, může to způsobit uragán v Texasu. Původní verze úvodní věty *Dětí půlnoci* zněla: „Většina toho, co je v našem životě důležité, se odehrává v naší nepřítomnosti,“ a i když ji nakonec vložil do textu jinde, protože takový úvod považoval za příliš tolstojovský – pokud měly *Dětí půlnoci* k něčemu opravdu daleko, byla to *Anna Kareninová* –, ona myšlenka jej i nadále pronásledovala. Jak vyprávět příběhy o takovém světě, o světě, ve kterém již osud člověka neurčuje jeho osobnost či vlastní rozhodnutí, ale rozhodnutí cizích, a může jej určit také ekonomika nebo bomba?

Během letu domů ze Sydney byl po těch prvních úchvatných dnech s Robyn nabitý emocemi. Vytáhl malý černý zápisník, a aby se uklidnil, přinutil se přemýšlet o své zatím jen zčásti promyšlené knize. V tu chvíli měl v hlavě jen skupinku přistěhovalců, řečeno po britsku „imigrantů“ z Indie, Pákistánu a Bangladéše, na jejichž osobních životních cestách mohl zkoumat spojování a rozpolcenost *tady a tam, tehdy a teď*, reality a snů. Začínala se mu rýsovat postava Saláhuddína Čamčávály, v poangličtěné verzi Saládína Čamči, který si příliš nerozuměl s otcem a utekl před ním do života v Anglii. Jméno „Čamča“ se mu líbilo pro svou podobnost se jménem Kafkova nešťastníka Řehoře Samsy, proměněného v hovnivála, a Gogolova Čičikova, mrchožrouta shromažďujícího mrtvé duše, ale rovněž pro svůj význam v hindustánštině: doslova znamenalo „lžíce“, ale hovorově „patolízal“ nebo „pochlebník“. Čamča měl být portrétem vykořeněného muže na útěku před otcem a vlastí a před indickostí samou, směrem k angličanství, které ho však odmítalo; měl to být herec s mnoha hlasy, jemuž se dařilo, pokud zůstával neviditelným, tedy v rozhlase a při namlouvání komentářů k filmům, a jehož tvář měla navzdory

jeho anglofilství nadále „na obrazovkách jejich barevných televizorů špatnou barvu“.

A jako Čamčův protipól... proč ne cosi jako padlého anděla?

V roce 1982 utrpěl herec Amitabh Baččan, největší hvězda bombajské kinematografie, téměř smrtelné zranění sleziny, když se při natáčení v Bangalúru nenechal zastoupit kaskadérem. Řadu měsíců zaplňovalo jeho léčení přední stránky novin. Davy čekaly před nemocnicí na zprávy a politici si u pacienta podávali dveře. Ve chvíli, kdy to vypadalo, že má na kahánku, národ tajil dech, a když se pak přece jen uzdravil, působilo to skoro jako Kristovo zmrtvýchvstání. V jižní Indii získali herci, kteří zpodobnili bohy v takzvaných „mytologických“ filmech, sami téměř božské postavení. Baččan se stal polobohem dokonce i bez takové kariéry. Ale co kdyby takový božský herec, jehož postihlo hrozné zranění, volal k svému bohu v hodině nouze a nedostalo se mu odpovědi? Co kdyby v důsledku tohoto hrůzného božského ticha takový člověk začínal o víře, která mu dříve skýtala oporu, pochybovat nebo ji dokonce ztrácet? Mohl by v takovém osudovém okamžiku své duše přijít o rozum? A mohl by ve svém šílenství prchat přes půl světa a zapomenout, že utíká-li, před sebou samým stejně utéct nedokáže?

Jak by se jmenovala taková padající hvězda? Jméno jej napadlo okamžitě, jako by se celou dobu vznášelo deset kilometrů nad hladinou moře a čekalo, až po něm sáhne. Džibríl. Anděl Gabriel, „Džibríl Farišta“. Džibríl a Čamča: anděl, kterého bůh opustil, a rádoby Angličan, který se odcizil otci. Dvě ztracené duše v kontinuu nezakotvenosti bez střechy nad hlavou. To měli být jeho protagonisté. Tolik věděl.

Byl-li Džibríl anděl, byl Čamča ďábel? Nebo mohl být anděl démonický a ďábel mít i svatozář?

Cesty se množily. V hlavě se mu vynořil fragment čehosi zcela jiného. V únoru 1983 přesvědčil muž jménem Sajjid Vilájat Husain Šáh osmatřicet šiitských muslimů, svých stoupenců, že Bůh na jeho žádost rozdělí vody Arabského moře, aby mohli putovat po dně oceánu do iráckého svatého města Karbaly. Vstoupili za ním do vody, a mnozí se utopili. Nejbizarnější na tomto incidentu bylo, že část z těch, co přežili, navzdory všem důkazům o opaku prohlašovala, že byli svědky zázraku. Přemýšlel o tomto příběhu už přes rok. Nechtěl psát o Pákistánu ani o šiitech, a tak se v jeho imaginaci z věřících stali sunnité a Indové a jejich vůdcem žena. Vzpomněl si na obří banyán, který kdysi viděl v jižní Indii u Majsúru, strom tak velký, že se uvnitř něj nacházely chatrče, studny a mračna motýlů. V jeho myšlenkách

začala vznikat obec Titlípur, Město motýlů, a v motýlím oblaku se pohybovala mystická dívka. Coby sunnité se chtěli vydat do Mekky místo do Karbaly, ale myšlenka rozestoupení moře byla i nadále ústředním motivem příběhu.

V hlavě se mu tísnily i další fragmenty, mnohé o „městě viditelném, ale neviděném“, o Londýně přistěhovalců za éry Margaret Thatcherové. Existující londýnské čtvrti Southall v západním Londýně a Brick Lane na východě, kde žili přistěhovalci z Asie, se spojily s Brixtonem na jih od řeky a vytvořily pomyslnou centrální čtvrt Brickhall, ve které muslimská rodina ortodoxních rodičů a vzpurných dospívajících dcer provozovala samoobslužný bufet Šándár, jehož jméno bylo chatrně maskovanou urdskou verzí Brilliant Café v Southallu. V této čtvrti vřely rasové nepokoje a hrozilo, že ulice budou brzy v plamenech.

A byla tam v nové podobě i Clarissa, jíž dal richardsonovské jméno „Pamela Lovelaceová“, stejně jako avatar Robyn jménem Alleluia Cohenová neboli Coneová, kterou proměnil z cestovatelky pouští v horolezkyni a z křesťanky v židovku. Z jakéhosi důvodu tam byla rovněž Clarissina babička May Jewellová, impozantní stará dáma žijící nedaleko pláže v sussexském Pevensey Bay. Každému, kdo byl ochoten naslouchat, vyprávěla, že normanské lodě se v roce 1066 plavily místem, kde se dnes nacházel její obývací pokoj; pobřežní čára se vinula o míli dále, než tomu bylo před devíti stoletími. Babička May měla v zásobě mnoho příběhů – vyprávěla je mnohokrát, vždy se stejnými, rituálními frázemi – z argentinské fáze svého života, strávené na *estancii* Las Petacas ve společnosti natvrdlého manžela, filatelisty Charlese Jewella, přezdívaného „Don Carlos“, několika stovek divokých a hrdých gaučů a stáda prvotřídního argentinského skotu.

V dobách, kdy Britové ovládali čtvrtinu světa, opouštěli svůj malý, chladný ostrov na severu a na velkých pláních a pod rozlehlým nebem Indie a Afriky se stávali úchvatnějšími, extrovertnějšími, teatrálnějšími – většími – osobnostmi, než jaké dokázala pojmout jejich původní domovina. Pak ale věk impérií skončil, a jim nezbylo než se znovu stáhnout do svých menších, chladnějších, šedivějších ostrovních já. Babička May ve svém malém domku s vízkou, snící o nekonečných pampách a prvotřídních býcích, kteří jí přicházeli jako jednorožci položit hlavu do klína, působila dojem takové osoby, dojem o to zajímavějším a méně ošoupaným, že se její příběh odehrál nikoliv na území Britského impéria, ale v Argentíně. Do zápisníku si pro ni poznamenal jméno: „Rosa Diamondová“.

Letěl nyní nad Indií a stále ještě si dělal poznámky. Vzpomněl si, že v televizi zaslechl mluvit indického politika o britské ministerské předsedkyni, jejíž jméno nebyl schopen správně vyslovit. „Paní Torturová,“ říkal pořád dokola. „Paní Margaret Torturová.“ Bylo to nevýslovně legrační, navzdory tomu – nebo snad právě proto –, že Margaret Thatcherová samozřejmě žádnou učitelkou nebyla. Kdyby mělo jít o román o Londýně paní T., dokázal by možná uplatnit – komicky uplatnit – tuto variantu jejího jména.

„Akt migrace,“ napsal si, „podrobuje zásadní zkoušce všechno, co se týká migrujícího jedince nebo skupiny, co se týká identity a individuality, kultury a víry. Pokud jde tedy o román na téma migrace, musí být aktem zpochybňování. Musí být realizací oné zásadní zkoušky, kterou popisuje.“

Zapsal si: „Jak přichází na svět něco nového?“

A zapsal si také: „satanské verše“.

Možná měl dostatek látky na tři nebo na sedm knih. Nebo na žádnou. Příběh „Rosy Diamondové“ se pokusil napsat už jednou, jako scénář pro Waltera Donohuea na novém televizním kanálu Channel Four, ale poté, co jej dokončil a dodal první verzi, požádal Waltera, zda by ho mohl stáhnout, protože instinkt mu říkal, že jej potřebuje pro román, ačkoliv neměl představu o tom, jak nebo kde by ho uplatnil. Možná že příběh „rozdělení Arabského moře“ by bylo nejlépe pojednat jako samostatnou knihu a také materiál k satanským veršům by působil nejsilněji, kdyby byl zpracován zvlášť.

Proč se snažil vsadit všechno na jednu kartu? Později si namlouval, že odpověď na tyto otázky ho napadla, když letěl nad Bombají. Jak tak prolétal nad městem, kde se narodil, přistihl se při představě, že *vidí výjevy ze života archanděla Gabriela*. Jeho vědomá mysl byla jako obvykle na štíru s podvědomím, které bombardovalo jeho racionalitu anděly a zázraky a trvalo na tom, aby přišel na způsob, jak je začlenit do svého náhledu na svět. Bude to tedy kniha o andělech a ďáblech, které ale bude nejspíš obtížné od sebe rozeznat. Andělé by mohli konat strašné skutky ve službě svatým principům, a s Luciferem, vzbouřeným andělem, jehož trestem za to, že povstal proti utupující, absolutistické hudbě harfy Boží vůle bylo, jak napsal Daniel Defoe, „věčné neklidné bloudění... bez jistoty příbytku... jakéhokoliv pevného místa nebo prostoru, kde by bylo dovoleno jeho nohám spočinout“, bylo zase možné nemálo soucítit. Tento nezakotvený, vyhnaný Satan

byl snad nebeským patronem všech vyhnanců, všech nezakotvených, všech těch, kdo byli vytrženi z kořenů a ponecháni, aby vláli ve větru, napůl tady, napůl tam, kterým byl odepřen uklidňující, určující pocit, že mají pod nohama pevnou půdu. Jednalo se tedy o scény ze života Archanděla a Arcidábla, v nichž se jeho vlastní sympatie nacházely spíše na straně ďábla, neboť, jak řekl Blake o Miltonovi, pravý básník straní Dáblu.

Začátek románu se mu vyjasnil až o rok později. V červnu 1985 bylo během letu číslo 182 vyhozeno do povětří letadlo společnosti Air India *Emperor Kanishka*. Pachateli byli sikhští teroristé bojující za to, aby byl na části území indického Paňdžábu vyhlášen nezávislý sikhský stát Chálistán. Letadlo se zřítilo do Atlantského oceánu na jih od Irsku a mezi 329 oběťmi (většinou občany Indie nebo Indy žijícími v Kanadě) byla i jeho kamarádka z dětství Nílám Náthová, která cestovala s dětmi do Bombaje na návštěvu rodičů G. V. Nátha („strýčka Nátha“) a Líly, nejbližších přátel jeho vlastních rodičů. Brzy poté, co se doslechl o tomto zvěřstvu, napsal scénu, v níž je letadlo, kterým cestují Džibríl Fariša a Saládín Čamča z Bombaje do Londýna, vyhozeno do vzduchu sikhskými teroristy. Džibríl a Saládín však měli větší štěstí než Nílám: přistáli měkce na pláži u Pevensey Bay vedle domu Rosy Diamondové.

Psal tu knihu přes čtyři roky. Když se ji lidé později snažili zredukovat na pouhou „urážku“, chtělo se mu odpovědět: *Urazit lidi dokáží daleko rychleji*. Jeho oponentům nepřišlo divné ani to, že by seriózní spisovatel strávil desetinu života prací na něčem tak primitivním jako urážka. Bylo to tím, že v něm seriózního autora odmítali vidět. Aby na něj a jeho dílo mohli útočit, bylo nutné ho vykreslit jako špatného člověka, odpadlíka a zrádce, někoho, kdo jde bez skrupulí za slávou a bohatstvím, oportunistu, jehož práce nestojí za řeč a který „zaútočil na islám“ pro svůj osobní zisk. Právě to bylo smyslem oné tolikrát opakované věty: *Udělal to schválně*.

Samozřejmě, že to udělal schválně. Dokázal by snad někdo napsat čtvrt milionu slov jen náhodou? Řečeno s Billem Clintonem, háček byl v tom, co měl kdo na mysli slůvkem „to“. Paradoxní bylo, že po dvou románech, které se přímo týkaly dějin indického subkontinentu, považoval novou knihu za výsledek mnohem osobnějšího, niternějšího zkoumání, za první pokus o dílo, jež by vycházelo z jeho vlastních zkušeností s migrací a proměnou: pro něj samotného to byla

ze všech tří kniha nejméně politická. Pokud šlo o látku odvozenou z příběhu o původu islámu, vyjadřovala podle jeho názoru vůči jeho prorokovi v zásadě obdiv, ne-li přímo úctu. Kniha jej traktovala způsobem, jaký si sám údajně vždycky přál, tedy jako člověka („Posla“), a nikoliv jako božskou postavu (na způsob křesťanského „syna Božího“). Ukázala jej jako muže své doby, jenž byl zároveň touto dobou utvářen, a jako vůdce podléhajícího na jedné straně pokušení a na druhé straně schopného je překonat. „Jakou ideou jsi?“ tázal se román nového náboženství, přičemž tvrdil, že idea, která se odmítla podvolit nebo přistoupit na kompromis, byla ve většině případů zničena, připouštěl však, že ve velmi vzácných případech právě takové ideje změnily svět. Jeho Prorok s kompromisem koketoval, pak jej zavrhl a jeho neústupná myšlenka získala dostatečnou sílu, aby přizpůsobila dějiny své vůli.

Když byl obviněn z urážky poprvé, zaskočilo jej to. Domníval se, že umělecky ztvárnil fenomén zjevení; ztvárnil jej sice z pohledu nevěřícího, ale přesto náležitým způsobem. Jak to mohl někdo považovat za urážlivé? Léta nedůtklivých politických reakcí formovaných vzbouřenými emocemi dala jemu i všem ostatním na tuto otázku odpověď.

Nicméně jeho prorok se nejmenoval Muhammad, žil ve městě, které se nejmenovalo Mekka, a založil náboženství, které se (přínejmenším přesně) nenazývalo islám. Vystupoval navíc pouze ve snech muže, jehož doháněla ztráta víry k šílenství. Tato řada zcizovacích prostředků podle názoru jejich tvůrce poukazovala na fiktivní povahu jeho díla. Pro jeho odpůrce se jednalo o průhledné pokusy zakrýt pravý stav věcí. „Schovává se,“ říkali, „za své beletristické výplody.“ Jako by beletrie byla závojem nebo gobelínem, a člověka, který se podobně jako Polonius za takto chatrný štít pošetile ukryl, bylo možné proklát mečem.

Zatímco psal román, obdržel od Americké univerzity v Káhiře pozvání, aby přijel a promluvil k tamním studentům. Nemohou mu nabídnout příliš, ale kdyby měl zájem, bylo by možné zařídit pro něj několikadenní cestu člunem proti proudu Nilu ve společnosti jednoho z předních egyptologů. Spatřit svět starověkého Egypta byl jeden z jeho velkých nenaplněných snů, a tak odpověděl rychle. „Ideální by bylo, kdybych mohl nejprve dokončit román a přijet až potom,“ navrhl jim. Pak román dopsal, a protože jím byly *Satanské verše*, o cestě do Egypta už nebylo možné uvažovat; musel se smířit s tím, že už nejspíš pyramidy, Memfidu, Luxor, Théby či Abú Simbel nikdy neuvidí. Byla to jedna z mnoha budoucností, o které přišel.

V lednu 1986 mu psaní moc nešlo. Dostal pozvánku na osmačtyřicátý kongres Mezinárodního PEN klubu, který se měl konat v New Yorku a na nějž se později vzpomínalo jako na legendární spisovatelské setkání, a byl vděčný, že má záminku vstát od psacího stolu. Kongres byl přehlídkou zvučných jmen. Prezidentem amerického PEN klubu byl v té době Norman Mailer, který vynaložil veškerý svůj šarm a řečnický um, aby získal finanční prostředky, jež by umožnily více než padesáti předním světovým spisovatelům přijet na Manhattan, diskutovat tu s bezmála stovkou svých amerických protějšků na vznešené téma „Autorská imaginace a imaginace státu“ a vychutnat si víno a vybrané pokrmy v noblesním prostředí Gracie Mansion, chrámu z Dendúru v Metropolitním muzeu umění a dalších lokalitách.

Jako jeden z mladších účastníků kongresu vzhlížel k mnoha svým slavným kolegům s téměř posvátnou úctou. Brodskij, Grass, Oz, Soyinka, Vargas Llosa, Bellow, Carver, Doctorow, Morrisonová, Said, Styron, Updike, Vonnegut, Barthelme a již zmíněný Mailer, to bylo jen několik z hvězd, jež četly ze svých děl a diskutovaly spolu v hotelích Essex House a St. Moritz na Central Park South. Jednoho odpoledne ho fotograf Tom Victor požádal, aby se posadil do jednoho z kočárů sloužících k vyjížděním po parku, a když tak učinil, zjistil, že sedí ve společnosti Susan Sontagové a Czesława Miłosze. Obvykle netrpěl nemluvností, ale během této jízdy toho neřekl mnoho.

Atmosféra byla od počátku vzrušená. K velké nelibosti členů PEN klubu pozval Mailer ministra zahraničí George Shultze, aby promluvil na zahajovacím ceremoniálu v New York Public Library. To vyvolalo protesty v podobě pískotu ze strany jihoafrických spisovatelů Nadine Gordimerové, J. M. Coetzeeho a Sipha Sepamly, kteří vinili Shultze z podpory apartheidu. Jiní spisovatelé včetně E. L. Doctorowa, Grace Paleyové, Elizabeth Hardwickové a Johna Irvinga protestovali proti tomu, že autoři byli zneužiti jako kulisa „pro prezentaci názorů Reaganovy vlády“, jak to vyjádřil Doctorow.

Cynthia Ozicková nechala obíhat petici kritizující bývalého rakouského kancléře židovského původu a účastníka kongresu Bruna Kreiského za to, že se setkal s Arafatem a Kaddáfím. (Kreiského zastánci zdůrazňovali, že během jeho funkčního období Rakousko přijalo více ruských židovských uprchlíků než kterákoliv jiná země.) Během panelové diskuse se Ozicková zvedla v plénu a začala Kreiskému spílat, ten však situaci zvládl s takovým přehledem, že problém rychle pominul.

Mnohé z autorek, které se kongresu účastnily, právem kritizovaly

skutečnost, že v panelech působí jen málo žen. Sontagová a Gordimerová, obě členky panelů, se k tomuto protestu nepřipojily. Susan poukázala na to, že „literatura nemůže zajistit rovnou příležitost pro všechny“. Tato poznámka ani jeho vlastní postřeh, že několik žen v panelech přece jen zastoupeno je, zatímco on je jediným zástupcem jižní Asie, jinými slovy jedné šestiny lidstva, náladu protestujících příliš nepozvedly.

Literatura vyvolávala během oněch newyorských dnů dojem čehosi důležitého, sporům mezi spisovateli se dostávalo široké publicity a zdálo se, že budí zájem i za hranicemi malého knižního světa. John Updike přednesl značně zmatenému publiku sestávajícímu ze světových spisovatelů kvietistickou ódu na modré americké poštovní schránky, všednodenní symboly volné výměny myšlenek. Donald Barthelme byl opilý a Edward Said se choval přátelsky. Na večírku v chrámu z Dendúru stála vedle egyptské svatyně, obklopena kordonem úchvatných a nebezpečně vyhlížejících sandinistů ve slunečních brýlích, Rosario Murillová, básnířka a družka sandinistického prezidenta Nikaraguy Daniela Ortegy. Mladého indického spisovatele (a člena Kampaně za britsko-nikaragujskou solidaritu) pozvala, aby se přijel podívat na válku s *contras* osobně.

Na jednom zasedání byl vtažen do souboje v těžké váze mezi Saullem Bellowem a Günterem Grassem. Seděl vedle německého prozaika, jehož velmi obdivoval a který poté, co Bellow – rovněž jeden z jeho oblíbených – přednesl projev s charakteristickým poukazem na to, jak úspěch amerického materialismu negativně ovlivnil duchovní život Američanů, povstal a poukázal na to, že americký sen už za sebou nechal pěknou řádku obětí, načež se nabídl, že Bellowovi předvede, třeba v jižním Bronxu, skutečnou americkou chudobu. Podrážděný Bellow mu ostře odpověděl. Když se Grass vracel na místo, trásl se vzteky.

„Řekněte něco,“ nařídil autor *Plechového bubínku* zástupci jedné šestiny lidstva. „Kdo, já?“ „Ano. Řekněte něco.“

Ujal se tedy slova a zeptal se Bellowa, proč se tolik amerických spisovatelů vyhnulo – vlastně, provokativněji, „vzdalo“ – úkolu zabývat se tématem obrovské světové moci Ameriky. Bellow se naježil. „Před námi neleží žádné úkoly,“ řekl majestátně. „Jen inspirace.“

Ano, v roce 1986 literatura stále ještě působila jako cosi významného. V oněch posledních letech studené války bylo důležité být svědkem toho, jak východoevropští autoři jako Danilo Kiš, Czesław Miłosz, György Konrád a Ryszard Kapuściński staví své vize proti

sovětskému režimu, který vizi postrádal. Omar Cabezas, náměstek nikaragujského ministra vnitra, který krátce předtím vydal vzpomínky na svoji dráhu sandinistického partyzána, a palestinský básník Mahmúd Darvíš zde formulovali názory, které nebylo v americkém prostředí často slyšet; a američtí spisovatelé jako Robert Stone a Kurt Vonnegut americkou moc skutečně podrobili kritice, zatímco Bellowové a Updikeové nahlíželi do hloubi americké duše. To, co z kongresu učinilo pamětihodnou událost, byly věci závažné, nikoliv povrchnosti. Ano, v roce 1986 působilo ještě přirozeně, když se spisovatelé považovali za „neuznané zákonodárce světa“, jak to kdysi formuloval Shelley, věřilo se, že umění literatury je tou pravou protiváhou moci, a literatura byla vnímána jako ušlechtilá, nadnárodní, multikulturní síla, která dokázala, jak to výstižně formuloval Bellow, „pootevřít vesmír“. Ve zvulgarizovaném a vystrašeném světě o dvacet let později se podobně patetické výroky o lidech považovaných za pouhé slovní rutinéry daly pronášet jen obtížně. Bylo to těžší, ale možná neméně potřebné.

Po návratu do Londýna si vzpomněl na pozvání do Nikaraguy. Možná by mu prospělo, pomyslel si, kdyby hodil své nicotné literární nesnáze za hlavu a vydal se podat zprávu o lidech, kteří se potýkají se skutečnými problémy. V červenci odletěl do Managuy. Když se po několika týdnech vrátil, byl tím, co v Nikaragui viděl, zasažen natolik, že na to nedokázal přestat myslet ani o tom mluvit, a všechny svými zážitky otravoval. Jediným způsobem, jak se z toho dostat, bylo své pocity zapsat. Seděl za psacím stolem jako v transu a za tři týdny napsal devadesát stránek textu. Nebyla to ani ryba, ani rak, na knihu příliš krátké, na článek příliš dlouhé. Poté co text znovu prošel a rozšířil, z něj přece jen vzešel útlý svazek s názvem *Úsměv jaguára*. V den, kdy knihu dokončil, ji doplnil o věnování Robyn Davidsonové (tou dobou byli ještě víceméně spolu) a dal jí text přečíst. Když věnování spatřila, poznamenala: „Mám to chápat tak, že ten román už pro mě nebude?“, a od té chvíle hovor vázl.

Jeho agentce Deborah Rogersová na *Úsměvu jaguára* příliš nesešlo, ale Sonny Mehta z nakladatelství Picador a brzy nato Elisabeth Siftonová v americkém Vikingu ho vydali bez otálení. Na knižním turné po USA mu moderátor rozhlasové talk show v San Francisku, popuzený tím, že kniha odsuzovala americkou ekonomickou blokádu Nikaraguy a podporu Reaganovy vlády milicím *contras*, jež bojovaly

proti sandinistům, položil otázku: „Pane Rushdie, do jaké míry jste loutkou v rukou komunistů?“ Jeho překvapený smích – bylo to v žitém vysílání – rozhněval moderátora víc než jakákoliv odpověď.

Největšího zážitku se dočkal, když s ním dělala rozhovor Bianca Jaggerová, sama Nikaragujka, pro časopis *Interview*. Kdykoliv zmínil jméno nějaké významné osobnosti, ať už z levé nebo pravé části politického spektra, Bianca bezvýrazně prohodila: „Jo, s tím jsem kdysi chodila.“ To byla Nikaragua. Země byla malá a její elita ještě menší. Bojovníci na obou stranách spolu chodili do školy, byli členy této elity a navzájem znali své příbuzné či dokonce, jak tomu bylo v případě rozdělené dynastie Chamorrů, pocházeli z téže rodiny; a každý s každým chodil. Biančina (nezapsaná) verze událostí by byla zajímavější – a rozhodně zasvěcenější – než jeho vlastní.

Jakmile *Úsměv jaguára* vyšel, vrátil se k svému problematickému románu a zjistil, že problémy z velké části zmizely. Nepsal knihu jako obvykle popořádku. Vložené pasáže – příběh vesnice, která vešla do moře, popis imáma, který revoluci nejprve vedl a pak pozřel, a později tak problematické snové sekvence zasazené do písčitého města Džáhlíje (jehož jméno bylo odvozeno od arabského výrazu pro čas „nevědomosti“ před příchodem islámu) – byly napsány nejdříve, a dlouho mu nebylo jasné, jak je zapojit do hlavního rámce vyprávění, příběhu Saládína a Džibríla. Teď však zjistil, že přestávka v práci mu prospěla, a pustil se znovu do psaní.

Čtyřicítka měla svou váhu. Ve čtyřiceti dosáhl muž skutečné dospělosti, byl si sám sebou jistý a připadalo mu, že stojí nohama pevně na zemi. O svých třicátých narozeninách se považoval za ztroskotance a byl zoufale nešťastný. O čtyřicátinách, v zlatavém červnovém odpoledni u Bruce Chatwina, v lesnatém kraji nedaleko Oxfordu, se nacházel uprostřed svých literárních přátel – Angely Carterové, Nuruddina Faraha, Billa Buforda, šéfredaktora *Granty*, své redaktorky Liz Calderové z nakladatelství Jonathan Cape (tehdy ještě nezávislého a nepohlčeného koncernem Random House) a Bruce samotného – a byl šťastný. Zdálo se, že život se vyvíjí tak, jak si jej vysnil, a on pracoval na knize, která mu připadala být z formálního i intelektuálního hlediska jeho nejambicióznějším dílem, a měl dojem, že překážky v této práci byly konečně překonány. Budoucnost vyhlížela radostně.

Blížilo se čtyřicáté výročí nezávislosti Indie – „Salimovy čtyřicáté narozeniny“ –, a jeho známá Jane Wellesleyová, televizní producentka

a další z hostů oslavy jeho narozenin, ho přesvědčila, aby pro Channel Four napsal a uvedl celovečerní dokument o „stavu země“. Usoudil, že je třeba se co možná nejlépe vyhnout veřejným a politickým osobnostem, a napadlo ho vytvořit portrét Indie čtyřicet let po jejím vzniku a zamyšlení nad „představou Indie“ prostřednictvím toho, jak ji vnímají čtyřicetiletí Indové – ne přímo děti půlnoci, ale v každém případě děti narozené v roce svobody. Vydal se na svou nejdelší indickou cestu od doby, kdy zemi před více než deseti lety křížem krážem procestovali s Clarissou, a připadal si během ní stejně nenasytný jako předtím. Z indického rohu hojnosti se na něj znovu vyřinul proud příběhů. *Žaval mne jimi*, říkal si, *abych se mohl přecpat a pak zemřít*.

Hned na počátku projekt téměř zkrachoval vinou nedostatku taktu na straně filmařů. Natáčeli v domě jakéhosi dillíského krejčího, v jedné z chudších částí města. Bylo horko a štáb si po několika hodinách udělal přestávku. Z dodávky přinesli basy ledových nápojů a rozdali je všem s výjimkou krejčího a jeho rodiny. Zeptal se režiséra Geoffa Dunlopa, jestli si mohou na chvíli promluvit, a na střeše domu, kam spolu vyšli, mu řekl, že pokud okamžitě nezjedná nápravu, nemohou počítat s jeho další účastí, a jestliže se něco podobného stane ještě jednou, bude to znamenat definitivní konec spolupráce. Napadlo ho zeptat se ještě, jaký poplatek byl zaplacen za povolení k natáčení. Geoff uvedl sumu v rupiích, která po převodu na libry vyšla na velmi nízkou částku. „V Anglii byste platili podstatně víc,“ řekl na to. „Měli by dostat tolik, kolik dáváte normálně.“ „Ale to by v Indii bylo celé jmění,“ řekl Geoff. „To není vaše věc,“ odpověděl. „K lidem tady se musíte chovat stejně jako k těm doma.“ Na chvíli mezi nimi zavládlo nerozhodné mlčení. Pak Geoff řekl: „Fajn,“ a vrátili se dolů. Krejčímu a jeho rodině nabídli vychlazenou coca-colu a zbytek natáčení proběhl hladce.

V Kérole ho uchvátilo vystoupení slavného místního vypravěče. Zajímavé na něm bylo, že porušovalo všechna pravidla. „Začněte na začátku,“ říkal Srdcový král rozčilenému a popletenému Bílému králíkovi v *Alence v říši divů*, „a pokračujte, až přijdete ke konci, pak přestaňte.“ Ať už byl autorem těchto pravidel kterýkoliv ze srdcových králů, příběhy se měly vyprávět podle nich, na kéralské scéně pod širým nebem tomu ale bylo jinak. Vypravěč míchal jeden příběh s druhým, nezdědka odbočoval od hlavní linie, vyprávěl vtipy, zpíval, dával příběhy propojoval s politickými komentáři, pronášel k publiku osobní poznámky a vůbec se choval, jak neměl. Diváci navzdory tomu

nevstali a znechuceně neodešli. Nesyčeli na vypravěče, nepískali ani po něm neházeli zeleninou nebo židlemi. Obecenstvo místo toho řvalo smíchy, zoufale plakalo a napjatě sledovalo, co říká, až do samého konce jeho vystoupení. Bylo tomu tak navzdory vypravěčovu žonglování s příběhy, nebo *díky němu*? Dokázal ten pyrotechnický vypravěčský styl nakonec posluchače strhnout mnohem víc než způsob, jemuž dával přednost Srdcový král, a platilo tedy, že ústní podání příběhů, tato nejpradávnější z narativních forem, přežilo proto, že si osvojilo složitost a hravost a odmítlo princip linearity? Pokud ano, znamenalo to, že jeho vlastním úvahám o tom, jak psát, se během onoho teplého keralského večera dostalo jasného potvrzení.

Dáte-li obyčejným lidem hlas a dostatek času, aby se jím mohli vyjádřit, začne z nich prýstit působivá poezie každodennosti. Muslimská žena z bombajského slumu přemítala o tom, zda budou děti ochotné se o ni starat, až zestárne. „Až budu stará a budu muset chodit o holi, uvidí se, co udělají.“ Na otázku, co pro ni znamená být Indkou, odpověděla, že prožila v Indii celý život, a „až umřu a dají mě do hrobu, budu v Indii“. Mile se usmívající keralská žena, komunistka, se po celodenní dřině na rýžovém poli vracela domů, kde její mnohem starší manžel seděl na verandě a za úplaty balil levné cigarety. „Od doby, kdy jsem se vdala,“ řekla stále s úsměvem a na doslech od manžela, „jsem neprožila jediný radostný den.“

Občas dostalo natáčení přídech grotesky. Jediným politikem, s nímž dělal rozhovor, byl Čaggán Bhudžbal, první bombajský starosta, který byl členem maráthské nacionalistické a hinduistické komunalistické strany Šivsény, známé svými gangsterskými praktikami a vedené bývalým politickým karikaturistou Balem Thackeraym. Bhudžbal byl sám chodící politickou karikaturou. Dovolil televiznímu štábu, aby ho doprovázel na slavnost Ganpati a podal svědectví o tom, jak se oslava boha Ganéše, jež kdysi sváděla dohromady příslušníky všech náboženských směrů, proměnila v násilnickou neonacistickou demonstraci hinduistické moci. „Klidně o nás řekněte, že jsme fašisté,“ prohlásil. „My *jsme* fašisté. A klidně řekněte, že jsme i rasisté. My *jsme* rasisté.“ V kanceláři měl na psacím stole telefon v podobě zelené plastové žáby. Výtečný kameraman pořadu Mike Fox ho nenápadně natočil. Při prohlídce nesestříhané verze se ale rozhodli žabu vypustit. Bylo nemožné nepocítit jistou náklonnost k muži, který úporně hučí do zelené žáby. Nechtěli, aby diváci tento dojem získali, a tak žabu vystříhli. Nic však není bez užitku. Žába, spolu se jménem *Méndak* (žába), nakonec našly uplatnění v románu *Maurův poslední vzdech*.

Na velké mešitě Džuma masdžid ve Starém Dillí vlály černé vlajky na znamení smutku nad muslimy zabitými ve městě Mérath. Chtěl v mešitě natáčet, a starý imám Bucháří, známý jako ultrakonzervativec a buřič, se setkáním vzhledem k jeho muslimskému jménu souhlasil. Setkal se s imámem na jeho „zahradě“, přísně střežené parcele pokryté jen hlínou a kamením bez stébla trávy. Imám, statný a divoce vyhlížející muž s mezerami mezi zuby a vousy přibarvenými henou, seděl v křesle s roztaženými nohama a hromadou zmuchlaných bankovek na klíně, obklopen houfem strážců. Vedle něj stála prázdná sedačka z proplétaného rákosu. Zatímco mluvil, rupiové bankovky jednu po druhé uhlazoval a stácel do ruliček připomínajících cigarety, jež balil jiný stařec na verandě v Kérale. Když byl s bankovkou spokojen, zastrčil ji do jednoho z otvorů ve spodní části sedačky, která se rupiovými cigaretami rychle plnila, přičemž bankovky nejvyšších hodnot byly imámovi nejbližší a ty nejnižší nejdále. „Ano,“ řekl. „Můžete natáčet.“ Po vydání Chomejního *fatvy* promluvil tentýž imám Bucháří proti autorovi *Satanských veršů* z místní kazatelny, aniž tušil, že se kdysi setkali a víceméně srdečně spolu pohovořili. Udělal ale chybu. Jméno autora si nezapamatoval správně a odsoudil místo něj Sálmana Churšída, předního muslimského politika. Do nepříjemné situace se tím dostali oba, imám i „nesprávný Salman“.

V Kašmíru strávil několik dnů s putovní hereckou společností, která předváděla *bhánd pather*, doslova „klaunské příběhy“ na motivy kašmírských dějin a legend, jednou z posledních takových divadelnických skupin, které mezitím vyostřená politická situace a násilí, ale i filmy a televize odsoudily k pouhému živoření. Její členové obširně popisovali své osudy a nešetřili kritikou autoritářsky vystupujících indických vojenských a bezpečnostních sil, ale jakmile se rozběhla kamera, začali lhát a v obavě z následků záznamu jejich upřímných projevů tvrdili: „Indickou armádu máme opravdu rádi.“ Vzhledem k tomu, že natočit jejich skutečný portrét nebylo možné, musel je z konečné verze dokumentu vystříhnout, nikdy ale nezapomněl na ony nezaznamenané příběhy, na mýtinu zaplněnou dětskými akrobaty a provazochodci, kde se civičila příští generace „klaunů“, kteří už nejspíš nebudou mít pro koho hrát a možná dokonce v dospělosti vymění divadelní meče za skutečné zbraně islámského džihádu. Po mnoha letech sehráli významnou roli v jeho „kašmírském románu“ *Klaun Šalimar*.

Nejvýmluvnější ze všech svědků byla R., sikhská žena z dillíského činžáku, jejíž manžel a děti byli před jejími zraky zabiti davem

podněcovaným, ne-li přímo vedeným předáky Kongresové strany, kteří se tak „pomstili“ celé sikhské komunitě za atentát na Indiru Gándhiovou, spáchaný 31. října 1984 dvěma jejími sikhskými osobními strážci, Beantem Singhem a Satvantem Singhem. Oba byli příslušníky sikhského separatistického hnutí a ministerskou předsedkyní zabili v odvetě za útok na sikhský Zlatý chrám, kde se s množstvím ozbrojenců ukrýval vůdce hnutí Sant Džarnail Singh Bhindráválé. Tři roky poté našla vdova R. důstojnost a sílu prohlásit: „Nechci pomstu, násilí ani Chálistán. Chci jen spravedlnost. To je všechno.“

K jeho překvapení mu indické úřady nedovolily ženu ani jakýkoliv jiný materiál týkající se zabíjení sikhů natočit. Její svědectví se mu však podařilo získat na zvukové nahrávce a ve filmu pak byla její fotografie spolu se snímky dalších vdov součástí fotomontáže, která byla snad ještě působivější než její filmový záběr. Indický zastupitelský úřad v Londýně reagoval pokusem donutit Channel Four, aby vysílání dokumentu zrušil. Film byl navzdory tomu odvysílán podle plánu. Bylo neuvěřitelné, že indická vláda se v rámci snahy zakrýt podíl vlád-noucí strany na zvěrstvech, během nichž zahynulo mnoho tisíc sikhů, snažila potlačit svědectví nikoliv teroristy, nýbrž oběti terorismu, a chvályhodné, že televizní stanice projevila odvahu a z principiálních důvodů nátlak odmítla.

Opouštěl Indii s pocitem přesycení, plný nápadů, sporů, obrazů, zvuků, pachů, tváří, příběhů, smyslnosti, intenzity a lásky. Tehdy to ještě nevěděl, ale byl to začátek dlouhého vyhnanství. Poté co se Indie stala první zemí na světě, která zakázala *Satanské verše*, odmítla mu také udělit cestovní vízum, které jako občan Velké Británie k návštěvě potřeboval. Dvanáct a půl roku mu nemělo být dovoleno se tam znovu vydat, *vrátit se domů*.

O otcově rakovině se dozvěděl v době, kdy se film, pojmenovaný *Půl-noční hádanka*, nacházel právě ve střižně. Jeho švagr Safván, který si vzal jeho nejmladší sestru Nabílu (známou v rodině jako „Guldžam“, miláček), mu zavolal z Karáčí a oznámil, že Anís má mnohočetný myelom, rakovinu kostní dřene. Podstupoval léčbu, ale nedalo se už mnoho dělat. Lék Melphalan mu mohl život prodloužit o několik měsíců a snad i let, kdyby na něj jeho organismus dobře reagoval. To zatím nebylo jasné, takže se dalo jen těžko odhadovat, kolik času mu zbývá. „Co mám dělat?“ přemítal nahlas. „Snad bychom měli se Samín přijet každý zvlášť, aby tam s matkou byl vždycky alespoň

jeden z nás.“ (Samín se mezitím vrátila do Londýna, kde pracovala v oblasti komunitních vztahů.) Po krátké odmlce řekl Safván vážně: „Salmane, prostě přijď. Nasedni na letadlo a přijď.“ Probral to s Jane Wellesleyovou a Geoffem Dunlopem, a oba okamžitě souhlasili. „Jen jeď.“ O dva dny později dorazil do Pákistánu a domů přijel právě včas, aby byl s otcem posledních šest dnů jeho života.

Byly to dny plné lásky, jakýsi návrat k nevinnosti. Umínil si, že z paměti vymaže všechny ošklivé věci: rodičovské hádky z dětství, opilecké urážky, kterým byl vystaven v lednu jednašedesátého roku v londýnském hotelu Cumberland, i den, kdy dal vlastnímu otci pěstí do zubů. Bylo mu tenkrát dvacet a Anísova alkoholická běsnění už náhle nedokázal unést, zejména proto, že tentokrát byla terčem útoku matka. Udeřil otce a vzápětí jej napadlo: *bože, teď mi to vrátí*. Anís nebyl vysoký, ale vládl značnou silou a ruce měl svalnaté jako řezník, takže rána by s ním nepochybně zamávala. Anís však syna neudeřil, jen zahanbeně mlčky odkráčel. Na ničem z toho nyní nezáleželo. Anís ležící v Ághá Chánově nemocnici v Karáči už veškerou sílu pozbyl. Tvář měl unavenou a tělo vyhublé. Působil laskavě a zdálo se, že je smířen s osudem. „Od začátku jsem jim říkal, že to je rakovina,“ poznamenal. „Ptal jsem se jich: kam se všechna ta krev poděla?“ Kdysi dávno Aníse při čtení *Děti půlnoci* pobouřila postava „Ahmada Sináího“, otce, který měl také problémy s alkoholem. Odmítal se synem mluvit a hrozil, že se rozvede s manželkou za to, že „chlapce navedla“. Uklidnil se, teprve když kniha zaznamenala úspěch a jeho přátelé mu volali, aby mu blahopřáli. Salmanovi řekl: „Když máš na klíně děcko, občas tě počurá, ale odpustíš mu to.“ Syn to vnímal jako urážku, a napětí mezi nimi přetrvávalo. To vše bylo teď pryč. Anís držel syna za ruku a šeptal mu: „Zlobil jsem se, protože každé slovo, které jsi napsal, bylo pravdivé.“

Během následujících dnů pracovali na obnově vzájemné lásky, dokud se nevrátila a znovu jim cele nepatřila, jako by se nebyla nikdy ztratila. Proust se ve svém slavném románovém cyklu pokusil zachytit minulost nikoliv prostřednictvím zkreslujícího prizmatu paměti, nýbrž takovou, *jaká opravdu byla*. Jim se nyní podařilo cosi podobného s láskou. *L'amour retrouvé*. Jednoho odpoledne vzal něžně do ruky holicí strojek a oholil otci tvář.

Anís byl slabý a po několika dnech vyslovil přání, aby se mohl vrátit domů. Dům v Karáči, moderní budova se zvýšeným podlažím, byl pravým opakem bombajské vily Windsor. Na dně prázdného bazénu sedávaly v malé kaluži zelené vody žáby a celou noc kvákavě

vyzpěvovaly. V době, kdy byl Anís ještě zdravý, ho jejich projevy jedné noci začaly dohánět k šílenství, a tak seběhl z ložnice dolů a začal do žab mlátit gumovou ploutví. Několik jich omráčil, ale žádnou nezabil. Do rána přišly všechny k sobě a odskákal pryč. I ony byly zřejmě gumové.

Ted' už Anís do své ložnice nedokázal vyjít. Ustlali mu v jeho pracovně v přízemí, kde ležel obklopen knihami. Ukázalo se, že je na mizině. V levém horním šuplíku jeho psacího stolu našli pár svazků pětisetrupiových bankovek – veškeré peníze, které po něm zůstaly. Na bankovních účtech zůstaly jen dluhy. Také hypotéka na dům nebyla ještě zcela splacena. Byl na dně.

Safván, Guldžamin manžel a úspěšný inženýr elektrotechniky, mu při večeri vyprávěl zvláštní příběh. Tvrdil, že osobně propašoval do Pákistánu nejrychlejší počítač na světě, takzvaný FPS neboli Floating Point System, vybavený „přístupovým systémem“ VAX. Dokázal údajně provést sedmdesát šest milionů výpočtů za vteřinu. Lidský mozek jich zvládl jen osmnáct. „Ani špičkové běžné počítače,“ řekl Safván, „neprovedou víc než milion.“ Pak dodal, že FPS je nezbytně potřeba k vývoji islámské jaderné pumy. Dokonce i ve Spojených státech bylo těchto počítačů jen kolem dvaceti. „Kdyby se zjistilo, že jeden máme v našem skladu v Láhauru,“ řekl s úsměvem, „znamenalo by to konec veškeré mezinárodní pomoci Pákistánu.“

To byl Pákistán. Během své návštěvy byl uzavřen v bublině rodiny a pár přátel, kteří byli spíše letitými přáteli Samín, ne jeho. Vně bubliny se rozkládala země, kterou vždy vnímal jako cosi zcela mu cizího. Čas od času v něm podobné zprávy, které z ní přicházely, vzbudily nutkání nasednout na první letadlo a už se nevrátit. Nositeli těchto zpráv byli bez výjimky laskaví, usměvaví lidé, a v rozporu mezi jejich povahou a skutky spočívala schizofrenie, která trhala celou zemi na kusy.

Safván a Guldžam se nakonec rozešli, a krásná dívka se začala pozvolna sesouvat po dlouhé šikmé ploše, na jejímž konci se nacházelo extrémní, šokující stadium obezity, psychické potíže a drogy. Když jí bylo kolem pětácti, našli ji jednoho dne v posteli mrtvou. Byla ze čtyř sourozenců nejmladší a první, která odešla. Jelikož měl vstup do země zakázán, nemohl se jejího pohřbu zúčastnit, tak jako mu předtím nebylo dovoleno pohřbít vlastní matku. Po smrti Nagín napsaly jisté pákistánské noviny, že všichni, kdo se s ní přišli naposledy rozloučit, by měli prosit Boha o odpuštění, protože byla matkou odpadlíka. Také proto neměl Pákistán v lásce.

Anísova chvíle přišla uprostřed noci na 11. listopadu 1987, ani ne dva dny po jeho návratu z nemocnice. Bylo třeba, aby mu Salman pomohl dojít na toaletu, a poté, co z něj vyšel černý průjem, omýt ho. Nato se Anís vyzvracel do kbelíku, byl naložen do auta a Samín s ním uháněla zpět do nemocnice. Později si říkal, že ho měli nechat doma a umožnit mu tichý odchod ze života, ale v té chvíli si všichni namlouvali, že mu hospitalizace zachrání život a on s nimi pobude o něco déle. Bylo by bývalo lépe ušetřit ho v oněch posledních chvílích utrpení, jež mu způsobily elektrické šoky. Ušetřen ale nebyl, pokus se nezdařil, a pak odešel navždy a Nagín se navzdory všemu soužení, jež jí po léta manželství přinášelo, zhroutila s nářkem: „Přisahal, že mě nikdy neopustí, a teď je pryč, co budu dělat?“

Objal matku kolem ramen. Bude se teď o ni starat.

Ághá Chánova nemocnice, nejlepší zdravotnické zařízení v Karáčí, poskytovala ismáílovcům léčbu bezplatně, pro příslušníky ostatních islámských sekt však byla extrémně drahá. Proč ne, říkal si. Otcovo tělo vydali teprve po zaplacení účtu. Měl u sebe naštěstí kreditní kartu, a tak byl schopen otce z nemocnice vykoupit. Když ho přivezli domů, na prostěradle byl stále ještě patrný otisk jeho těla a na podlaze ležely jeho staré pantofle. Vzápětí dorazili rodinní příslušníci a přátelé, protože v místním horkém klimatu bylo nezbytné tělo pohřbít během několika málo hodin. Jako syn se měl postarat o vše, co bylo třeba, ale cítil se v té cizí zemi bezmocný a nevěděl, kam se obrátit, a tak hřbitov, máry a mullu z místní mešity, moderní betonové budovy připomínající geodetickou kopuli Buckminstera Fullera – jehož přítomnost byla povinná – sehnali Samínini přátelé.

Umyli Anísovo tělo – poprvé v životě ho spatřil nahé – a zřízenec ho zašil do plátna. Hřbitov byl nedaleko, a když dorazily máry vonící květinami a hoblinami santalového dřeva, hrob byl již připraven. Hrobník stál u nohou, zatímco on sestoupil na dno na straně, kam měla přijít hlava, a spustili Aníse dolů. Stát v otcově hrobě a s rukou vsunutou pod zahalenou hlavu mrtvého ji položit na místo posledního odpočinku byl nesmírně silný okamžik. Bylo mu smutno z toho, že otec, vzdělaný muž se značným rozhledem, narozený v Ghalíbově *mahalle* Ballímárán ve Starém Dillí a po dlouhá desetiletí šťastný občan Bombaje, skončil tak nedůstojně – na místě, které mu nesvědčilo a kam zjevně nepatřil. Anís Ahmad Rushdie se dočkal zklamání, ale přinejmenším odešel ze světa s vědomím, že je milován. Když vylézal z hrobu, strhl si nehet na palci levé nohy, a v místní Džinnáhově nemocnici si musel nechat píchnout protitetanovou injekci.

Během následujících let se Anís k synovi zhruba jednou měsíčně vracel ve snech. Vystupoval v nich vždy jako laskavý, vtipný, moudrý a chápavý otec: ten nejlepší, jakého si mohl přát. Napadlo ho, že jejich vzájemný vztah po Anísově smrti zaznamenal ve srovnání s dobou, kdy byl otec ještě naživu, značné zlepšení.

Také Saládín Čamča v *Satanských verších* to neměl s otcem, Čangézem Čamčávalou, právě snadné. V původní verzi textu Čangéz rovněž zemřel, ale jeho syn se nestačil vrátit do Bombaje včas, aby ho ještě zastihl živého, a tak mu nezbylo než nést břemeno vzájemného nevyřešeného konfliktu dále. Pro něj samého bylo štěstí a hluboký prožitek oněch šesti dnů strávených s otcem tím nejdůležitějším, co si z Karáči do Londýna přivezl. Učinil zásadní rozhodnutí: Saládínovi a Čangézovi umožnil prožít totéž. Popisoval přitom smrt vlastního otce, od níž dosud neuplynulo mnoho času. Kladl si otázku, zda je to etické. Nebylo to neslušné, morbidní, upírské? Neznal odpověď. Řekl si, že kdyby dostal během psaní pocit, že se dopouští čehosi odporného, příslušné stránky zničí a vrátí se k původní verzi.

Mnohé z toho, co popisoval, odpovídalo skutečnosti, včetně podrobného výčtu léků, které musel Anísovi v oněch posledních dnech dávat. „Kromě každodenní tablety Melphalanu měl [Čangéz] předepsán celý arzenál léků proti ničivým vedlejším účinkům rakoviny: chudokrevnosti, přetížení srdce a tak dále. Čtyřikrát denně po dvou tabletách Isosorbidu; třikrát denně jednu tabletu Furosemidu; dvakrát denně šest tablet Prednisolonu.“ A tak dále. Agarol, Spironolacton, Allopurinol. Armáda zázračných léčiv vpochozovala ze skutečnosti do fikce.

Psal o tom, jak otce holil – tedy jak holil Saládín Čangéze –, a o trpělivé odvaze umírajícího tváří v tvář smrti. „*Nejprve se člověk do svého otce znovu zamiluje a pak se ho naučí také obdivovat.*“ Psal o černém průjmu, zvracení, o elektrošocích, o povlečení a pantoflích, o mytí těla a pohřbu. A napsal také: „*Učí mě, jak umírat,* pomyslel si Saláhuddín. *Neodvrací zrak, ale hledí smrti přímo do tváře.* V žádném okamžiku svého umírání Čangéz Čamčávala nevyslovil jméno Boha.“

Stejně zemřel i Anís Ahmad Rushdie.

Neměl dojem, že při psaní té pasáže čehokoliv zneužil. Působila spíše jako projev úcty. Když ji dopsal, věděl, že v knize zůstane.

V den, kdy se vydal z Londýna za otcem, našla Marianne v jedné z kapes jeho kalhot útržek papíru. Jeho rukou na něm bylo napsáno jméno Robyn a verš z jedné písně Beatles: *vzrušuje mě jako žádná jiná*. Nevzpomínal si, že by ta slova kdy psal, a nevěděl ani, jak dlouho papírek v kapse nosil – neviděl se s Robyn už víc než rok a útržek pravděpodobně pobýval v kalhotách ještě déle –, Marianne však začala žárlit a rozloučili se stroze. Měli v plánu, že oslaví v Paříži jeho čtyřicátiny, z toho však nyní kvůli Anísově nemoci sešlo.

Byl stále ještě pod vlivem emocí vyvolaných Anísovou smrtí, když Marianne požádal – došlo k tomu během mezistátního telefonického hovoru –, aby si ho vzala. Souhlasila. Třiadvacátého ledna 1988 byli oddáni na radnici ve Finsbury, svatební hostinu s přáteli uspořádali u Fredericka v Islingtonu a noc strávili v Ritzu. Po letech se dozvěděl, že Samín a jeho nejbližší přátelé měli už tehdy neblahé tušení, že manželství dlouho nevydrží, ale nevěděli, jak ho od něj odradit.

O čtyři dny později si poznamenal do deníku: „Jak snadné je zničit člověka! Nepřítel, kterého sis stvořil: jak snadné je ho rozdrtit, jak rychle se hroutí! Zlo: snadnost je to, čím svádí.“ Později si nemohl vzpomenout, proč si tu myšlenku zapsal. Bezpochyby se týkala jistého aspektu rozepsaného textu, přestože do konečné verze se nedostala. O rok později mu to připadalo jako – ano, jako proroctví.

Zapsal si také: „Pokud někdy navzdory citovým otřesům, rozvodu, stěhování, knize o Nikaragui, indickému filmu atd. *Satanské verše* dokončím, bude tím hotov první ‚podnik‘, tj. pojmenování toho, z čeho jsem utvořen. Pak už nebude o čem psát – až na to vše, z čeho se skládá lidský život.“

V úterý 16. února 1988 v 16.10 si do deníku velkými písmeny napsal: „JSEM NA KONCI.“ Ve středu 17. února učinil poslední drobné změny a „prohlásil knihu za hotovou“. Ve čtvrtek nechal zhotovit fotokopie a donesl knihu do agentury. Samín a Pauline začaly *Satanské verše* číst o víkendu. Samín je dočetla v pondělí a většina knihy se jí velmi líbila. Popis Čangézovy smrti ji však silně rozrušil. „Cítila jsem pořád potřebu říct: Já jsem tam byla taky. Tohle neřekl tobě, ale mně. Tohle jsem pro něj udělala já, a ne ty.“ Ale tys mě z toho vynechal, a teď si budou všichni navždycky myslet, že se to stalo tak, jak jsi to popsal.“ Nevěděl, jak se takovému obvinění bránit. „To nic,“ řekla mu pak. „Řekla jsem, co jsem chtěla, a nějak se s tím už popasuju.“

Když kniha opustí psací stůl svého autora, promění se. Změní se nenávratně dokonce ještě předtím, než ji kdokoliv přečte, než oči jiných než toho, kdo ji napsal, pohlédnou na první větu. Stala se knihou, kterou lze číst, která již nepatří svému tvůrci. V jistém smyslu získala svobodnou vůli. Bude putovat světem, a její autor s tím nic nesvede. I on sám, když hledí na její věty, je nyní, když jsou dostupné ostatním, čte jinak. Vypadají jako jiné věty. Kniha vyšla do světa a svět ji přepracoval.

Z domova odešly i *Satanské verše*. Jejich proměna vyvolaná konfrontací se světem za hranicemi autorova psacího stolu měla být zcela extrémního rázu.

Během jejich psaní měl na zdi nad psacím stolem připíchnutý lístek s poznámkou, která byla určena jemu samotnému. „Psát knihu znamená podepsat jakousi faustovskou smlouvu naruby. Chce-li člověk dosáhnout nesmrtelnosti nebo alespoň slávy u budoucích pokolení, ztrácí, nebo si přinejmenším zničí skutečný každodenní život.“

II

„Rukopisy nehoří“

„Povězte mi, proč vám Markétka říká ‚Mistře‘?“ vyptával se mág.
Tázaný s úsměvem vysvětloval:
„To je omluvitelná slabost. Příliš přecenila můj román.“
„Román, o čem?“
„O Pilátovi Pontském.“
„O čem? O kom?“ ujišťoval se znovu, když se dost nasmál, jako by nevěřil svým uším. „To je fantastické! V dnešní době? A to jste si nemohl zvolit lepší námět? Ukažte mi to svoje dílo,“ a napřáhl ruku.
„Bohužel, nemohu vám posloužit,“ přiznal se Mistr, „já je totiž spálil.“
„Nezlobte se, ale nevěřím vám,“ namítl mág, „každý ví, že rukopisy obvykle dobře nehoří.“ A otočil se ke Kňourovi. „Dej sem román.“
Kocour seskočil na zem a tu všichni zpozorovali, že seděl na objemném rukopisu. Popadl jeden exemplář a s úklonem ho podal Wolandovi. Markéta se roztřásla a znovu plačtivě vykřikla:
„To je on! To je ten rukopis!“

– Ďábel Woland vrací v *Mistrovi a Markétce* Michaila Bulgakova Mistrovi jeho zničený román

V časných ranních hodinách 15. února 1989 se převaloval v posteli vedle své spící ženy. Dopoledne ho měl navštívit důstojník z oddílu A Zvláštního oddělení Metropolitní policie, které mělo na starosti veškerou ochranu osob na území Británie (s výjimkou královské rodiny, o níž se staral speciální tým). Zvláštní oddělení bylo založeno roku 1883 jako Zvláštní oddělení pro Irsko za účelem boje proti Irskému republikánskému bratrstvu, jehož následovníci z řad Prozatímní IRA také donedávna představovali hlavní hrozbu pro politiky – předsedu vlády, ministra obrany, ministra zahraničí, ministra pro Severní Irsko a aktivně vystupující poslance –, kterým oddělení poskytovalo ochranu. Terorismus se však diverzifikoval a ti, kdo s ním bojovali, se museli postavit novým protivníkům. Čas od času žádali o ochranu

předáci židovské komunity ohrožovaní islamisty. Teď se k nim přidal i prozaik stížený nespavostí v bytě na Lonsdale Square. Mulla napřáhl z opačné strany světa svou dlouhou paži, aby ho připravil o život. Něco takového musela řešit policie.

Zástupce oddělení měl přijít se zpravodajským důstojníkem a společně mu měli oznámit, jaká bezpečnostní rozhodnutí byla v souvislosti s jeho ohrožením přijata. *Ohrožení* byl technický termín a neznamenal totéž co *riziko*. *Stupeň ohrožení* byl obecný, ale *stupně rizika* specifické. Stupeň ohrožení jednotlivce mohl být vysoký a bylo třeba, aby jej stanovily zpravodajské služby, ale stupeň rizika spojeného s konkrétním jednáním téže osoby mohl být mnohem nižší, například nebylo-li známo, co a kdy má v plánu. Hodnocení rizik bylo úkolem týmu policejní ochrany. Jednalo se o pojmy, které si bude muset osvojit, neboť hodnocení ohrožení i rizika mělo od nynějška utvářet jeho každodenní život. Mezitím se v myšlenkách obíral ostrovem Mauricius.

Deset dní poté, co odevzdal *Satanské verše*, dokončila Marianne svůj nový román *John Dollar*, v němž mimo jiné popisovala kanibalismus mezi skupinou osob, jež se ocitly na pustém ostrově, a který tvrdšíjně nazývala – podle něj nesoudně – „feministickým *Pánem much*“. Během večere u příležitosti udělení Man Bookerovy ceny za rok 1988 – *Satanské verše* skončily jako druhé za *Oscarem a Lucindou* Petera Careyho – jej dokonce těmito slovy popsala samotnému Williamu Goldingovi. To bylo nesoudné zcela určitě. Dva dny poté, co text knihy předala nakladatelství, odletěli spolu s její dcerou Larou Porzakovou, studentkou na Dartmouth College a začínající fotografkou, na dovolenou na Mauricius. To naštěstí pustý ostrov nebyl, takže se na jídelním lístku žádné kanibalské pochoutky nevyskytovaly. Byla to jeho vůbec první zkušenost s dovolenou v podobném „ostrovním ráji“ a na trochu lenošivého hédonismu se těšil; román ho vyčerpал důkladněji než cokoliv z toho, co napsal předtím. Zatímco se váleli na pláži, Andrew Wylie v New Yorku a Gillon Aitken v Londýně rozeslali na příslušné adresy text *Satanských veršů* a kola nakladatelského průmyslu se začala otáčet. Plaval ve vodě tak teplé, že když do ní člověk vstupoval, nezaznamenal žádnou změnu teploty, pozoroval tropické západy slunce, popíjel nápoje s ovocem a zapáchnutými deštníčky, večerel lahodné místní ryby zvané *sacréchien* a myslel přitom na Sonnyho Mehtu z nakladatelství Knopf, Petera Mayera z Penguin Books a redaktory v nakladatelstvích Doubleday, Collins a jinde, jak jeho dlouhý, zvláštní román čtou. Sám si přivezl balík knih, které se chystal přečíst, případně přečíst podruhé, aby ustavičně nemyslel

na nadcházející aukci. Nemohl se dočkat, až se dozví její výsledek, ale během těchto idylických dnů, kolébán vlnami Indického oceánu, si nedokázal představit, že by se něco mohlo pokazit.

Měl věnovat pozornost ptákům. Mrtvým nelétavým ptákům, kteří nedokázali uletět predátorům, a ti je roztrhali na kusy. Mauricius byl světovou metropolí, vyhlazovacím táborem a hromadným hrobem těchto vyhynulých nelétavých ptáků.

„L'île Maurice“ nebyl až do sedmnáctého století osídlen, což bylo u ostrova takové velikosti neobvyklé. Žilo tam však pětáctýřicet druhů ptáků, z nichž mnozí se nebyli schopni odlepit od země; patřili k nim mimo jiné chřástal rezavý a blboun nejnepříjemnější. Pak přišli Holanďané; pobývali na ostrově jen v období 1638–1710, ale v době jejich odchodu byli již všichni blbouni nejnepříjemnější mrtví – většinu jich zmasakrovali psi osadníků. Celkem bylo vyhubeno čtyřicet z pětáctýřiceti druhů ptáků a stejný osud postihl i dříve hojně želvy a další živočichy. V Port Louis měli v muzeu kostru blbouna nejnepříjemnějšího. Jeho maso se lidem hnusilo, ale psi tak vybíraví nebyli. Když viděli bezmocné stvoření, roztrhali je na kusy. Byli to ostatně lovečtí psi, kteří byli cvičeni k tomu, aby neměli s kořistí slitování.

Jak Holanďané, tak francouzští kolonisté, kteří přišli po nich, dováželi na ostrov africké otroky na práce spojené s pěstováním cukrové třtiny. Nejednalo se s nimi v rukavičkách. Tresty zahrnovaly i utěti končetiny a popravu. Britové dobyli Mauricius v roce 1810 a v roce 1835 bylo otroctví zrušeno. Téměř všichni otroci z ostrova, kde byli tak krutě zneužíváni, okamžitě uprchli. Jako náhradu přivezli Britové dělníky z Indie. Většina Indů žijících na Mauriciu v roce 1988 nikdy v Indii nebyla, ale mnozí dosud mluvili bhódžpurským nářečím, které za století a půl prošlo částečnou kreolizací, ale stále ještě bylo jasně rozeznatelné, a byli nadále hinduisty a muslimy. Potkat skutečného Indu, který někdy v životě kráčet po indických ulicích a místo mauricijských *sacréchien* jedl pravé indické pražmy, jehož hřálo indické slunce a který promokl na kůži v monzunových deštích a chodil si zaplavat v Arabském moři, byl svého druhu zázrak. Přicházel ze starodávné a mytické země, a dveře místních domů se před ním otevíraly. Jeden z předních hindsky píšících mauricijských básníků, který shodou okolností nedávno poprvé navštívil Indii, kde se zúčastnil festivalu poezie, mu řekl, že jeho přednes indické publikum mátl, protože četl své verše způsobem, který považoval za „normální“, tedy s cílem sdělit posluchačům jejich smysl, místo aby je rytmicky deklamoval, jak bylo obvyklé u hindsky píšících indických básníků. Byl to jen

drobný kulturní posun v tom, co bylo pokládáno za „normální“, nevýznamný vedlejší účinek migrace básnickových předků, kteří přišli na ostrov za prací, ale dokládal, že navzdory tomu, jak dokonale zvládl nejrozšířenější z indických jazyků, nebyl součástí komunity, která jím mluvila. V cizině žijící indický autor, jemuž básník tento příběh vyprávěl, pochopil, že otázka toho, kam patří, je pro ně pro oba velkým, komplikovaným tématem. Museli odpovídat na otázky, na které spisovatelé zůstávající nehybně na jednom místě, hovořící jedním jazykem a zakořenění v jedné kultuře odpovídat nemuseli, a také se museli ujišťovat, zda jsou jejich odpovědi pravdivé. Kým byli a k čemu a ke komu náleželi? Nebo snad byla představa „sounáležitosti“ sama o sobě pastí, klecí, z níž šťastně unikli? Dospěl k závěru, že tyto otázky je třeba přeformulovat. Ty, na které znal odpověď, se netýkaly místa či kořenů, nýbrž lásky. *Koho miluješ? Co dokážeš opustit a na čem lpíš? Kde se cítíš srdcem doma?*

Na Cheltenhamském literárním festivalu mu kdysi během večere pro velkou skupinu indických spisovatelů, které tehdy pozvali, prozaička Githa Hariharanová jen tak mimochodem řekla: „Vaše místo v indické literatuře je samozřejmě velmi problematické.“ Její výrok ho šokoval a mírně se ho dotkl. „Opravdu?“ opáčil nejasně. „Samozřejmě,“ řekla důrazně. „*Velmi* problematické.“

Na pláži u hotelu potkal malého, subtilně stavěného muže v elegantním slamáčku, který s neobyčejnou horlivostí nabízel laciné suvenýry. „Dobrý den, pane, pojďte si něco koupit,“ pravil ten muž s úsměvem od ucha k uchu a dodal: „Jmenuji se Body Building.“ Bylo to, jako by se Myšák Mickey představil jako Arnold Schwarzenegger. Zavrtěl hlavou. „Ne, tak se nejmenujete,“ řekl mu a pak přešel do hindštiny. „Určitě máte nějaké indické jméno.“ Účinek jazyka, který použil, byl dramatický. „Vy jste opravdový Ind, pane?“ zeptal se Body Building, rovněž hindsky. „Přímo z Indie?“ Za tři dny měl nastat svátek Hólí, jarní slavnost barev, kdy se po celé Indii a zjevně i na Mauriciu lidé polévali navzájem obarvenou vodou a házeli po sobě barevné prášky. „Tak to musíte oslavit Hólí u mě doma.“ Radostný smích účastníků oslav mu dal na chvíli zapomenout na rostoucí napětí mezi ním a oběma ženami. Byl to příjemný den v onom pětitydenním manželství, které již začínalo skřípat. Mezi Marianne a Larou, mezi ním a Larou i mezi ním a Marianne to jiskřilo. Ani teplý Indický oceán nedokázal tuto skutečnost odplavit, a zakrýt ji nemohly ani jásavé barvy Hólí. „Zastiňuješ mě,“ řekla mu Marianne a v její tváři zahlédl zášť. Andrew Wylie a Gillon Aitken byli i jejími agenty. Na zastupování se dohodli

poté, co jim ji představil. Ale teď se prodávaly nakladatelům *Satanské verše* a její román musel čekat ve frontě.

Když se vrátili z oslav, skrz naskrz promočení, růžoví a zelení, čekal na něho Andrewův vzkaz. Zavolal z hotelového baru do New Yorku. Po nebi jako na oslavu právě vybuchovaly barvy západu slunce. Dorazily nabídky. Byly vysoké, podle jeho mínění téměř neuvěřitelně; činily víc než desetinásobek jeho předchozí nejvyšší zálohy. Za velký výdělek však draze zaplatil: téměř přišel o dva z blízkých přátel.

Liz Calderová, jeho první a jediná redaktorka, která patřila patnáct let k jeho blízkým přátelům, toho roku odešla z nakladatelství Jonathan Cape a stala se jedním ze zakladatelů nového nakladatelství Bloomsbury. Vzhledem k tomu, že byli přáteli, předpokládalo se, že půjde za ní. V té době ho Andrew Wylie zastupoval jen ve Spojených státech, zatímco jeho britskou agentkou byla nadále velmi respektovaná Deborah Rogersová, rovněž blízká přítelkyně Calderové. Deborah se s ní rychle dohodla, že „nového Rushdieho“ vydá Bloomsbury za skromný honorář, protože si zatím nemohlo dovolit vysoké zálohy. Byla to přátelská domluva, jaká byla v britské nakladatelské branži obvyklá, ale jemu se nezamlouvala. Andrew ho varoval, že pokud přijme nízkou částku za britská práva, zničí to vyhlídky knihy ve Spojených státech. Po dlouhém váhání vyslovil souhlas s tím, aby ho Andrew a jeho britský protějšek Gillon Aitken zastupovali celosvětově. Přátelská dohoda byla zrušena, Liz a Deborah se obě hluboce urazily a následovala aukce. V rozhovoru s Liz poukázal na to, že to ona opustila jeho, když odešla k Bloomsbury, ale ignorovala to. S Deb už nebylo příliš o čem mluvit. Přestala být jeho agentkou. Tuhle hořkou pilulku nešlo osladit.

Přátelství pro něj vždycky mělo velký význam. Značnou část života strávil v situaci, kdy byl rodině vzdálen fyzicky a mnoha jejím členům také citově. Přátelé byli rodinou, kterou si vybral. Když Goethe použil termín *spříznění volbou*, dal tím najevo, že spojení daná láskou, manželstvím a přátelstvím mezi lidmi se podobají chemickým reakcím. Lidé jsou k sobě chemicky přitahováni a vytvářejí stabilní sloučeniny – manželství – nebo se, jsou-li vystaveni jiným vlivům, jeden druhému vzdalují; jeden díl sloučeniny je vytlačen jiným prvkem a potenciálně dochází k vytvoření sloučeniny nové. Sám nebyl velkým přítelem podobných metafor. Připadaly mu příliš deterministické a působení vůle ponechávaly příliš malý prostor. Volba pro něj znamenala *výběr* provedený nikoliv na základě čísi nevědomé, biochemické povahy,

nýbrž prostřednictvím vědomého já daného člověka. Jeho láska k přátelům, které si vybral, i láska těch, kteří si zvolili jeho, ho posilovala a skýtala mu podporu, a rány, které nyní svými kroky způsobil, jej trápily, přestože z obchodního hlediska byly ospravedlnitelné.

S Liz se seznámil prostřednictvím Clarissiny nejdůvěrnější přítelkyně Rosanne Edge-Partingtonové počátkem sedmdesátých let. Clarissina matka Lavinia se tehdy vystěhovala do městečka Mijas na jihu Španělska, oblíbeného andaluského výletního místa generála Franka, kam se stahovali ultrakonzervativci z celé Evropy, a pozdější předlohy smyšlené, nikoli mu však nepodobné obce Benengeli v *Maurově posledním vzdechu*. Svůj velký dům číslo 35 v Lower Belgrave Street prodala hercům Michaelu Redgraveovi a Rachel Kempsonové, od nichž ho později kuriózní shodou okolností odkoupila manželka nikaragujského diktátora Hope Somozová; Lavinia si však ponechala menší vícepodlažní byt v čísle 37a, který byl původně připojen k hlavnímu domu a v němž měla žít její dcera. Bydleli tam s Clarissou tři a půl roku, než zakoupili dům v Raveley Street v severolondýnském Kentish Townu, kde napsal *Děti půlnoci* a při pohledu na olověné anglické nebe za oknem snil o horkem se tetelících indických obzorech. Většinu z oněch tří a půl let byla Liz Calderová jejich nájemnicí. Její tehdejší přítel Jason Spender si dělal doktorát na Manchesterské univerzitě, zatímco Liz pracovala v propagačním oddělení nakladatelství Victor Gollancz v Londýně a pendlovala mezi Manchesterem a Londýnem, přičemž tři nebo čtyři dny v týdnu trávil v kanceláři a zbytek na severu.

Byla to nádherná žena a jedním z úkolů, kterými ho pověřila, bylo bavit se s muži, kteří ji odvaželi domů z nejrůznějších knižních akcí – k čemuž docházelo poměrně často –, dokud neodešli. „Nikdy mě s nimi nenechávej o samotě,“ nařizovala mu, jako kdyby nebyla dokonale schopná zvládnout cokoliv, co na ni mohli zkoušet. Jedním z těchto nočních návštěvníků byl i spisovatel Roald Dahl, nesympatický dlouhán s obrovskými rukama škrtiče, který na něj vrhal nenávistné pohledy, což jen zvyšovalo jeho odhodlání nehnout se z místa. Nakonec se Dahl zvedl, na půl úst se rozloučil a odkvapil do noci. Dalším byl filmový kritik časopisu *New Statesman* John Coleman, údajně vyléčený alkoholik, který otevřel aktovku, vytáhl pár lahví s vysoce alkoholickým obsahem a oznámil: „Tyhle jsou pro mě.“ Zdržel se pak tak dlouho, že svého společníka přiměl k tomu, aby se odebral spát a zklamal tak důvěru Liz, která ho při odchodu probodávala pohledem. Druhý den ráno mu sdělila, že Coleman ze

sebe v obýváku strhal šaty a zvolal: „Vezmi si mě, jsem tvůj.“ Šetrně významného kritika donutila, aby se zase oblékl, a vyprovodila ho ven.

Liz se vdávala mladá, s manželem Richardem se přestěhovala z Nového Zélandu do Brazílie, porodila syna a dceru, pracovala jako modelka, pak od muže odešla a přesunula se do Londýna. Brazílie zůstala její velkou láskou, a když jednou na „brazilském“ plese v Londýně nabízeli jako cenu za nejlepší kostým dvě letenky do Ria, svlékla se do naha, natřela se od hlavy k patě bílým pleťovým krémem, zaujala sošný postoj a nechala se vozit po sále svým novým přítelem Louisem Baumem, šéfredaktorem uctívaného nakladatelského a knihkupeckého týdeníku *The Bookseller*, oblečeným do sochařského pláště a baretu a s dlátem v ruce. Pochopitelně vyhrála.

Z pracovnice propagačního oddělení nakladatelství Gollancz se vypracovala na vedoucí redaktorku, právě když dokončil *Grimuse*. V noci spala v pokoji, kde přes den psal, a aniž to věděl, pokradmu nahlížela do narůstajícího rukopisu. Když knihu dopsal, nakladatelství Gollancz mu ji vydalo, a tak se jeho první román stal i jejím prvním v nové roli. Když se narodil Zafar, jeli všichni společně včetně Louisova synka Simona na dovolenou do Francie. Tuto vazbu kvůli penězům zpřetrhal. Co to o něm vypovídalo?

S Deborah Rogersovou se neznal tak dlouho jako s Liz, byli si však blízcí. Byla to laskavá, mateřská a velkorysá žena se širokým srdcem, jež se dokázala ke svým autorům chovat s láskou i zcela věcně. Poté co vyšly *Děti půlnoci*, ale dlouho předtím, než dostaly Man Bookerovu cenu a staly se mezinárodním bestsellerem, přišel právě v její kanceláři na to, že kdyby se choval obezřetně, dokázal by se možná psaním živit. Její podpora mu dodala sílu oznámit Clarisse, aby se připravila „na to, že budeme chudí“, a Clarissina víra pak jeho sebedůvěru zdvojnásobila a umožnila mu, aby podal v reklamní agentuře výpověď. S Clarissou také strávili mnoho krásných dní na statku Middle Pitts ve Walesu, který patřil Deb a jejímu manželovi, skladateli Michaelu Berkeylemu. I po této roztržce v něm zůstal provinilý, bolestný pocit. Když se mu ale nad hlavou rozpoutala bouře, Deborah i Liz okamžitě na svou ukřivďenost zapomněly a chovaly se k němu s neuvěřitelnou loajalitou a velkorysostí. Právě láska a věrnost jeho přátel, a ano, i jejich schopnost odpouštět mu umožnily ty roky přežít.

Liz si mezitím uvědomila, že o vlásek unikla pohromě. Kdyby vydala *Satanské verše* ona, následná krizová situace s hrozbami bombovými útoky, výhrůžkami smrti, výdaji na bezpečnostní opatření, evakuacemi

budov a strachem by velmi pravděpodobně hned zkraje její nový podnik potopila, a Bloomsbury by se později nedostalo k tomu, aby objevilo neznámou autorku dětských knih jménem Jo Rowlingová.

A byla tu ještě jedna věc. V bitvě o *Satanské verše* by si žádný spisovatel nemohl přát odvážnější, neohroženější, rozhodnější spojence než Andrewa Wylieho a Gillona Aitkena. Když je pověřil, aby ho zastupovali, nevěděl, že spolu půjdou do války, a ani oni nemohli tušit, co je čeká. Když ale válka přišla, byl rád, že mu stojí po boku.

Nejvyšší nabídku za práva k vydání *Satanských veršů* v angličtině nepodalo nakladatelství Viking. Na stole ležela jiná, o celých sto tisíc dolarů vyšší, ale Andrew i Gillon ho přesvědčovali, aby ji nepřijímal. Nebyl zvyklý na cifry takového řádu, natož na to, aby je odmítal, a otázal se Andrewa: „Mohl bys mi ještě jednou vysvětlit, proč bych neměl souhlasit s tím, že dostanu o sto tisíc dolarů víc?“ Andrew však byl neoblomný. „Ten nakladatel se pro tebe nehodí.“ Když pak bouře propukla, vyšel v *New Yorkeru* rozhovor s Rupertem Murdochem, v němž zpovídaný důrazně uvedl: „Myslím, že ničí náboženskou víru nelze urážet. Doufám, že naši lidé by nikdy knihu Salmana Rushdieho nevydali.“ Je možné, že Murdoch nevěděl, že někteří z „jeho lidí“ byli románem tak nadšeni, že za něj nabídli podstatně větší částku než jejich konkurence, ve světle tohoto časopiseckého portréту se však zdálo, že kdyby byl v roli nakladatele *Satanských veršů*, pravděpodobně by je stáhl v okamžiku, kdy potíže začaly. Rada Andrewa Wylieho se ukázala jako neobyčejně prozíravá: Murdoch by opravdu pro tuto knihu nebyl vhodným nakladatelem.

Nic takového jako „normální život“ neexistovalo. Vždycky se mu zamlouvala představa surrealistů, že naše schopnost prožívat svět jako cosi mimořádného je otupována zvyklostmi a návyky. Přivykli jsme tomu, jak se věci mají, každodennosti života, a výhled nám zakryl jakýsi prach či povlak, takže nám uniká skutečná, zázračná povaha života na Zemi. Úkolem umělce je tuto oslepující vrstvu setřít a obnovit naši schopnost žasnout. Připadalo mu to výstižné; problém ale podle něj nespočíval pouze ve zvyklostech a návycích. Lidé rovněž trpí jistou formou slepoty, kterou si sami zvolili. Předstírají, že existuje cosi jako *obyčejný*, *normální* život, a právě tento přelud, k němuž se společně uchylují, představuje daleko silnější únik před realitou, než

jaký může skýtat ta nejúnikovější literatura. Stahují se za zavřené dveře svých domovů, do skryté oblasti svých soukromých, rodinných světů, a když se někdo zvenčí zeptá, jak se mají, odpovídají, že všechno je v naprostém pořádku, nic zvláštního se neděje, všechno jde tak jako vždycky. Všichni přitom v hloubi duše vědí, že život za těmi dveřmi bývá jen zřídka kdy jednotvárný a fádni. Typičtější je, že se tam odehrává malé peklo a lidé se potýkají se svými zuřivými otci, opilými matkami, vzpurnými sourozenci, potrhými tetami, chlípnými strýčky a hroutícími se prarodiči. Rodina není pevným základem, na němž stojí celá společnost, nýbrž temným, chaotickým středobodem všeho, co nás sužuje. Není normální, ale surreálná; není fádni, ale plná událostí; není obyčejná, ale bizarní. Vzpomněl si, s jakým vzrušením poslouchal, když mu bylo dvacet, na BBC v rámci takzvaných Reith Lectures velkého antropologa a vykladače díla Clauda Lévi-Strausse Edmunda Leache, který rok předtím nastoupil po Noelu Annanovi do funkce děkana King's College. „Rodina rozhodně není základem dobré společnosti,“ prohlašoval Leach, „se svým tajnůstkářstvím a uzavíráním se do sebe je naopak zdrojem všech našich frustrací.“ *Ano!* říkal si. *Přesně tak! O tom vím své.* Rodiny v románech, které později napsal, byly výbušné, teatrální, samé gesto, patetické a divoké. Čtenáři, kterým se jeho knihy nelíbily, někdy tyto smyšlené rodiny kritizovali za to, že jsou nerealistické – málo „obyčejné“. Ti druzí mu však říkali: „Tyhle rodiny jsou přesně jako ta naše.“

Práva na vydání *Satanských veršů* v angličtině byla prodána nakladatelství Viking 15. března 1988. Kniha vyšla v Londýně 26. září. Bylo to posledních šest měsíců jeho „normálního života“, po nichž byla patina zvyklostí, návyků a sebeklamu stržena, neodhalila však surreálnou krásu světa, nýbrž jeho zvířecnost. V letech, která následovala, mělo být jeho úkolem, aby tak jako Kráska znovu objevil ve zvířeti jeho krásu.

Když se Marianne přestěhovala do domu na St. Peter's Street, hledala místního lékaře. Nabídl, že ji dovede do ordinace, kam sám dochází. „Ne,“ řekla, „já potřebuju doktorku.“ Vysvětlil jí, že i on chodí k ženě. „To je jedno,“ trvala na svém, „musím najít někoho, kdo rozumí terapii, kterou jsem absolvovala.“ Řekla mu, že přežila rakovinu tlustého střeva, kterou překonala díky tomu, že v Kanadě podstoupila experimentální formu léčby. (Na rozdíl od USA tam byla legální, vysvětlila mu.) „Takže se ptám po pacientech.“ Po několika dnech řekla, že našla lékařku, jakou hledala.

Na jaře roku 1988 s Marianne plánovali společnou budoucnost. V jednu chvíli uvažovali o tom, že by si koupili dům v New Yorku a v Londýně si ponechali jen byt, ale Zafarovi ještě nebylo ani devět, takže tento nápad brzy zavrhli. Byli si prohlédnout domy v Hampsteadu, na Kemplay Road a pak na Willow Road na okraji parku Hampstead Heath, kde se dokonce s majitelem už dohodli na ceně. Nakonec ale z celé transakce vycouval s tím, že nechce, aby jim stěhování narušilo život. Pravda byla temnější: nechtěl kupovat dům *společně s Marianne*, protože si nebyl jistý, jestli jejich vztah vydrží.

Toho jara si začala stěžovat, že si připadá znovu nemocná. Po prudké hádce ohledně jeho pokračující „posedlosti“ Robyn, která byla ve skutečnosti posedlostí její, mluvila o tom, že v sobě cítí stín, jakousi bolest někde hluboko uvnitř. Potřebovala navštívit lékaře. Obávala se rakoviny děložního hrdla. Cítil hořkou ironii toho, že tahle kritická situace přichází právě ve chvíli, kdy oba dopsali knihu a těšili se na tolik věcí, že by mohlo dojít k něčemu tak tragickému, co by zastínilo jejich radost. „Pořád mluvíš o tom, o co jsi přišel,“ vyčetla mu. „Přitom je zjevné, co všechno jsi získal.“

Pak se dozvěděla, že její žádost o Guggenheimovo stipendium nebyla vyřízena kladně, a nálada jí klesla ještě hlouběji. Ozvala se jí lékařka; výsledky nebyly průkazné, ale ani optimistické. Během několika týdnů však byla možnost rakoviny vyloučena stejně náhle, jako se objevila. Mraky, které začínaly houstnout, se rozptýlily. Byla zdravá. Už zase existovala budoucnost.

Proč jen měl pocit, že na tom příběhu něco nehraje? Nedokázal na to přijít. Možná že důvěra mezi nimi už byla příliš vážně narušena. Nedokázala mu odpustit ten útržek papíru, který mu našla v kapse kalhot. Jeho rozhodnutí nekoupit dům na Willow Road zasadilo její víře v manželství s ním další ránu. A také jemu se v hlavě rojily otázky, na které se těžko hledala odpověď.

Clarissin otec kdysi skočil ze střechy. Matka Robyn Davidsonové se oběsila. Nyní se dozvěděl, že i Mariannin otec spáchal sebevraždu. Mělo nějaký význam, že všechny důležité ženy v jeho životě byly dětmi sebevrahů? Neznal na tuto otázku odpověď, a ani ji znát nechtěl. Brzy poté, co se seznámil s Elizabeth Westovou, která se stala jeho třetí manželkou a matkou jeho druhého syna, cítil, že se jí musí zeptat na rodiče. Když se dozvěděl, že Elizabeth nemá v rodinné anamnéze sebevraždu, ulevilo se mu. Matka jí však zemřela, když byla ještě malá,

a otec, tehdy již velmi starý, se o ni nebyl schopen sám postarat, takže ji vychovávali příbuzní. Místo běžného rodičovského zázemí tu opět zelo prázdno.

Snažil se nastartovat svou představivost, neboť věčná otázka *Co dál?* už na něj neodbytně doléhala. Když četl *Tajného kurýra* Grahama Greena, velmi na něj zapůsobila jednoduchost Greenových efektů. Skutečnost, že člověk nevypadal tak jako na fotografii ve vlastním pasu, Greenovi stačila k tomu, aby v románu dokázal vytvořit nejistý, ba zlověstný svět. Když četl *Malou Dorritku*, jako vždycky miloval Dickensův dar oživit neživé: město Marseille s očima upřenýma na oblohu, na cizince, na jednu věc a zároveň na vše, pohled tak intenzivní, že před ním bylo třeba zatahovat rolety a žaluzie. Už bůhví pokolikáté četl *Herzoga*, a tentokrát mu postoj k ženám vyjádřený v knize šel opravdu na nervy. Proč tolik Bellowových mužů fantazíruje o tom, že by byli sexuálně úspěšnější, kdyby se chovali agresivněji? Od Mosese Herzoga až po Kennetha Trachtenberga v *Obětech zlomeného srdce*, stále tytéž fantazie. *Pane Bellowe, něco na sebe prozrazujete*, poznamenal si. V Tanizakiho *Klíči* se mu líbil už sám příběh o tajných denících a sexuálních hrátkách. Marianne knihu považovala za zlou. On ji pokládal za vyprávění o manipulativní povaze erotické touhy. Duše měla mnoho temných zákoutí, a knihy do nich někdy vrhaly světlo. Co ale on, ateista, vlastně mínil slovem „duše“? Byla to jen poezie? Nebo v nás existuje něco netělesného, něco, co přesahuje maso, krev a kosti, to, co Koestler nazval duchem ve stroji? Pohrával si s představou, že bychom mohli mít místo nesmrtelné duše smrtelnou, ducha sídlícího v těle, který by spolu s tělem umíral. Ducha, který by mohl být tím, co máme na mysli, mluvíme-li o *das Ich*, o já.

I čtení znamenalo život. Z *Největší hry Billyho Phelana* od Williama Kennedyho si s obdivem zapsal citát: „Smyslem chování není jednání, nýbrž porozumění, na němž je jednání založeno.“ Z Hawkingovy *Stručné historie času* ho rozbolela hlava, ale přestože pochopil z knihy jen zlomek, stačilo to, aby se pustil do polemiky s autorovým tvrzením, že se blíží okamžik, kdy budeme znát všechno. Završení poznání: jen vědec mohl být natolik bláznivý nebo geniální, aby si dokázal představit něco takového.

Zijául Hak zemřel při letecké havárii: žádná škoda.

Začínala v něm klíčit kniha, o které si zpočátku myslel, že by mohla být hrou, snad jistou variací na *Othella*, když ji ale o několik let

později začal psát, rozvinula se způsobem, o kterém předtím neměl tušení. Napadlo jej, že by se mohla jmenovat *Maurův poslední vzdech*. Mezitím se mu ve snu zjevila Indka, kterou znal a která ho poté, co si přečetla *Satanské verše*, varovala, že za ně bude muset „zaplatit“. Části románu odehrávající se v Londýně jí nic neříkaly a příběh o rozdělení Arabského moře „mi jen potvrzuje, že se zajímáš o film“. Sen byl výrazem jeho strachu, že lidé budou reagovat pouze na ty části románu, u nichž budou cítit, že je s nimi pojí cosi osobního – ať už pozitivního či negativního –, a zbytek budou ignorovat.

Tak jako vždy, když knihu dokončil a čekal na její vydání, začínal pochybovat o tom, co napsal. Občas ho napadalo, že stvořil „neforemné, rozvleklé monstrum“, jak tomu říkal Henry James. Jindy mu připadalo, že se mu podařilo text udržet pod kontrolou a dát mu působivý tvar. Měl obavy z několika pasáží: z té o „Rose Diamondové“ a jejím argentinském příběhu a z Čamčovy ďábelské metamorfózy v policejním autě a v nemocnici. Velmi pochyboval o tom, zda náležitě funguje hlavní linie příběhu a především scény proměn. Pak se však náhle všechny pochybnosti vypařily. Kniha byla hotová, a on na ni byl hrdý.

V květnu odletěl na pár dní do Lisabonu. Koncem osmdesátých let uspořádala nadace Wheatland Foundation – společný projekt britského nakladatele George Weidenfelda s Američankou Ann Gettyovou, „finančně zaštitěný“, jak se vyjádřily *New York Times*, jejím manželem Gordonem Gettym – po celém světě sérii okázalých literárních konferencí. Program skončil, když se spolupráce Gettyové s Weidenfeldem v roce 1989 zhroutila pod tlakem ztrát, jejichž výši *New York Times* vyčíslily na „minimálně patnáct milionů dolarů“. Několik z těchto milionů nepochybně pohltila i konference uspořádaná během května 1988 v Palácio de Queluz, které se zúčastnila nejpozoruhodnější sestava spisovatelů, jakou viděl od newyorského kongresu PEN klubu o dva roky dříve: Sontagová, Walcott, Tabucchi, Enzensberger a další a další. Odcestoval na ni spolu s Martinem Amisem a Ianem McEwanem, a Italové po jejich „britské“ panelové diskusi reptali, že mluvili až příliš o politice, zatímco literatura se týká „vět“, a lord Weidenfeld si zase stěžoval, že kritizovali Margaret Thatcherovou, které za tolik vděčili. Zatímco stál na pódiu, znamenitý černohorský spisovatel Danilo Kiš, z kterého se vyklubal zručný karikaturista, si načrtl do poznámkového bloku jeho portrét a na konci zasedání mu ho věnoval. Na kongresu PEN klubu v New Yorku Danilo, brilantní

a vtipný spisovatel, hájil myšlenku, že i stát může mít fantazii. „Má dokonce i smysl pro humor,“ prohlásil, „ukážu vám, jak takový vtip v podání státu vypadá.“ Žil v Paříži, a jednoho dne dostal dopis od přítele z Jugoslávie. Když ho otevřel, našel na přední straně úřední razítko. Stálo na něm: TENTO DOPIS NEBYL CENZUROVÁN. Kiš vypadal jako Tom Baker v roli Doktora ze seriálu *Pán času* a nemluvil anglicky. Srbochorvatština jako dorozumívací jazyk rovněž nepřipadala v úvahu, spřátelili se tedy prostřednictvím francouzštiny. V době lisabonské konference už Kiš zápasil s těžkou chorobou – o rok později zemřel na rakovinu plic –, která mu postihla i hlasivky, takže mluvil jen s obtížemi. Namísto rozhovoru mu Kiš nabídl karikaturu, kterou pak uchovával jako poklad.

Drobná rozepře o výročí „britského panelu“ byla však jen jednohubkou na úvod. Hlavní událostí konference se stala ostrá konfrontace, k níž došlo mezi ruskými spisovateli a autory pocházejícími z oblasti, kterou bylo třeba, jak zdůrazňovali, označovat termínem „střední Evropa“ – Kišem, Maďary Györgyem Konrádem a Péterem Esterházyem, česko-kanadským emigrantem Josefem Škvoreckým a velkými polskými básníky Adamem Zagajewským a Czesławem Miłoszem. Panovala éra *glasnosti*, a tak Sověti nechali vyjet do zahraničí „skutečné“ autory typu Tatjany Tolsté a nikoliv pouhé figurky ze Svazu spisovatelů. Byli tu také nejvýznamnější autoři ruské emigrace v čele s Josifem Brodským, a tak konference přinesla i cosi jako opětovné spojení ruské literatury v jeden celek, které bylo dojemné pozorovat (Brodskij odmítl mluvit anglicky; jak prohlásil, přál si být mezi Rusy Rusem). Když se však středoevropští spisovatelé, ignorující italský názor, že literatura se týká vět, pustili do vášnivého odsuzování ruské hegemonie, Rusové nezareagovali příliš vstřícně. Několik z nich tvrdilo, že o nezávislé středoevropské kultuře v životě neslyšeli. Tolstá dodala, že pokud mají spisovatelé obavy z Rudé armády, mohou se tak jako ona kdykoliv stáhnout do světa svých představ, v němž budou zcela svobodní. Tento názor se nesetkal s příliš pozitivním ohlasem. Brodskij téměř komicky kulturně-imperialistickým způsobem prohlásil, že Rusko prochází procesem řešení vlastních problémů, a poté co ho završí, budou vyřešeny i všechny problémy Středoevropanů. (Byl to též Brodskij, který se po *fatvě* přidal k těm, kdo tvrdili, že „věděl, co dělá, a udělal to schválně“.) Czesław Miłosz, který seděl v plénu, se zvedl a začal s Brodským hřímavě polemizovat, a na sedmdesát spisovatelů v sále se stalo svědky zuřivého střetu dvou literárních gigantů (a starých přátel), který nenechal nikoho na pochybách, že na Východě

se schyluje k velkým změnám. Bylo to jako sledovat v předpremiéře pád komunismu, oživlou dialektiku dějin vyjádřenou a ztělesněnou nejvýznamnějšími intelektuály z dané části světa v přítomnosti jejich zahraničních kolegů: okamžik, na který ti, kdo měli to štěstí, že u toho byli, nikdy nezapomněli.

Pokud se dějiny vyvíjely podle zákonů dialektiky, jak tvrdil Hegel, pád komunismu a vzestup revolučního islámu prokázaly, že dialektický materialismus, jímž Marx přehodnotil Hegelovy a Fichteho myšlenky a dialektický pohyb redukoval na třídní boj, byl od základu chybný. Jak uvažování středoevropských intelektuálů v Palácio de Queluz, tak velmi odlišná filozofie radikálního islámu, jejíž moc tak rychle rostla, byly výsměchem marxistické představě, že *základem všeho je ekonomika*, že hospodářský konflikt projevující se formou třídního boje nabízí nejlepší vysvětlení chodu dějin. V tomto novém světě, v dialektice světa za hranicemi konfrontace komunismu s kapitalismem, se mělo jasně ukázat, že zásadní roli může hrát i kultura. Kultura střední Evropy se prosazovala proti ruskému živlu a usilovala o rozbití Sovětského svazu. A jak tvrdil ájatolláh Chomejní a jeho stoupenci, tutéž úlohu mohla zcela jistě hrát i ideologie. Ideologické a kulturní války se přesouvaly do středu pozornosti. Jeho román se měl, bohužel pro něj, stát jedním z jejich bojišť.

Dostal pozvání do rozhlasového programu *Desert Island Discs*, což v Británii znamenalo větší poctu než lecjaká literární cena. Jednou z osmi nahrávek, které si na svůj imaginární pustý ostrov vzal, byl urdský *ghazal* Faize Ahmada Faize, blízkého rodinného přítele, který byl prvním velkým spisovatelem, jakého kdy poznal; Faiz se svým dílem často vyjadřoval k veřejným záležitostem a jeho verše o rozdělení Indie a Pákistánu byly to nejlepší, co na dané téma kdo kdy napsal, ale zároveň byl i poněkud zatrpklým tvůrcem vysoce ceněných básní o lásce. Od Faize se naučil, že úkolem spisovatele je vyjadřovat se k věcem veřejným i soukromým, být arbitrem jak společnosti, tak lidského srdce. Jiná ze skladeb, které vybral, jako by zněla pod textem jeho nového románu: byla jí „Sympathy for the Devil“ od Rolling Stones.

Několikrát se vydal navštívit Bruce Chatwina, který byl smrtelně nemocný. Nemoc se začínala podepisovat na jeho psychickém stavu. V minulosti odmítal slova *AIDS* nebo *HIV* byť jen vyslovit, nyní ale

blouznil o tom, že našel na chorobu lék. Tvrdil, že volá svým bohatým přátelům, „například Ághá Chánovi“, aby získal peníze na výzkum, a chtěl, aby na něj přispěli i jeho literární přátelé. „Odborníci“ v oxfordské Radcliffeově nemocnici byli údajně „nadšeni“ a nepochybovali, že „na něco přišel“. Bruce si byl také jistý, že nesmírně zbohatl. Jeho knihy se prodávaly v „obrovských nákladech“. Jednoho dne po telefonu oznámil, že koupil jakýsi Chagallův olej. Podobných extravagantních „nákupů“ učinil více. Jeho manželka Elizabeth muse-la tyto akvizice nenápadně vracet a vysvětlovat, že Bruce není zcela v pořádku. Jeho otec se nakonec soudně domohl správy synových financí, což v rodině způsobilo smutný rozkol. Bruceovi měl brzy vyjít jeho poslední román *Utz*. Jednoho dne Bruce zavolal a řekl: „Jestli budeme oba nominováni na Bookera, pojďme oznámit, že jsme se rozhodli o cenu podělit. Když vyhraju já, rozdělím se o ni s tebou, a ty řekneš to samé.“ Až dosud měl Bruce pro Bookerovu cenu vždy jen slova pohrdání.

Z *New York Times* jej požádali, aby napsal recenzi na knihu *Milá Mili*, pohádkový příběh Wilhelma Grimma ilustrovaný Mauricem Sendakem, a i když se vynasnažil dát najevo svůj obdiv k většině Sendakova díla, nemohl nekonstatovat, že ilustrace v nové knize jsou jen opakováním toho, co velký umělec vytvořil již v minulosti. Sendak se poté vyjádřil, že jej tato recenze zranila nejvíc ze všech, jež kdy četl, a že jejího autora „nenávidí“. (Ještě ve dvou recenzích, psaných pro britský *Observer*, vyjádřil názor, že hodnocená kniha neobstojí ve srovnání s autorovým předchozím dílem, a i z autorů *Ruské sekce* a *Hokusu pokusu*, Johna le Carré a Kurta Vonneguta, s nimiž se do té doby přátelil, se stali jeho protivníci. K takovým koncům recenzování vedlo. Pokud se vám kniha líbila, autor vaši chválu považoval za víc než zaslouženou, ale v opačném případě jste si udělali nepřátele. Rozhodl se s tím přestat. K ničemu to nevedlo.)

V den, kdy obdržel vázané korektury *Satanských veršů*, ho doma na St. Peter's Street navštívila novinářka, která se k němu vždy chovala přátelsky, Madhu Džainová z *India Today*. Když spatřila silný svazek s tmavě modrým obalem a červeně vysazeným titulem, nadchlo ji to a úpěnlivě ho prosila o výtisk, který by si mohla přečíst, zatímco bude s manželem na dovolené v Anglii. Poté co knihu přečetla, žádala, aby

s ním směla udělat rozhovor a v časopisu uveřejnit ukázkou. Opět souhlasil. Ještě mnoho let poté považoval zveřejnění této ukázky za jiskru, která celý požár zažehla. Týdeník každopádně upozornil na to, o čem se začalo mluvit jako o „kontroverzních“ stránkách knihy, přičemž použil titulky „Jednoznačný útok na náboženský fundamentalismus“, první z nesčetných nepřesných charakteristik obsahu knihy, a v dalším titulku mu připsal citát „Mým tématem je fanatismus“, který dílo dále dezinterpretoval. Poslední věta článku, „*Satanské verše* nepochybně vyvolají lavinu protestů...“, pak byla otevřenou výzvou k tomu, aby tyto protesty začaly. Článek si přečetl mimo jiné poslanec indického parlamentu a islámský konzervativce Sajjid Šahábuddín, který odpověděl „otevřeným dopisem“ s nadpisem „Toto jste udělal po zralé satanské úvaze, pane Rushdie“, a vřava propukla. Nejúčinnějším způsobem, jak napadnout knihu, je demonizovat jejího autora, proměnit jej ve tvora nízkých pohnutek a podlých úmyslů. Postupně se tak rodil „Satan Rushdy“, jehož jako oběšence s rudým plandajícím jazykem a v imitaci smokingu nosili rozzuření demonstranti po světových ulicích, a stejně jako skutečný Rushdie se zrodil v Indii. První tezí, z níž útok vycházel, bylo, že každý, kdo napsal knihu, jejíž název obsahoval slovo „satanský“, byl nepochybně satanský sám. Stejně jako mnoho jiných falešných tezí, kterým se v onom počínajícím Informačním (či spíše Dezinformačním) věku tak dařilo, se i tato stala častým opakováním pravdou. Vyslovíte-li o člověku lež jednou, mnoho lidí vám ji věřit nebude. Když ji vyslovíte milionkrát, nebude už nikdo věřit jemu.

S postupem času přišlo odpuštění. Když si článek v *India Today* přečetl znovu o mnoho let později, v klidnějších dobách, uznal, že byl objektivnější, než jak zásluhou autora titulku vypadal, a vyváženější než jeho poslední věta. Ti, kdo se chtěli urazit, by se urazili tak jako tak. Ti, kdo chtěli vzplanout hněvem, by potřebnou jiskru našli i bez tohoto popudu. Největší škodu pravděpodobně časopis napáchal tím, že nerespektoval obvyklé embargo a článek otiskl devět dní před vydáním knihy, tedy v době, kdy do Indie ještě nedorazil jediný výtisk. Tím dostali Šahábuddín a jeho spojenec, další opoziční poslanec Churšíd Alam Chán, volnou ruku. Mohli o knize prohlásit, co se jim zachtělo, a protože nebylo možné si ji přečíst, nešlo ji ani hájit. Jeden z těch, kteří četli signální výtisk, novinář a spisovatel Chušvant Singh, vyzval v *Illustrated Weekly of India* k zákazu knihy, aby se zabránilo nepokojům. Stal se tak prvním členem skupinky světových autorů, kteří se připojili k cenzorské lobbey. Singh dále tvrdil, že se s ním zástupci

Penguin Books (pod něž spadalo nakladatelství Viking) o knize radili a že autora i nakladatele před důsledky jejího vydání varoval. Autor si však žádného takového varování nebyl vědom. Pokud ho někdy Singh vyřkl, nebylo mu nikdy sděleno.

Útok na jeho charakter se bohužel neomezoval pouze na kritiky z řad muslimů. V nedávno založených britských novinách *The Independent* citoval Mark Lawson jeho nejmenovaného vrstevníka z Cambridge, který ho označil za „nadutého“ a coby absolvent veřejné střední školy údajně cítil, „jak jsme si byli vlivem odlišného typu vzdělání vzájemně cizí“. Nešťastná léta v Rugby tak byla kýmisi nejmenovaným postavena proti němu. Jiný „blízký přítel“, rovněž skrytý pod rouškou anonymity, „chápal“, proč se může jevit jako „nevrlý a arogantní“. A výčet vlastností pokračoval: Je „schizofrenik“, „naprostý cvok“, ba dokonce *opravuje lidi, když jeho jméno špatně vysloví!* Vůbec nejhorší pak bylo, že jednou naskočil do taxíku, který si pan Lawson objednal, a novináře nechal stát na chodníku. Byly to hloupé a malicherné útoky a v jiných novinách jich bylo ještě víc. „Jeho blízcí přátelé často přiznávají, že jim vlastně není sympatický,“ napsal Bryan Appleyard v *Sunday Times*. „Rushdie je obrovský egoista.“ (Kde se vzali tihle „blízcí přátelé“, kteří dokázali mluvit o svých přátelích takovým způsobem? Bůhví, kde tahle bezejmenná individua autoři profilových článků vyštourali.) V „obyčejném životě“ by tohle všechno dokázalo člověka ranit, ale příliš by na tom nezáleželo. Ve velkém konfliktu, který následoval, se však ukázalo, jaké škody dokázal napáchat dojem, že není nijak zvlášť sympatickým člověkem.

Lordu Byronovi se velmi nelíbila díla dvorního básníka Roberta Southeyho a jedovatě na ně útočil v tisku. Southey odpověděl, že Byron je příslušníkem „satanské školy“ psaní a jeho poezie není ničím jiným než „satanskými verši“.

Britské vydání *Satanských veršů* bylo uvedeno na trh v pondělí 26. září 1988. Při pohledu zpátky pocítoval v souvislosti s tímto okamžikem, kdy byly problémy dosud v nedohlednu, hlubokou nostalgii. Na krátký čas bylo onoho podzimu vydání *Satanských veršů* literární událostí, o níž se diskutovalo jazykem světa knih. Byl román dobrý? Byl, jak prohlašovala Victoria Glendinningová v *Times*, „lepší než *Děti půlnoci*, protože se drží více zpátky, dá-li se něco takového říct o textu valícím se jako Niagarské vodopády“, nebo, jak napsala Angela Carterová

v *Guardianu*, „epickým příběhem, do něhož pronikají proraženými otvory vize... zalidněným, výřečným, místy neodolatelně humorným, mimořádným současným románem“? Nebo byl, jak napsala Claire Tomalinová v *Independentu*, „kolem, které se netočí“, románem, jenž se podle ještě kritičtějšího názoru Hermione Leeové v *Observeru* „s roztaženými křídly řítí střemhlav do hlubin nečitelnosti“? Kolik členů měl pomyslný „Klub patnácté stránky“ – čtenářů, kteří se v knize nedokázali dostat za tuto hranici?

Jazyk literatury měl být brzy utopen v kakofonii jiných projevů – politických, náboženských, sociologických, postkoloniálních –, a otázka kvality a seriózního uměleckého záměru začala působit téměř jako cosi nevážného. Kniha o migraci a proměně, kterou napsal, se postupně kamsi vytrácela a byla nahrazována víceméně neexistující knihou, v níž se *Rushdie vyjadřuje o Prorokovi a jeho společnících jako o „šupácích a vandrácích“* (tak tomu nebylo, používat urážlivé a neslušné výrazy jen dovolil postavám pronásledujícím stoupence jeho fiktivního Proroka), *označuje manželky Proroka jako děvky* (ani to neodpovídalo, i když děvky v bordelu v jeho pomyslné Džáhiliji si osvojily jména Prorokových manželek, aby tím vzrušily své klienty; manželky samotné byly jasně vylíčeny jako ženy zdrženlivě žijící v harému) a *nadužívá slovo „fuck“* (ano, rozhodně se mu nevyhýbal). Právě proti tomuto fiktivnímu románu se vzedmul islámský hněv; kromě těch, a nebylo jich málo, kdo byli zajedno s negativním hodnocením Hermione Leeové, měla jen hrstka lidí nadále zájem mluvit o skutečné knize.

Když se přátelé ptali, jak mu mohou pomoci, často je prosil: „Bračte text knihy.“ Zatímco útok byl velmi konkrétní, obrana byla mnohdy jen obecná a postavená na neotřesitelné zásadě svobody projevu. Doufal v obranu konkrétnější a častokrát cítil, že ji potřebuje, kvalitní obranu, jaké se dočkaly jiné knihy, na které se útočilo: *Milenec Lady Chatterleyové*, *Odysseus*, *Lolita*; nešlo totiž o násilný útok na román obecně ani na svobodu projevu jako takovou, ale na konkrétní seskupení slov (literatura se ostatně, jak mu připomněli Italové v Palácio de Queluz, skládá z vět) a na záměry, bezúhonnost a schopnosti spisovatele, který tato slova pospojoval dohromady. *Udělal to pro peníze. Udělal to, aby se proslavil. Přinutili ho to udělat Židé. Nikdo by si jeho nečitelnou knihu nekoupil, kdyby nehaněla islám.* Taková byla povaha tohoto útoku, a *Satanským veršům* bylo proto řadu let odepřeno žit normálním životem románu. Kniha se proměnila v cosi menšího a ošklivějšího: v urážku. Na této metamorfóze románu o andělských a satanských proměnách v dáblskou verzi sebe sama bylo cosi až surrealisticky

komického, a i jeho samotného napadlo na toto téma několik drsných vtipů. (Poměrně brzy se objevily vtipy o něm. *Už jste slyšeli o novém Rushdieho románu? Jmenuje se „Buddho, ty tlustej grázle“.*) Pro něj však neměl humor v tomto novém světě místo; každá komická poznámka mu drásala nervy, nevážný tón byl čímsi zcela nepatřičným. Tak jako se jeho kniha stala pouhou urážkou, on sám se stal *tím, kdo urazil jiné*, a to nejen v očích muslimů: šlo o názor široké veřejnosti. Průzkumy mínění provedené krátce poté, co „případ Rushdie“ začal, ukázaly, že značná většina Britů se domnívá, že by se měl za svou „urážlivou“ knihu omluvit. Vyhrát v tomto sporu nebylo snadné.

Ale oněch pár podzimních týdnů roku 1988 byla kniha stále „jen románem“, a on byl dosud sebou samým. Nakladatelství Viking uspořádalo prezentaci svých podzimních titulů, na níž se setkal s Robertsonem Daviesem a Elmorem Leonardem. Krčil se v rohu s těmito dvěma starými velikány a Elmore Leonard vyprávěl příběh o tom, jak poté, co byl zdecimován manželčiným úmrtím, nevěřil tomu, že by si kdy dokázal najít jinou životní partnerku, a pak jednoho dne vyhlédl z okna svého domu na detroitském předměstí Bloomfield, a spatřil před ním ženu. Jmenovala se Christine, byla členkou skupiny dobrovolných zahradníků a do Bloomfieldu jezdila, aby se starala o Leonardovu zahradu. Do roka se vzali. „Nevěděl jsem, kde bych hledal manželku,“ řekl, „a pak jsem ji našel přímo před oknem, jak mi zalévá květiny.“

Následovala obvyklá série čtení a autogramiád po celé Británii. V Torontu na Harbourfront promluvil na Mezinárodním festivalu spisovatelů. *Satanské verše* se dostaly spolu s romány Petera Careyho, Bruce Chatwina, Mariny Warnerové, Davida Lodge a Penelope Fitzgeraldové do užšího výběru na Bookerovu cenu. (Bruceovi se rozhodl nevolat a debatu o tom, že si cenu rozdělí, znovu neotevírat.) Jediným mráčkem na obzoru byl Sajjid Šahábuddín, poslanec indického parlamentu, který požadoval, aby Indie zasáhla proti „rouhačské“ knize, o níž prohlašoval, že ji nečetl, „protože se nemusím brodit špinavou stokou, abych věděl, jak vypadá špína“, v čemž měl, pokud šlo o stoky, zajisté pravdu. Na chvíli bylo možné tento mráček ignorovat a radovat se z vydání nové knihy (i když, po pravdě řečeno, v něm takové okamžiky vždycky vyvolávaly nutkání schovat se za skříň). Pak, ve čtvrtek 6. října 1988, mrak narostl a zakryl slunce. Jeho příteli Sálmánu Haidarovi, jehož rodina se po generace přátelila s jejich a jenž byl zástupcem indického vysokého komisaře v Londýně, připadl nepříjemný úkol zatelefonovat mu a oficiálně mu jménem vlády sdělit, že *Satanské verše* byly v Indii zakázány.

Indické vlády od poloviny sedmdesátých let – tedy od dob Indiry a Sandžaje Gándhíových – navzdory tolik zdůrazňovanému sekularismu země často ustupovaly tlaku náboženských zájmových skupin, zejména těch, které tvrdily, že mají vliv na velké skupiny voličů. V roce 1988 ustoupila slabá vláda Rádžíva Gándhího krátce před listopadovými volbami zbaběle výhrůžkám dvou opozičních muslimských poslanců, kteří nebyli zdaleka s to zaručit hlasy muslimských voličů Indickému národnímu kongresu. Knihu neposoudil žádný oficiálně ustanovený orgán ani nedošlo k ničemu, co by byť vzdáleně připomínalo právní postup. Zákaz přišel poněkud překvapivě od ministerstva financí na základě paragrafu 11 celního zákona, což znemožnilo, aby byla kniha dovezena. Zvláštní bylo, že ministerstvo financí uvedlo, že „neznevažuje literární a umělecké kvality“ jeho díla. *Tó vám tedy děkuju*, pomyslel si.

Tohle kupodivu – ve své nevinnosti, naivitě, ba ignorantství – nečekal. V následujících letech se útoky na uměleckou svobodu v Indii množily a nebyli jich ušetřeni ani ti nejvýznamnější: malíř Makbúl Fidá Husain, prozaik Rohinton Mistry, filmařka Deepa Mehtová, spolu s mnoha dalšími. V roce 1988 však bylo možné se domnívat, že Indie je svobodná země, v níž je umělecký výraz respektován a hájen. On v takovou Indii věřil. Zákazy knih, to bylo něco, co se až příliš často stávalo na opačné straně hranic, v Pákistánu. Indie se chovala jinak. Džaváharlál Néhrú napsal v roce 1929: „Vláda má v rukou nebezpečnou moc – právo určovat, co se bude číst a co ne. (...) V Indii bude tato moc pravděpodobně zneužita.“ Mladý Néhrú psal v té době proti cenzuře knih ze strany britských vládců Indie. Bylo smutné, že jeho slova šlo použít o téměř šedesát let později jako kritiku Indie samotné.

Má-li být člověk svobodný, musí vycházet z předpokladu svobody. A ještě jednoho předpokladu je zapotřebí: že jeho dílo bude považováno za cosi, co bylo vytvořeno s poctivými úmysly. Vždycky psal s přesvědčením, že má právo psát, jak uzná za vhodné, a že to, co napíše, bude přinejmenším považováno za seriózní; a také s vědomím, že země, jejichž autoři nemohli z takového předpokladu vycházet, se nevyhnutelně posouvaly k autoritářství a tyranii, pokud už autoritářskými a tyranickými nebyly. Zakázání spisovatelé v nesvobodných částech světa byli nejen postaveni mimo zákon; byli také tupeni. V Indii byl však předpoklad intelektuální svobody a respektu přítomen vždy, s výjimkou diktátorského období „výjimečného stavu“ vyhlášeného Indirou Gándhíovou v letech 1974–1977 poté, co

byla odsouzena za porušování pravidel předvolební kampaně. Byl na tuto otevřenost pyšný a před lidmi na Západě se jí chlubil. Indie byla obklopena nesvobodnými režimy – Pákistánem, Čínou, Barmou –, ale sama zůstávala otevřenou demokracií; zcela jistě nebyla bez chyb, snad i zásadního rázu, ale byla svobodná.

Od doby, kdy se *Děti půlnoci* setkaly s tak nadšeným ohlasem, mu byly indické reakce na jeho dílo zdrojem značné hrdosti, takže embargo na dovoz *Satanských veršů* ho bolestivě zasáhlo. Právě tato bolest ho přiměla napsat ministerskému předsedovi Rádžívu Gándhímu, Néhrúovu vnukovi, otevřený dopis, který byl podle některých příliš útočný. Stěžoval si v něm na oficiální prohlášení, že zákaz knihy byl preventivním opatřením. „O některých pasážích bylo řečeno, že by mohly být překrouceny a zneužity, pravděpodobně bezohlednými náboženskými fanatiky a jim podobnými. Zákaz byl vydán, aby se tomuto zneužití zabránilo. Zdá se tedy, že moje kniha není považována za rouhavou či jinak problematickou sama o sobě, ale je zakázána takříkajíc pro její vlastní dobro! (...) Je to, jako kdyby byl nevinný člověk, který byl označen za pravděpodobný terč útoku lupičů nebo násilníků, v zájmu svého bezpečí zavřen do vězení. Takto se, pane Gándhí, svobodná společnost nechová.“ Takto – vynadat ministerskému předsedovi – se ovšem také podle mnohých neměli chovat spisovatelé. Bylo to... arogantní. Bylo to drzé. Indický tisk zákaz nazýval „ignorantským rozhodnutím“ a ukázkou „vymývání mozků“, on si ale měl dát pozor na to, co říká.

Neudělal to. „Jaké Indii si přejete vládnout? Má to být otevřená, nebo represivní společnost? Vaše kroky ve věci *Satanských veršů* budou pro mnoho lidí na celém světě významným a výmluvným signálem.“ Nepochybně od něj ovšem bylo hloupé obvinít Rádžíva Gándhího z rodinné msty. „Snad máte pocit, že zákazem mého čtvrtého románu si se zpožděním vybíráte pomstu za to, jak jsem psal o Vaší matce ve svém druhém románu, jste si však jistý tím, že pověst Indiry Gándhiové obstojí lépe a déle než *Děti půlnoci*?“ Dobrá, tohle bylo opravdu arogantní. Bylo to zároveň rozzlobené a ublížené, ale arogance v těch slovech nepochybně byla. A proč vlastně ne? Bránil věc, kterou choval v úctě více než většinu jiných, umění literatury, proti ukázce do nebe volajícího politického oportunismu. Možná že to trochu intelektuální arogance chtělo. Nebyla to praktická obrana, samozřejmě, nebyla vypočítaná na to, aby změnila názor jeho protivníka. Byl to pokus vyjádřit kulturní převahu, a končil rétorickým odkazem k příštím generacím, jejichž názor nemohl znát Rádžív

Gándhí ani on sám. „Vy máte ve své moci současnost, pane premiére, ale staletí patří umění.“

Dopis byl zveřejněn řadou listů v neděli 9. října 1988. Den nato do nakladatelství Viking přišla první výhrůžka smrtí. O další den později bylo zrušeno plánované čtení v Cambridgi, protože výhrůžky přišly i jeho organizátorům. Mrak zhoustl.

Porota o Bookerově ceně za rok 1988 rozhodla rychle. Předseda porotců Michael Foot, poslanec a bývalý vůdce Labouristické strany a velký milovník Hazlitta a Swifta, *Satanské verše* vášnivě obhajoval. Ostatní čtyři porotci byli skálopevně přesvědčeni o vynikajících kvalitách románu Petera Careyho *Oscar a Lucinda*. K hlasování došlo po krátké diskusi a bylo rozhodnuto. Tři roky předtím nedokázala porota rozhodnout mezi Careyho nádherným komicko-pikareskním románem *Podvodník* a vynikající *Hodnou teroristkou* Doris Lessingové, a cenu si nakonec kompromisně odnesla Keri Hulmeová za román *Kamenní lidé* z maorského prostředí. O den později byl s Peterem Careym na večeři a řekl mu, že jeho kniha měla vyhrát. Carey tehdy mluvil o románu, který měl rozepsaný. Jedním z důvodů, proč byl v Anglii, byly právě řešerše k této knize. Mimo jiné se chystal vydat na jistou pláž v Devonu. Nabídl se, že Petera na západ Anglie doveze, a strávili pak pěkný den cestou napříč Anglií do „Hennacombe“, kde v Peterově románu žili malý Oscar Hopkins a jeho zuřivý otec Theophilus, podobně jako v polovině devatenáctého století jejich reálné předobrazy, spisovatel Edmund Gosse a jeho otec Philip (tak jako Theophilus přírodovědec, vdovec a člen Plymouthských bratří). Pláž se rozkládala čtyři sta kroků pod vrcholkem útesu. Nasbírali pár mušlí a spoustu výrazně růžových a šedých oblázků. V místním hostinci spořádali těžký oběd sestávající z teplého piva a masa s tmavou omáčkou. Celý den hovořili o lásce. On byl v tu dobu stále ještě s Robyn, která byla Careyho krajankou, a Peter se nedávno oženil s divadelní režisérkou ze Sydney Alison Summersovou a milostný cit a radost z něj přímo sálaly. Než se vrátili do Londýna, byli přáteli. Brzy poté se s Robyn rozešel a také Peterovo manželství se nakonec za krajně nepříjemných okolností rozpadlo, ale to, že láska zemřela, ještě neznamenal, že nežila. Po vyhlášení Bookerovy ceny pospíchal přes Guildhall, aby Petera objal a poblahopřál mu, a pošeptal mu přitom ironicky do ucha, že si z toho bere poučení, že spisovatel A nemá nikdy pomáhat s řešeršemi spisovateli B, protože ten je pak využije k tomu, aby ho porazil v klání o Bookerovu cenu.

Přál si vyhrát, ale těšilo ho, že vítězem je právě Peter, a větší problém mu dělala sílící veřejná diskuse nad jeho knihou. Vítězství *Satanských veršů* by bývalo pomohlo; bylo by přesunulo zpět do středu pozornosti „obranu na základě kvality“. Existovaly ale větší problémy, kterých bylo se obávat. Když se kolem jedenácté večer vrátil domů, našel na záznamníku zprávu s žádostí, aby neprodleně zavolal jakémusi muslimskému duchovnímu v Jižní Africe, i když bude velmi pozdě. Listem *Weekly Mail*, který se angažoval v boji proti apartheidu, byl pozván do Johannesburgu, aby tam přednesl zásadní proslov na konferenci o apartheidu a cenzuře – pozvání bylo učiněno na základě shody „širokého demokratického hnutí“ Jižní Afriky, jinými slovy, s implicitní podporou Afrického národního kongresu –, a odletět měl podle plánu čtyři dny nato. „Musím s vámi mluvit, než nasednete do letadla,“ říkalo se ve zprávě. Nacházel se v nezvyklém rozpoložení, způsobeném kombinací manželských nesnází a událostí onoho večera (právě během něj sdělila Marianne Williamu Goldingovi, že napsala feministického *Pána much*), ale nakonec se rozhodl číslo vytočit. Seděl v potměšlém obývacím pokoji a poslouchal hlas z jiného světa, který naléhal, aby na konferenci nejedl. Mluvíci se popisoval jako moderně založený liberál, který se obává o jeho bezpečí i o budoucnost hnutí namířeného proti apartheidu. Kdyby navštívil Johannesburg za současných okolností, reakce ze strany muslimů by byla citelná a nepřátelská. To by bylo nebezpečné jak na osobní, tak na politické úrovni. Roztržka v protestní koalici by znamenala katastrofu a posloužila by pouze zájmům bělošského šovinistického režimu. Měl by se vyhnout tomu, aby se stal katalyzátorem takovéto roztržky, a do Jižní Afriky by neměl jezdit.

Druhý den ráno zavolal Nadine Gordimerové, která se jako patronka Kongresu jihoafrických spisovatelů pro jeho pozvání rovněž vyslovila. S drobnou, nezdolnou prozaičkou se už dlouho znali a patřila také k těm, jež nejvíc uznával a obdivoval. Byla silně rozrušená a zoufalá. Jihoafričtí muslimové, kteří dávali svůj odpor vůči praktikám apartheidu obvykle viditelně najevo, vyhrožovali svatou válkou proti rouhačskému autorovi a jeho knize. Měli v úmyslu ho zabít, vůči akcím, jichž se měl zúčastnit, podniknout bombové útoky a napadnout i ty, kdo ho pozvali. Policie zřejmě nebyla schopna či ochotna zajistit bezpečnost těch, jimž byly výhrůžky určeny. Vzhledem k tomu, že muslimští členové hrozili, že z kongresu hromadně vystoupí, existovalo nebezpečí rozkolu, a ztráta finančních prostředků, která by z takové roztržky vyplynula, by měla pro organizaci

katastrofální důsledky. Zaměstnanci *Weekly Mail* byli převážně Židé, a do muslimského vitriolu tak byla přimíchána rovněž dávka krajního antisemitismu. Gordimerová se snažila s muslimskými předáky setkat, aby problém vyřešila, a mnoho vysoce respektovaných osobností hnutí proti apartheidu apelovalo na muslimské extremisty, aby ze svých pozic ustoupili, avšak bezúspěšně. Přední muslimská intelektuálka profesorka Fatima Meerová prohlásila: „V konečném důsledku napadá Rushdie celý třetí svět.“ Navzdory jeho celoživotnímu antikolonialistickému zaměření z něj udělali utlačovatele, který „zákeřně útočí na svou etnickou minulost“. Tváří v tvář této kritické situaci se Africký národní kongres zdržel jakéhokoliv komentáře, což bylo pozoruhodné. Proti muslimskému útoku se pozvedlo mnoho hlasů, mezi nimi J. M. Coetzeeho, Athola Fugarda a Andrého Brinka, islamisté však vyhrožovali den ode dne hlasitěji. Gordimerová byla zjevně otřesena a vzhledem k jejich přátelství cítila i potřebu jej chránit. „Do takového nebezpečí tě zvát nemůžu,“ řekla.

V témže týdnu zakázala *Satanské verše* i jihoafrická vláda. Její výnos se o románu vyslovil jako o „dílu chabě předstírajícím literární hodnotu“, kritizoval „jeho obscenní výrazivo“ a uvedl, že je „odporný nejen muslimům, ale všem čtenářům, kteří ctí slušnost a kulturnost“. Pozoruhodné bylo, že jeho tón se viditelně shodoval s dopisem „islámským bratřím“ – „islámské sestry“ zjevně za pozornost nestály –, který zveřejnil britský Akční výbor pro islámské záležitosti jen pár dnů předtím, 28. října. Obsahoval tutéž charakteristiku „dílo chabě předstírající literární hodnotu“ i řadu totožných obvinění z vulgarity, obscennosti a podobných věcí. Bílým jihoafrickým rasistům zjevně diktoval, co mají napsat, pan Mughram al-Ghamdí, který byl pod dopisem britského výboru podepsán.

Po mnoha telefonických rozhovorech s Nadine a s Antonem Harberem, jedním ze šéfredaktorů *Weekly Mail*, se dozvěděl, že Kongres jihoafrických spisovatelů navzdory svému politickému radikalismu doporučil týdeníku pozvání stáhnout. Zarmoutilo ho, když slyšel, že to vyvolalo veřejnou polemiku mezi dvěma nejvýznamnějšími jihoafrickými spisovateli. Coetzee byl proti stažení s tím, že rozhodnutí, zda přijet nebo nepřijet, by mělo být ponecháno výhradně na něm samotném. Gordimerová s velkou lítostí prohlásila, že otázka bezpečnosti musí dostat přednost. Pravdu měli oba, především se mu však přičilo, aby se jeho kolegové kvůli němu hádali, a tak rozhodnutí pozvání stáhnout přijal. Týž den mu Tony Lacey, vedoucí redaktor nakladatelství Viking, důvěrně telefonicky sdělil, že *Satanské verše*

dostanou Whitbreadovu cenu za nejlepší román. „Dílo chabě předstírající literární hodnotu“ přece jen na někoho udělalo dojem.

Na adresu jeho londýnského bydliště dorazil první nenávidný dopis. *Evening Standard* informoval o globální islámské hrozbě, která „zlikviduje Penguin“. Slavný právník David Napley žádal, aby byl souzen podle zákona o veřejném pořádku. Spolu s Clarissou mezitím vzali Zafara do Highbury Fields na ohňostroj připomínající výročí Prachového spiknutí. Marianne oslavila jednačtyřicáté narozeniny a on se v poledne vydal oficiálně převzít Whitbreadovu cenu. Odpoledne se s ním pohádala. Prohlásila, že ji zastiňuje, a že jí to velmi vadí. Tu noc, stále ještě naježení, zašli do Národního divadla na *Horáctinu* Harolda Pintera. Odcházeli z ní s pocitem, že tak jako lidem ve hře, i jemu je zakazováno používat vlastní jazyk. Ten jeho byl nepřistojný, ba trestuhodný. Bylo jej za to třeba pohnat k soudu, vyštvat ze společnosti či dokonce zabít. To všechno zasluhoval pro jazyk svého díla. Jazyk literatury se stal zločinem.

Od otcovy smrti uplynul rok. Byl rád, že Anís nevidí, co se děje jeho synovi. Zavolal matce. Ta ho neochvějně podporovala, *jsou to hrozní lidé*, kupodivu se však zastávala jejich Boha. „Neobviňuj Alláha za to, co říkají.“ Přel se s ní. Co je to za boha, je-li ho možné zbavit vší viny za činy jeho stoupenců? Neinfantilizuje jej to trochu, řekneme-li, že je vůči věřícím bezmocný? Matka však stála neoblomně na svém. „To není Alláhova vina.“ Řekla, že se za něj bude modlit. To ho šokovalo. Tohle nebyla jejich rodina, jak si ji pamatoval. Otec není ještě ani rok po smrti, a matka se najednou modlí? „Nemodli se za mě,“ řekl jí. „Copak to nechápeš? Na modlení jsou tu jiní.“ Zasmála se a vyhověla mu, ale nechápala, o čem mluví.

Pro jihoafrický problém bylo nalezeno alespoň jakés takés řešení. Souhlasil s tím, že na konferenci *Weekly Mail* promluví prostřednictvím telefonického spojení z Londýna. Jeho hlas putoval do Jižní Afriky a jeho myšlenky zazněly v Johannesburgu v sále, který neviděl, ale sám zůstal doma. Nebylo to zcela uspokojujivé, ale připadalo mu to lepší než nic.

Velký šejch Gadd al-Hakk Alí Gadd al-Hakk – to jméno mu připadalo nemožně staromódní, jako by vystoupilo přímo z *Tisíce a jedné noci*, z věku létajících koberců a zázračných lamp. Velký šejch, nekompromisní konzervativní imám působící na univerzitě al-Azhar v Káhiře a jedna z hlavních autorit islámské teologie, pronesl 22. listopadu 1988

Toto je pouze náhled elektronické knihy. Zakoupení její plné verze je možné v elektronickém obchodě společnosti eReading.